

Знание и безсмъртие
GA 69b

Рудолф Щайнер

I. <u>Знание и безсмъртие</u>	19 февруари
II. <u>Знание и безсмъртие</u>	24 май
III. <u>Знание и безсмъртие</u>	27 ноември
IV. <u>Природата, дарбите и образованието на детето</u>	14 ноември
B. <u>Развитието, даровете и съдбата на човешкото същество в светлината на духовната наука</u>	6 февруари
VI. <u>Привързаност, надареност и образование на човешкото същество</u>	12 февруари
VII. <u>Привързаност, надареност и образование на човешкото същество в светлината на духовната наука</u>	23 февруари
VIII <u>Заратустра, неговото учение и неговата мисия</u>	11 декември
IX. <u>Моисей, неговото учение и неговата мисия</u>	13 февруари
X. <u>Свръхестествено знание и ежедневие</u>	5 февруари

I. Знание и безсмъртие

Уважаеми присъстващи! Когато човек, след работен ден и мъки, отдели малко време за размисъл и се опита да намери пътя си в живота на душата, възниква въпросът как отделните житейски факти, как отделните преживявания са свързани с цялостната човешка съдба, с великата цел на човешкия живот като цяло. Един от въпросите, които тогава възникват за душата, е несъмнено този за смисъла на човешкото познание.

Когато говорим за знание, първоначално можем да имаме предвид онова знание, което се отнася до преките услуги на практическия живот, до всичко, което ни позволява да опознаем външния свят по такъв начин, че да го поставим в служба на нашите практически интереси. Въпросът става малко по-различен, когато разгледаме знанието, което се опитва да проникне в по-дълбоките основи на живота, в загадките на съществуването – знание, което не ни води до непосредствена практическа работа и дейност. Казват, че човек има непосредствен порив да знае и че знанието е ценно само по себе си. Тези, които се вглеждат по-дълбоко, едва ли ще се задоволят с такъв отговор. Каква стойност би имало знанието, ако е само вътрешен образ, само повторение на това, което е външно в света? Защо това, което се търчи в света, трябва да бъде ефективно във външния свят и да се повтаря в собствената душа само като в огледало? Наистина ли е само задоволяване на душевен порив, който тласка към знание, което се простира отвъд ежедневието? Този въпрос ще ни занимава днес: целта и предназначението, същността и значението на човешкото знание.

Ако имаме предвид концепцията за знание, която много хора имат днес, а именно, че знанието трябва да ни осигури истинско отражение на това, което светът преживява, тогава няма да е лесно да свържем знанието с великите цели и задачи на човешкото съществуване. Ще трябва да се запитаме: Дали знанието наистина е само повторение на нещо външно? Или е една от силите, които трябва да действат в душата ни, за да я придвижат по пътищата, които трябва да извърви в съществуването си в света?

На този въпрос не може да се отговори от външната наука; може да се отговори само ако разгледаме цялото човешко същество. Външната наука ни предоставя информация само за това, което сетивата ни възприемат и умът ни схваща. Но отвъд тази обикновена наука има нещо, което се опитва да стане част от целия ни духовен живот днес, което може да се нарече духовна наука или антропософия. Какво се стреми да разбере теософската духовна наука? Тя се стреми да разбере цялостното човешко същество. Нека първо се споразумеем какво означава това – цялостно човешко същество. Когато погледнем човек, виждаме две строго отделни състояния в рамките на нормалното човешко съществуване днес. Тези две състояния, които животът ни представя, са толкова познати на човешкото същество,

че то дори не забелязва, че в тях се крият най-големите загадки на съществуването. Ние изразяваме тези състояния с думите „будност и сън“. Припомняме си, че от незапомнени времена много философии са наричали съня по-малкият брат на смъртта. Можем да комбинираме тези думи с две други, а именно с думите „живот и смърт“. В тези думи имаме голяма част от това, което можем да причислим към загадките на съществуването.

Нека се опитаме, започвайки от това, което ни се представя по най-обикновен начин, да разберем променящите се състояния на бодърстване и сън. В будно състояние се опитваме да осмислим всички впечатления, които постоянно се вливат в душата ни - впечатления, които сетивата ни ни предават, всичко, което ни изпълва с радост, желание и болка, накратко, това, което съставлява нашия психически живот. Виждаме този прилив и отлив на импулси, желания, страсти и т.н., потапящи се в неопределен мрак вечер. По време на сън то преминава в друго състояние - състояние на безсъзнание. Би било абсурдно да се каже, че човешкото същество като същество на душата изчезва вечер и се преражда на сутринта. Трябва да се запитаме: къде е това, което работи в нас през целия ден, къде е то, когато оставим душевния си живот да потъне в неопределен мрак вечер? Веднага ни се насочват отговори, които не могат да бъдат дадени от обикновена, сетивна перспектива, защото тази перспектива избягва именно това, което се крие зад нощното състояние вечер. Въпросът къде е душата през нощта може да бъде отговорен само от теософската духовна наука, защото тя се издига от познанието за сетивното към познанието за свръхсетивното, от видимото към невидимото.

Трябва да разберем как теософската духовна наука може да стигне до такива свръхсетивни прозрения, като отново хвърлим кратък поглед върху това, което наистина изпълва целия ни живот през деня. Можем да кажем, че живеем с душата си през деня чрез външни стимули, чрез външни впечатления. Вечер външните стимули избледняват, създавайки празнотата на съня. Но тъй като човек в нормалния живот на днешното съществуване може да води душевен живот само когато външните възприятия извикат от душата му това, което ние в момента преживяваме, можем да си представим, че вътрешната работа на душата умира, увяхва, когато външните стимули ги няма. Трябва ли да е така?

Че не е нужно да е така, може да се види, ако човек приеме преживяванията на ясновидското съзнание. Това, което представлява познанието за сетивния свят, идва чрез стимулите на сетивния свят. Свръхсетивното познание може да се осъществи само чрез готовността на душата да разгърне работа в себе си, за да развие сили и способности, дори когато няма стимули от външния сетивен свят. Възможността за развиване на такива вътрешни сили ни се дава чрез метода на духовното обучение. Този метод е предназначен за онези, които искат да проникнат в познанието за свръхсетивния свят. Тук този метод може да бъде само накратко загатнат. Тези, които искат да го опознаят задълбочено, могат да го намерят в книгата „Как да

познаваме висшите светове“. Тук само накратко ще посочим как човек може да открие в себе си способностите да се издигне до познанието за висшите светове. Първото нещо е, че човек се научава изкуствено да предизвиква, чрез силна воля, това, което иначе идва само в състояние на безсъзнание, а именно това, което човек изпитва, когато сетивните впечатления престанат. Той трябва да може да заповяда на всички външни впечатления да спрат; всички външни впечатления около него трябва да замлъкнат, точно както става вечер, когато заспиваме. Но този момент трябва да се случи чрез неговата воля, в пълно съзнание. Той би бил като спящ, ако не можеше да събуди нищо в собствената си душа. Но въпреки че всички външни впечатления замлъкват, той се научава да разгръща силни сили; той извлича от дълбоките кътчета на душата си това, което дремва там. Не са необходими външни усилия; това са интимни душевни процеси. Има потъване в силни, енергични мисли, които не са дадени отвън, а които душата формира за себе си.

Това е медитация или концентрация, както се нарича – събиране на мисли. Без външни впечатления трябва да чувстваме радост и скръб. Духовният изследовател позволява на мощни, силни мисли да се появят в собствената му душа, мисли, които нямат нищо общо с външния свят, и това са идеали, както и импулси на волята. Те трябва да имат по-силен ефект от външните впечатления; душата трябва да бъде обхваната от тях интензивно и мощно. Ако не се добави трети елемент, тези възприятия биха имали ефекта на вулкани. Това е, че чрез силно усилие на волята може да се постигне вътрешен мир и тишина въпреки тези импулси. Тогава духовният изследовател преживява – дори и само след дълго време – великия момент, който може да се сравни с момента, в който спящ човек внезапно възвръща зрението си след операция. Точно както впечатленията от външния свят нахлуват в душата на слепия човек след операция, така се случва и всичко, което преди това му е било недостъпно.

Този факт ни изяснява, че за нас може да съществува свръхсетивен свят само ако е налице органът на възприятие за него. Когато този орган се събуди, пред нас се отваря нов свят. Не трябва да решаваме за това, което не знаем, а само за това, което знаем. Тези органи, които са необходими за разпознаване на свръхсетивния свят, се развиват чрез медитация или концентрация в спокойствието на душата ни. Тогава възникват „духовни очи“ и „духовни уши“ - както казва Гюте. Сега би могло да се възрази: Да, може би духовният изследовател преживява един по-висш свят, но какво общо имат духовните светове с другите, които не могат да се издигнат до тях? - Това не е правилно. Духовното око е необходимо за разпознаване [на свръхсетивните светове], но за да се разбере какво има да каже духовният изследовател, е достатъчен безпристрастният разум и следователно това засяга всички хора.

Някой, в когото висшите органи са пробудени, може да наблюдава такова явление като сън. Това е много различно състояние от това на будност. Само част от човешкото същество остава във физическия свят по време на сън, другата част, душевно-духовната, се оттегля от физическото тяло, когато заспива, и се връща в своя дом, духовния свят. Духовният свят не е нужно да си представяме като различно място; той е навсякъде около нас. Имаме човешка природа, разделена на две части; по време на будност те са заедно, но по време на сън са разделени. Но човешката природа все още не е напълно обяснена. Можем да получим груба представа за двете части, които излизат през нощта, като сравним човека с животните, които са най-близо до него от всички видими същества. Откриваме и инстинкти, желания и чувства при животните. Дори и да не присъстват в същото съвършенство, те все пак присъстват повече или по-малко при животните и само тези, които не могат да се издигнат до по-високо [съзерцание], ще ги сметнат за същите като при хората. Трябва само да помислим за нещо, което обикновено не се подчертава във външната наука; Трябва само да помним, че например в немския език има дума, която не може да бъде наречена отвън, [думата „аз“]. Това име не може да звучи [отвън] за ухото ни, когато означава нашето собствено „аз“; то трябва да произлезе от собствения душевен живот. Всички истински религии са признали това. Това е съобщение за това, което е по същество едно и също в човека и в божественото. Правилно разбрано, „аз“ означава неизразимото име на Бог, защото Яхве, правилно преведено, означава „Аз съм“, независимо какво друго тълкува филологията. Това не означава, че човек трябва да бъде направен бог. Точно както капка вода не е морето, така и човекът не е Бог.

Това, което се оттегля вечер, се разделя отново на две части: това, което е носител на желания, страсти и т.н., и това, което позволява на всички тези възприятия да се слеят в нас и действа чрез тях - Азът. Чрез Аза човекът става короната на всички същества на тази земя. Но това, което излиза през нощта, е съставено от Аза и астралното тяло. Какво оставя след себе си човекът? Физическото тяло, и това е общо с всеки минерал. То се състои от същите сили. Неодушевият минерал, кристалът, приема формата си от силите в него; това не е така при живо същество. В случая с хората виждаме, че физическото им тяло е подчинено на химични закони само в един случай и само при смъртта. В смъртта виждаме какво правят силите, отпечатани върху минерала, с тялото. В живота той никога не следва тези сили. Това, което остава в леглото през нощта, е пропито и пронизано от друго тяло и ние го наричаме етерно или жизнено тяло. Това пречи на тялото да следва химичните и физичните закони; то е верен борец срещу тях.

Сега можем да се запитаем: Защо това се случва всяка вечер, че човек трябва да се връща в духовния си дом, така да се каже? Защо трябва да се оттегля в духовен свят всяка вечер? Вечер външните впечатления избледняват; ние сме обзети от умора. Когато астралното тяло и егото се оттеглят в духовния свят, човекът изпада в

безсъзнание. Астралното тяло е носител на удоволствие и болка, импулси, страсти и т.н. Защо всичко това изчезва от душевния ни живот? Как е възможно всичко това да умира през нощта? Скоро ще разберем защо е така. Астралното тяло и Азът са носители на удоволствие и болка, на възприятия и понятия. Но за да стане това съзнателно за човешкото същество, е необходимо те да бъдат отразени от физическото тяло и етерното тяло. Ние не възприемаме нищо друго освен това, което живее в нас самите. Това е като един вид ехо, което се произвежда в нас от физическото и етерното тяло. Човек не възприема директно това, което чувства, но това, което преживява, му се отразява чрез астралното тяло и Аза, чрез етерното и физическото тяло. Но работата на астралното тяло включва извикването на това, което наричаме душевен живот. Истинската работа се извършва от астралното тяло, а не от огледалото – точно както е необходимо човек да бъде активен пред огледало, за да създаде този или онзи образ. Астралното тяло трябва да работи от сутрин до вечер, за да извлече от физическото това, което можем да наречем съдържание на нашата душа. Силите, от които астралното тяло се нуждае, за да работи през деня, то трябва да черпи от духовния свят. Когато тези сили се изчерпят, настъпва умора и то трябва да черпи отново нови сили.

Сънят има дълбоко значение. В духовния свят е източникът на всичко, което извикваме в ежедневието си. Ако погледнем на ежедневието си по този начин, се питаме: Какво е значението на нашето ежедневие, ако душата трябва да черпи силата си от духовния свят? Душата и егото не влизат в астралния свят празни, а всяка вечер вземат нещо със себе си от външния ни свят. Животът през деня не е безплоден за живота на душата. Трябва само да погледнем какво е характерно за нашата душа в нейния най-дълбок смисъл и какво е взето от дневния ни живот в нощния ни живот. Това може да се види косвено, когато погледнем душата си през младостта и в старостта. Това ни дава представа за развитието. В младостта виждаме зародишни наклонности, но неразвити, а по-късно виждаме душата си преобразена, с по-богато съдържание. Как можем да се преобразим? Като душата формира един вид есенция всяка вечер от външните впечатления, които сме получили. Пренасяме дневните си преживявания в нощта, а на сутринта това, което е било духовното преживяване на душата, е влязло в душата; то се присъединява към това, което вече е там, и по този начин душата се развива.

Достатъчно е да погледнете хора, които не могат да спят, и ако сте внимателен наблюдател, ще забележите как страда развитието на душата, когато не може да получи нужното количество сън. Можем да отпечатаме нещо в паметта си само ако сме спали достатъчно. Само по този начин можем да развием силите, които ни водят все по-нагоре. Ние отпечатваме в душата си това, което светът ни разкрива по време на будния ни живот, и по този начин душата ни става по-мъдра. Знанието е важно средство за развитие на душата ни между раждането и смъртта. Но нека сега се запитае колко трансформация всъщност можем да постигнем. Колко тесни са

границите, в които се намираме? Можем да увеличим развитието на душата си. Можем да видим това в индивидуалните способности, например в изучаването на писане. Писането обхваща цяла група способности. Когато погледнем назад, виждаме какъв широк спектър от способности е бил включен, колко труд, усилия и т.н. са били вложени в изучаването на изкуството на писането. Или помислете за първия опит, който направихме да нарисуваме първата буква, за всичко, което след това се е сляло в едното умение - писане. От преживяното тогава, ние извлякохме есенция и чрез такова преплитане възниква умение за душа.

Каквото и да има по-дълбоко въздействие върху живота ни, може да се развие само в много тесни граници във времето между раждането и смъртта. Ако някой преследва загадките на света или е преминал през това или онова житейско преживяване в дълбока болка, можете дори да видите това отразено във физиономията и в движенията му. От десетилетие на десетилетие това се изразява все повече и повече, дори в тялото. Но ние можем да се развиваме в тази посока само до ограничена степен. Защо? Защото имаме душите си пред себе си като ковък материал, но не можем да преработим това, което нашите наклонности са създали между раждането и смъртта, в тялото, независимо колко опит сме натрупали. Нека вземем за пример музиката. Ако нямаме по-фин слух, ако не сме музикални, не сме в състояние да развием способността през живота си, която би могла да промени нашата физичност в това отношение между раждането и смъртта. Ние сме силни пред лицето на душата, но безсилни пред фактите на нашата физичност. Но ние знаем, че когато се изправим пред външния свят и извикаме всички тези образи, те се раждат от нашата душа - не само, но и чрез нейната дейност, защото тя никога не би могла да извика такива отражения, ако нещо не беше дадено отвън. И тази външност включва същите сили, които изграждат нашето физическо тяло. Тя ни се струва толкова мистериозна, защото не можем да проникнем там. Ще трябва да извикаме фин музикален слух и така нататък от същия свят. Тя е нещо като воал, като черупка. Но зад нея има нещо, което, ако можехме да го овладеем, би ни дало способността да трансформиране физическото си тяло точно толкова, колкото и астралното.

Можем да придобием знания, но не можем да ги използваме; не можем да трансформиране тялото си със знанието. Но има възможност да трансформиране физическото си тяло по същия начин, както астралното. Дори и да разпознаваме силите, не бихме могли да ги приложим директно, защото физическото и етерното ни тяло са ни дадени като плътен материал. Тук искаме да се позовем на закон, който ще бъде включен в съвременния духовен живот чрез теософията.

През 17-ти век не само миряните, но и натуралистите вярвали, че червеите и рибите могат да възникнат от кал. Ако се върнем назад към 17-ти век, ще открием научни трудове, които описват как дивите животни са се развили от други животни – например стършели от мъртъв вол, бит до крехкост, пчели от труп на кон и оси от

труп на магаре. Именно [натуралистът] Франческо Реди пръв изрича изречението: Живите същества могат да възникнат само от живи същества. Трябва да има зародиш на нещо живо, за да възникне нещо живо. Реди почти е бил изгорен [като еретик], казвайки това. Днес всеки, който твърди друго, би бил смятан за изостанал. Духовната наука казва: Духовно-душевните неща могат да възникнат само от духовно-душевени неща. Точно както земният червей не произлиза от кал, така и духовното не произлиза от наследството на бащата и майката.

Трябва да правим разлика между средата на духовното и самото духовно. В духовната наука това ни води до закона за прераждането [на това, което живее духовно в човека]. Днес онези, които са разпознали този закон, може би не се наричат точно еретици – модите се менят. Днес [истинските] просветлени се обявяват за фантазори, мечтатели. Но в не толкова далечно бъдеще хората вече няма да могат да разберат как някой би могъл да вярва другояче. Така виждаме в това, което се появява чрез раждането, повторение на по-ранно земно съществуване. А това, което се намира между смъртта и раждането, е чисто духовно съществуване. Когато погледнем дете с неразвити черти, виждаме какво е донесло със себе си от предишни животи на земята и можем да разберем нещо, което е много важно.

Защо можем да развиваме умствени способности само през живота си? Когато се събудим, откриваме същото тяло със същите органи. Но когато човек премине през портата на смъртта, настъпва великият момент, в който той се отказва от физическото си тяло и остава само духовното и умственото. Сега той вече не е обвързан с тялото. Условиата са съвсем различни, отколкото по време на сън. Сутрин, когато се събудим, откриваме същото физическо тяло; не можем да го унищожим и да го възстановим. Но когато физическото отпадне при смъртта, знанията, които сме усвоили през живота си, се обединяват с душата ни. В съответствие със знанията и преживяванията, които сме имали, сега можем да ги преобразим и да ги включим в ново тяло.

Така, във всеки живот, ние изграждаме тялото си според това, което сме придобили в предишния живот; правим го продукт на преживяванията си в предишния живот. Жизненият опит в настоящия живот е нашето съществуване в следващия живот. Ето как знанието работи в нас; то е една от най-важните сили на съществуване, която се самооформя. Благодарни сме за знанието от предишния живот; то е създало тяло в настоящия живот и запазва това, с което сме се обогатили в настоящия живот, и което ще ни издигне по-високо в следващия живот. Сега разбираме и защо може да има огромна разлика между различните хора, когато вземем предвид силата и слабостта на техните когнитивни способности.

Сега ще попитате: защо човек не помни предишните си животи? Това също е въпрос за развитие. Едно четиригодишно дете не може да брои. Но би било погрешно заключение да се каже, че това не е човешко същество, защото хората могат да

броят. Изчакайте, докато стане на десет години. За всеки човек идва момент, в който започва да си спомня. Човек може да си спомня само това, което е налице. Фихте беше прав, казвайки, че повечето хора биха предпочели да се смятат за парче лава на Луната, отколкото за себе си. Осъзнаването на това какво е азът все още липсва. Точно както цветята могат да бъдат разпознати само чрез сетивни впечатления, така и духовното може да бъде разпознато само чрез духовно изследване. От интимното изучаване на аз-а следва, че азът трябва да е там като съзнателна идея, преди човек да може да си спомни. Едва когато сме генерирали идеята за себе си, можем да се замислим върху себе си. По този начин знанието като себепознание ни води до изграждане на паметта си по такъв начин, че съзнателно да разширяваме живота отвъд живота, който е затворен между раждането и смъртта. Ако можем да продължим да работим от живот в живот, ако чрез знанието успеем да оформим себе си и по този начин да събудим вечното в нас, тогава знанието за развитие ни помага в оформянето на всичко, което е вечно в нас. Сега ние даваме делото на знанието и неговия смисъл за целия ни живот. То ни носи безсмъртие и ни дава знание за нашето безсмъртие. Безсмъртието и знанието са ръка за ръка. В един конкретен живот тялото ни изглежда като нещо, което е било вплетено в него от предишния живот. Често не можем да използваме знанието в този живот, но то ни е необходимо, за да изградим ново тяло. Тази сигурност дава на духовната наука практическо значение в живота. Тя не трябва да остане просто теория, а трябва да се проникнем напълно с нея. Тогава виждаме смъртта в нова светлина. Знанието е изградило сегашното ни тяло. Чрез разпадането на тялото ни ние се освобождаваме от него и получаваме възможността да изградим ново. Така, дори да гледаме на смъртта с болка, когато докосва другите, или със страх, когато се приближава до нас, тя ни се явява в съвсем различна форма. Ако можем да се издигнем до по-висока гледна точка, можем да кажем, че сме благодарни за смъртта, защото тя ни дава възможност да изградим ново тяло за себе си - за по-висш живот. Старите духовни изследователи винаги са разпознавали това и също са го казвали. Гьоте го поставя толкова красиво пред душата ни как внасяме от новия живот това, за което сме работили в предишния живот:

Както в деня, когато беше даден на света,
слънцето застана в поздрав на планетите,
ти веднага процъфтя и процъфтя
според закона, по който си влязъл.

Такъв трябва да бъдеш, не можеш да избягаш от себе си,
така са казали сибилите, така са казали пророците;
и никакво време и никаква сила не могат да разчленят формата, която е била
отпечатана, която се развива жива.

II. Знание и безсмъртие

Уважаеми присъстващи! Думата „знание“ несъмнено извиква у хората чувството, че е нещо целенасочено и последователно свързано с цялостната човешка съдба в живота. И тясно свързано с това чувство е осъзнаването, че чрез придобиването на знания човек си осигурява място в своето съществуване и в цялостното човешко развитие, което съответства на истинската му съдба, на неговите цели.

Сега, в областите на знанието, които са свързани с изучаването на природата, а може би и с изучаването на определени клонове на човешкия живот, много скоро можем да видим, че те ни предоставят закони, че ни показват определени сили на природата или други ефекти, чрез които сме способни да се намесваме в живота. Трябва само да помислим как в определени отношения познанията ни за природата ни правят господари на силите на природата, как законите на природата, които познаваме, ни позволяват да се въоръжим с инструменти и устройства, които подобряват живота и усъвършенстват човека в съществуването. И когато позволим на най-отдалечените области на знанието да дойдат в съзнанието ни, ще усетим връзката някъде между законите, които придобиваме чрез знанието, и действията, чрез които подобряваме живота си по полезен и целенасочен начин. По този начин, когато става въпрос за знания, които могат да бъдат пряко приложени в нашите действия и поведение, ние лесно разбираме, че те не просто задоволяват нашето любопитство, не просто съответстват на определен импулс за действие, а че произтичат от много по-висшия импулс да оформяме живота и съществуването все по-съвършено и пълно. По този начин ние придобиваме усещането, че тези прозрения имат определена мисия, задача в живота ни.

Сега всеки знае, че има и други области на знанието, в които, когато мислим за тази мисия, тя ни идва на ум в още по-голяма степен, които можем да наречем човешко достойнство и човешка съдба, човечност и човешка реализация. Но това са прозрения, които – по току-що описания начин – не са пряко приложими към целите и задачите на практическия живот. Това са прозрения, за които човек казва, че ги придобива заради самите тях. Човек чувства, че има порив да изследва и разпознава тайните на съществуването; той чувства, че знанието е просто просветляващо. То е нещо, което удовлетворява душата, дори ако тя не може да приложи това знание директно, така да се каже, не може да го изкове във външни инструменти и сечива или в действия от ежедневието, които са свързани с външни човешки цели.

Осъзнаване заради самото себе си, осъзнаване, което произтича от дълбока нужда на човешката душа и което би трябвало да задоволи човека чрез себе си - такова осъзнаване се търси от човека и то го търси толкова повече, колкото по-дълбоко се развиват вътрешните нужди на душата му. Той го търси може би по-малко, когато се чувства потопен в живот, който се носи от събитие на събитие, от усещане на

усещане, от работа на работа в ежедневието. Може би ги търси по-малко, когато животът го разсейва и го държи изцяло зает с външните му изисквания. Но особено в онези моменти, когато човек - може би дори не по собствена воля, а чрез онези събития и преживявания, които ни изтръгват от ежедневието - може да бъде спокоен в себе си, тогава се пробужда поривът за такива различни прозрения. Може би има часове, в които човек претърпява големи загуби в живота, моменти, когато може би най-ценното за него е отнето, когато вярва, че трябва да види как надеждите му за живот се провалят. Това са моменти, когато в душата се пробужда копнеж, който никога не може да бъде доволен от външния живот. И именно хората, които имат тази нужда от знание, постепенно задълбочават душевния си живот все повече и повече. Такива хора започват да осъзнават, първоначално само чрез чувство, чрез усещане, че прозренията, далеч от ежедневието, могат да действат като източник на смелост и сила, когато човек отслабне, всъщност, че такива прозрения могат да действат като балсам, когато душата е пуста и изпълнена с болка. Да, тогава душата може да се развие до точка, в която чувства, че не би искала да живее без такова знание, че съществуването изглежда безполезно и мрачно без такова знание.

Когато размишляваме върху подобно преживяване на човешката душа, може да възникне мисълта: Ако човек вече чувства, че ежедневно знание, например познанието за природата или познанието за законите на човешкото съвместно съществуване или други подобни, изпълнява предназначението си само когато не само задоволява любопитството на мозъка ни, но и когато вдъхновява силата на ръцете ни и ни кара да раздвижим ръцете си в земното съществуване, тогава човек би могъл да се запита, с какви задачи на човека, с какви цели са свързани другите прозрения, за които човек толкова лесно си мисли, че са там сами по себе си и не намират пряко практическо потвърждение? Дали такива прозрения изобщо нямат задача да се намесват в човешкия живот и да стимулират нещо, което води до дела, до действия? Това е големият въпрос, който човек може да си зададе за знанието и неговата задача в живота.

Ако човек осъзнава как душата, в състоянието си на неудовлетвореност от външното съществуване, чувства необходимостта от знание, ако по този начин придобие известно прозрение, че това интимно знание може да стане необходимо за най-съкровено същество на нашата душа, тогава ще си помисли, че такова знание, което се простира отвъд непосредствения външен живот, трябва да бъде свързано с най-висшите качества, с най-висшите стремежи на нашата човечност, с други думи, със същността на самото човешко същество. И скоро ще забележи, че трябва да търси връзката между това, което човек нарича знание във висшия смисъл, и действителната същност на човека. Но след това ще трябва да организира търсенето си на знание, след като е постигнато такова прозрение. Ще си каже: Трябва да организирам търсенето по такъв начин, че да се обърне внимание на

най-дълбоката, най-съкровена природа на човешкото същество. Всеки, който вярва, че цялото съществуване се изчерпва единствено във външния сетивен свят, че цялата наука се изчерпва в знанието, което получаваме чрез рационална обработка на външните сетивни явления, накратко, всеки, който вярва, че външното наблюдение на живота и науката, насочена към външното битие, може да бъде единствената наука, ще бъде зле подготвен да даде отговори на току-що повдигнатия въпрос.

Друга наука, така наречената духовна наука или „теософия“ – ако някой иска да използва този много злоупотребяван и много погрешно разбиран термин – ни дава възможността да отговорим на този въпрос малко по малко. Тази наука се отнася до духовното, до това, което надхвърля сетивния свят; тя е посветена на изследвания, които единствени могат да ни отведат до същността на човека. С помощта на тази наука човек може да усети, че най-съкровеният съществено на човека идва от духа и че най-доброто в нас – нашето истинско управляващо същество – е духовно. Само духовната наука може да изследва тази най-съкровена част от нашето същество и затова можем да се надяваме, че чрез тази духовна наука можем да получим знание за истинската природа на човека и че по този начин можем да открием мистериозната основа, която иначе се проявява в живота само чрез тъмно чувство, което казва: Искam знание, което ми дава нещо, което всичко останало не може да ми даде.

Духовната наука със сигурност следва различни методи и търси различни пътища от обикновената външна наука, но в наше време все още има малка склонност да я разглеждаме като нещо различно от ексцентрични или тъжни отклонения на отделни хора. Все още не е признато в широките кръгове, че тази духовна наука работи със същите строги средства на познание като естествените науки, че прилага същите строги средства на познание, но само в различна област, следователно не към външния природен живот, а към духовния живот. В хода на тази лекция ще можем да посочим някои от нещата, които водят човека в духовния свят, и методите, чрез които човек може да получи прозрение за другия, свръхсетивния свят. Но ние искаме да вземем отправната точка от ежедневието. Чрез рационално издигане от ежедневието, а следователно и от чистия разум, човек наистина може да получи някаква представа за възможността да получи познание за духовния свят. Как се проявява това във външния живот на човешкото същество? Нека разгледаме човешкото същество в четири важни точки, две от които обикновено не осъзнаваме, защото ги преживяваме като нещо естествено. Но има две други неща, които се намесват във всеки живот, едното въпросително, а другото шокиращо. Тези четири неща се наричат будност и сън, като живот и умиране. В тези четири думи се крие в основата цялата мистерия на човешкия живот. Тези, които са способни да получат задоволителни обяснения, ще видят, че тъмнината на живота става светла и ясна. Будността и сънят се редуват в ежедневието ни. От събуждането до заспиването в

душата ни възникват впечатления, които дължим на ума си. Знаем, че по време на състоянието на сън се изключваме от удоволствието и страданието, от инстинкта и желанието. Така виждаме как животът ни се развива от събуждането до заспиването. След това, докато заспиваме, виждаме как всички преживявания и дейности на душата се спускат в неопределен мрак. Всички възприятия и представи потъват. Сякаш сме обзети от припадък; преставаме да бъдем свързани с нашата среда. Чувстваме се пренесени от съзнанието в несъзнаваното.

Какво всъщност се случва, когато човек преживее този момент на заспиване? Само мнение, което не следва законите на логиката, може да вярва, че целият свят, който потъва в мрак вечер, се преражда сутрин, че всичко, което човек е оставил след себе си във физическия свят, се преражда. Всеки трябва да си зададе въпроса: Къде е това, което се мисли, възнамерява и чувства през деня, какво се усеща като силата да се предприемат действия? Не е трудно да се види, че това, което можем да опишем като действителното вътрешно същество на човек, това, което чувстваме като вътрешен стремеж, не може просто да е изчезнало [когато заспим] и трябва да се възникне отново [след събуждане]. Следователно не е трудно да се разбере какво трябва да каже духовният изследовател въз основа на своите изследвания. Той казва: Това, което остава в леглото, този човек, не е целият човек. Този човек, който спи през нощта, е освободил от себе си това, което през деня представлява най-съкровено същество. Как е възможно човек да не вижда и да не може да наблюдава това, което излиза навън? Всеки може да си даде отговора: Можете да го наблюдавате също толкова малко, колкото слепец може да наблюдава цветовете. Този, който твърди, че няма нищо, което да напуска тялото и да е извън него през нощта, е като слепия, който казва: „Ах, какво говориш за глупавите си фантазии, за червени и сини цветове; това не съществува!“ Това, което не възприемаш, не съществува.

Разбира се, само духовната наука може да изследва това, което се убягва на сетивата. Но понякога се поставя известно начало от ежедневно съзнание, макар и само в определени необичайни състояния на човешкия живот. Има преживявания, които всъщност всеки човек би могъл да има, които той има по-често, отколкото осъзнава, но те траят само за кратко време и затова не се забелязват от повечето хора, защото външните впечатления имат твърде притъпяващ ефект върху душата. Необходима е определена практика и вътрешно спокойствие на душата, специална подготовка за духовно изследване, за да може човек да има такива моменти. Има хора, които имат такива моменти и описват как в момента на заспиване могат да изпитат нещо, което обикновено не се преживява. Точно както химиците описват някакъв химичен процес, така и наблюдателите в тази област описват какво изпитват в момента на заспиване.

Те изпитват, така да се каже, един вид отчуждение от всичко, което правят в сетивния си живот. Те изпитват безсилието да движат ръцете си, чувстват

безсилието да движат езика си; усещат как сетивата постепенно губят способността си да взаимодействат с външния свят. И тогава, по особено неудобен начин, човекът чувства, с тежко самоукорение, всички грешки и неправомерни действия, които е извършил. И тогава идва моментът, в който се случва един вид преживяване, което осъзнава, че е свободно от необходимостта от външно сетивно възприятие, но което не е несъзнателно, а чувства, че душата е в духовния свят: това е субективно чувство. Има по-силна светлина, по-голяма яснота, отколкото някога може да присъства във външния сетивен живот. Настъпва блажен момент на чувство на свобода. След това, за обикновените наблюдатели, следва нещо, което изглежда като бързо потрепване, за което човек е осъзнат: Сега това, което през деня е преминало през ръцете и краката на работа, което е живяло в очите, което е живяло в мозъка, сега се е отделило. Но тогава се случва това, което може да се нарече преход в несъзнателност. Появява се кратко, интензивно чувство, съчетано с желанието: О, да можеше само този миг да продължи вечно!

Тези преживявания са също толкова факти, колкото и всички останали. Не бива да се отхвърлят с твърдението, че само малцина хора имат такива преживявания, че имат особен субективен екстаз в душата си, защото имат анормален психически живот. Тези съмнения не могат да бъдат опровергани, освен ако човек не каже: Да, но духовната наука, от друга страна, знае от собствените си средства и методи, че е права, когато казва: Не мога да го докажа, само определени хора го изпитват; и вие можете да го изпитате сами, ако методично се опитвате да разпространявате вътрешен баланс в душата си чрез напълно нормални средства за образование. Човек обаче не би стигнал много далеч, ако можеше да цитира само такива рядкости на човешката наблюдателна способност. Единственото, което може да доведе до изследвания и наука в тази област, е методичното обучение, чрез което човек наистина може да постигне това, което го прави способен съзнателно да преживява заспиването почти сякаш случайно. Ако такава наука трябва да се появи, трябва да е възможно не само да се разчита на такива анормални рядкости, но и наистина да се преживява, систематично и с пълно съзнание за душата, това, което се случва почти случайно. Тоест, трябва да е възможно да се види, възприеме и изследва това проявление на истинската вътрешна същност на човешкото същество, като се предотврати невъзможността на човешкото същество да го наблюдава точно, когато иска да възприеме това, което е свободно от тялото му, защото е в безсъзнание.

И така, как е възможно да се опознае това, което човек иначе преживява само несъзнателно – духовният свят, в който се намира [по време на сън]? Ако това, което се представя сравнително като [преживяването на] роден спял човек, който получава зрението си чрез операция, може да се постигне на по-високо ниво, ако е вярно, че в душата има сили, които не могат да се появят във външното тяло, освен че са човекът и които могат да бъдат изведени най-аве чрез определени методи –

самодисциплина и обучение на душата – тогава би могъл да настъпи моментът на по-висша, духовна сила на виждане и тогава би могло да се окаже, че човешкото същество би могло да изпита това, за което трябва да каже: Знам, че има духовен свят.

Тази възможност съществува, ако човек продължава да прави това, което подчертахме като естествена предпоставка: внушаване на спокойствие и вътрешен баланс в душата. И ако правим все повече и повече в душата си, за да ѝ дадем възможност да има преживявания, които не получава чрез външни впечатления, тогава ние даваме възможност на душата да възприема сама. Мога само да опиша всичко тук накратко, но в моите есета „Как да познаваме висшите светове“ и в книгата ми „Окултна наука: Очертание на нейните принципи“ ще намерите по-подробно обсъждане. Със сигурност не е приказка, но може да се потвърди от тези, които са го постигнали, че човешката душа е способна съзнателно да преживее момента на заспиване сред ежедневието. Това може да се характеризира с думите: Можем да предизвикаме този момент, когато съзнателно и умишлено потискаме външните впечатления, когато се отдръпваме с възприятието си от това, което ни прави впечатление като светлина, цвят и звук, като топлина и студ, дори като натиск и удар, като болка и радост. Ако сме способни, чрез силна воля, да заповядаме на всички външни впечатления да спрат, тогава сме способни и да направим душата си съзнателно толкова празна, колкото я правим празна, когато потъваме в безсъзнанието на съня. Вярно е, че този, който събужда силната воля съзнателно да изключи външните впечатления, преживява съзнателно състояние, в което, макар и празно от изразяването на душата му, то въпреки това е проникнато и преплетено отвътре от това, което можем да наречем вътрешна дейност, вътрешно осъзнаване, че сме нещо и че можем да направим нещо. Обаче, това, което досега се подчертаваше от подобни усилия, води до празна душа, която не е безсъзнателна, но чието съзнание е свито в основното чувство: Ти си там, но нямаш нищо в себе си; имаш себе си, но няма нищо в теб.

Необходима е втора стъпка, ако човек иска да проникне в духовните светове. Необходимо е той да не остава вече празен в душата си. Ако нищо не можеше да проникне в душата му, тогава нямаше да има никакво средство, чрез което човек някога да може да бъде доведен до убеждението за духовен свят в научния смисъл. Ако в такъв експеримент, който изключва външните впечатления, душата остане напълно празна, това би било действително доказателство, че външният сетивен свят е всичко и целта на цялото съществуване. Но всеки, който иска да стане духовен изследовател, продължава тази работа по самодисциплина и образование на душата си и сега се опитва, чрез силна воля, да предизвика такива идеи, които могат да бъдат наречени символични идеи, които не изобразяват външни неща, а имат други свойства. Когато човек се посвети на медитация и съзерцание, той ще почувства и преживее, че тези идеи предизвикват чувства и усещания от дълбините

на душата му, точно както външните впечатления предизвикват удоволствие и неудоволствие.

Когато човек е сам със себе си, когато позволи на силни, мощни образи да живеят в душата му, които не означават нищо външно, тогава, с достатъчно търпение - понякога това отнема години - той може да изпита чрез опит, че нещо се напъхва в душата му, за което той със сигурност знае, че е реалност. Тогава той започва да преживява един различен, по-висш свят, след това навлиза в свръхсетивния свят. И ще продължава все по-напред и по-напред с наблюдението си. Когато заспи, той може да наблюдава какво сега се отдръпва от физическото тяло и навлиза в духовния свят и реалност и какво, от момента на заспиване до събуждането, е обградено от мястото, откъдето произлиза първоначалният дом на човека - той е обграден от духовния свят. Тогава, чрез методичното му изследване, така регулирано от душата му, се проявява осъзнаването, че човекът, с действителното си вътрешно същество, се отдръпва от външния си човек, когато заспи, че продължава да живее в духовния свят и че когато се събуди, отново слиза във външното физическо тяло.

Когато духовните изследователи ни представят тези факти, точно както ни се представя химическа или физическа истина, можем да се запитаем: Няма ли нищо в живота, което може да направи въпроса по-ясен и по-отчетлив? Нека разгледаме живота, за да видим дали той потвърждава това, което казва духовният изследовател. Разбира се, мнозинството от хората днес имат право да кажат: Е, ние не сме духовни изследователи; може да има някои, които могат да твърдят подобно нещо, но все пак би трябвало да се намери потвърждение на казаното в живота. Затова нека разгледаме живота, приемайки, че нещо би могло да помогне за потвърждаване на твърденията на изследователя.

Виждаме, че животът протича по такъв начин, че човек се появява чрез раждане и напуска съществуването си чрез смърт. Виждаме, че животът се редува между сън и будност. Питаем: Има ли вътрешен смисъл, закономерно значение, във факта, че човек винаги се редува между будност и сън? Е, обикновените явления от ежедневието биха могли да накарат човек да осъзнае, че това трябва да има значение. Не вземам предвид хипотезите на естествената наука, но не съм и против нея. Това, което трябва да се извлече от духовната наука, е в пълна хармония с фактите на най-съвременната естествена наука. Това духовният изследовател винаги може да покаже. Човек не трябва само да бърка мненията на естествената наука с фактите на естествената наука. Мненията често са в рязко противоречие с фактите. За съжаление, днес няма достатъчно време да се впуснем в това по-подробно. Един феномен, който може да посочи смисъла на съня, е ясно очевиден за нас всеки ден: феноменът на умората. Хората се уморяват и чувстват в умората си, че силите им намаляват. Когато се събудят, те усещат как, така да се каже, силите, които им позволяват да живеят живота си от момента на събуждане до

заспиването, се вливат и се вливат в тях. Човек никога не би могъл да компенсира загубеното от умора, ако винаги оставаше във физическото си тяло. Само като влезе в друг свят вечер, в изначалния дом на душата си, той може да извлече от този изначален дом силите, които влива във физическото си тяло сутрин, чрез които балансира силите, които е използвал предния ден. Научната хипотеза относно умората няма да бъде засегната тук. Само духовни сили трябва да влеем в себе си, ако искаме да балансираме това, което губим във физическия свят, сетивния свят. Никога не можем да намерим тези сили в самия сетивен свят. Човек може фатално да се запознае с факта, че никога не може да извлече силите от сетивния свят, когато осъзнае какво означава, когато сънят няма балансиращ ефект. Така че ние се нуждаем от сън, за да се потопим в духовните резервоари, от които черпим сили за живот.

Видяхме какво носи човек със себе си, когато се събуди от сън. Но какво отнася със себе си в съня? Това са фактите, които се случват между раждането и смъртта и които ние включваме в словото: ние се развиваме във все нови състояния, във все различни способности. Какво ни позволява да развиваме нови способности в по-късни епохи от живота? Вземете например факта, че можем да пишем, че можем да изразяваме мислите си писмено. Спомняме ли си например как сме придобили способността да държим химикалка? Би било лошо, ако съзнателно си спомняме цялата практика, необходима за постигането на това. Имаме цяла сума от преживявания зад гърба си, които вече не са ни налице, само във формата, в която са ни позволили да пишем в резултат на това. Преживяванията са се изляли в способността да пишем. Това, което сме преживели във физическия свят, е - свило - е образувало способността, която сега блика отвътре. Какво се е случило там? Това може да се прецени от едно просто явление, което се проявява у някой, който поради работата си трябва да учи много наизуст. Всеки ще забележи, че може да учи много зле, ако се опитва да запомни и натрупа колкото е възможно повече подред. Но ще върви по-добре, ако здравословен сън го прекъсва; това ще има укрепващ ефект и ще разшири наученото и придобитото в по-ранен момент. Когато става въпрос за нещо толкова близко до душата ни като запаметяването, забелязваме колко важно е състоянието на съня. Всеки, който наблюдава това, вече няма да може да се съмнява в това, което казва духовният изследовател. По време на сън преживяното през деня се трансформира в способности и сила. Духовният изследовател ни показва как това е така във всички области на живота. Нямахме да се научим да пишем, ако не бяхме способни да черпим преживяванията от ученето да пишем отново и отново в себе си и да ги трансформираме в способности по време на състоянието между заспиването и събуждането. В своя първичен дом човекът намира силата да трансформира житейските преживявания в способности, да ги вплете.

Виждаме, че човекът наистина приема нещо от ежедневието в съня си. Той приема това, което си присвоява в сетивния свят, за да може да активира силните си страни, за да може да работи плодотворно, защото там преживяванията се вплитат в способности. Днес знаем малко за такива неща. Но е имало времена в развитието на човечеството, когато водачите на човечеството са знаели такива тайни и са ги изразявали в онези стихотворения, които не са ежедневни стихотворения, а доказват своята стойност чрез въздействието си в продължение на хиляди години. В изкуството, което наистина е достойно за името си, действа най-дълбокото, най-истинното знание.

Да предположим, че един поет, знаейки, че преживяванията от физическия живот се трансформират в способности по време на сън, е искал да изрази как някой пречи на душата да придобие определена способност, определена сила. Той би искал да покаже например как човек може да попречи на развитието на способността за любов. Той би описал човек, който гарантира, че това, което външните преживявания през деня изпращат в [съня] и това, което е въткано в нощта, отново се разваля, разтваря. Омир е искал да даде такова описание, когато е показал как Пенелопа, съпругата на Одисей, е била заобиколена от ухажори, които са правили всичко, за да я накарат да развие способността си да ги обича. Но тя го е предотвратила, като е разплитала това, което е въткала през деня през нощта. Знам много добре, че една лекомислена съвременна естетика, която вярва, че може да схване всички тайни на изкуството от едно очевидно разбиране, ще възприеме това като връх на интерпретацията. Но не това е въпросът. По-скоро става въпрос за нещо друго: всеки, който проникне в човешкия дух, ще разпознае, че великите художници са вложили велики тайни в своите произведения на изкуството и че тези произведения на изкуството са имали въздействие върху душите и сърцата на хората от епоха на епоха. Толкова за илюстрацията на казаното за значението на бодърстването и съня.

Следователно трябва да кажем, че човек напредва в живота, когато е способен да развие чрез сън способности, които преди не е притежавал и които сега може да използва в сетивния свят, за да живее смислен и оживен живот; по този начин човешкото същество е надарено с нови способности за своята дейност.

Преживяванията се трансформират от факта, че той може да се премести в духовния първичен дом на душата, в който човек влиза през портата на съня. Всяко съвършенство зависи от това човек да трансформира преживяванията на сетивния свят в способности чрез връзката си с духовния свят, за да може след това да излее преживяванията във външното си същество сутрин.

Всичко, което е описано дотук, естествено има ограничения. Можем да си припомним тези ограничения, когато мислим за определени склонности и качества, които човек носи със себе си при раждането си за своята външна физичност и телесност. По отношение на определени сили, които са свързани с най-съкровеното

ни същество, ние можем да се усъвършенстваме чрез това, което преживяваме. Природата на нашето тяло обаче поставя ограничение за това. И без значение колко високи стават нашите способности чрез преживяванията ни, ние не можем да трансформираме тези преживявания, ако открием ограничения за външното си тяло, защото част от този процес е, че способностите, развити от душата като сили, се свързват с цялата конфигурация на тялото. В крайна сметка тялото е винаги едно и също, когато се събудим сутрин. Можем да изразим само способностите, които са свързани с външното тяло. Можем да им повлияем до известна степен.

Можете да осъзнаете това, ако помислите какво става очевидно, когато наблюдавате човек в продължение на десет години и проследите как той работи през десет години прозрения [във физическото тяло]. Всичко, което може да се нарече вътрешни битки и победи, а понякога и вътрешен упадък или падение, живее в това. В някой, който например е завършил осъзнаването в себе си в продължение на десет години, можете да видите как такова осъзнаване, как такава трансформация на душата се промъква във външното тяло, как се изразява във физиономията, в погледа и как всъщност човекът е способен да преработи това в тялото си, където душата прониква толкова силно в тялото. Но ако човек види, че някой е имал възможност да има опит в областта на музиката и [вярва], че би могъл просто да използва тези преживявания, за да напредне не само по отношение на музикалното чувство, но и на музикалното разбиране и музикалната дейност, тогава трябва да се каже, че е невъзможно той да вложи тази способност в тялото си от преживяванията, ако има немусикална организация на слуха. Тук виждаме ограниченията, които ни се поставят във фината структура на органите на нашето външно тяло; те съществуват, защото ние зависим от това да се спускаме в едно и също тяло всяка сутрин.

Трябва да се постави въпросът: Дали подобни преживявания, които намират своя предел в трансформацията във способности във външното тяло, са без значение за живота и развитието на човешкото същество? Не можем да отговорим на този въпрос, ако се спрем в живота между раждането и смъртта. Можем да отговорим само ако се отправим с дълбоките прозрения на духовната наука към това, което се крие отвъд мистериозната порта, през която преминаваме при смъртта. И както се опитахме да си представим правдоподобно от духовната наука, че човек не отива в нищото на безсъзнанието [по време на сън], а в духовен свят, така можем да се запитаме: Какво се случва с човека, когато премине през портата на смъртта и не се върне в телесността си? Външната наука няма да може да го преследва; но духовната наука може. Тя стига до закономерна връзка, която дори днес засяга толкова много хора, че те я смятат за фантазия, за глупост, може би за лудост: законът за повторното въплъщение, за повтарящите се животи на земята - което не е нищо друго освен развитие на осъзнаването, че душата и духът могат да произлязат само от душата и духа.

Преди няколко века учени изследователи все още твърдяха, че земните червеи и рибите могат да възникнат от речна кал. Със същата сигурност още по-рано, през VI и VII век, се е учело, че нов живот ще израсне от материята в гниещо състояние. Ако удрият конски труп, докато стане на каша, тогава материята ще може да отгледа пчели от себе си, а ако направите това с волски труп, тогава той ще може да поникне стършели и оси от себе си. Едва през 17 век Франческо Реди учи, че живите същества могат да възникнат само от живи същества. И това не означава нищо друго освен: Ако някой твърди, че живите същества възникват от речна кал, това може да се твърди само в резултат на неточно наблюдение. Но трябва да се каже също, че само поради неточно наблюдение виждаме човек да се ражда чрез раждане и вярваме, че той придобива всички характеристики и черти от своите предци. Внимателното наблюдение показва, че душата и духът идват само от друга душа и дух, които се борят да съществуват и привличат веществата и течностите на заобикалящата ги среда, като по този начин се развиват. По този начин, духовната душа произлиза от друга духовна душа и няма нищо общо с наследените характеристики на тялото. Така че, когато едно дете се роди, неговата духовна душа трябва да бъде проследена до друга духовна душа. Тя няма нищо общо с линията на предците. Детето получава чертите на лицето си и така нататък от баща си и майка си. Но по същия начин ние сме водени от духовната душа на детето към по-ранна духовна душа, защото няма да бъдем водени от духовната душа на детето към характеристиките на предците. По този начин духовната наука ни насочва обратно към нашия собствен предишен живот на земята.

Така че говорим за повтарящи се животи на земята. Този настоящ живот е повторение на безброй предишни животи и е предпоставка за бъдещето. Този закон за повтарящите се животи на земята играе същата роля днес, както законът на Реди през 17 век. По това време Реди на косъм избегнал съдбата на Джордано Бруно. Днес всеки, който говори за закона за повторното въплъщение, се смята за също толкова еретик, колкото е бил Реди за онези, които искат да се придържат към старите начини. По това време изгарянето на еретици е било модерно. Днес е модерно да се осъждат като глупаци и фантазьори онези, които проповядват нови закони. Но със закона за повтарящите се земни животи ще бъде същото, както със закона на Реди. Ще дойде време, когато хората няма да могат да разберат как някой някога е могъл да повярва, че човек е наследил способностите си само от своите предци. Гьоте казва за себе си:

От баща ми имам статура,
сериозния начин на живот,
от майка ми - веселия характер
и желанието да разказвам истории.

[...]

Какво тогава в цялото същество
може да се нарече оригинално?

Опитайте се да видите дали можете да отделите това, което е оригинално, от това, което е придобил от линията на наследство, за да запазите онези качества, чрез които той означава нещо за човечеството.

Така виждаме, че имаме перспективата за закон, който се стреми да обедини човешката култура и човешкото образование – закон, който днес все още може да се нарече фантастичен, но за който по-късно ще се каже, че е: Невъзможно е да се проумее как хората някога са могли да повярват, че съществува нещо различно от развитието на човечеството в смисъла на този закон. Ако разбираме живота по този начин, можем да се запитаем: Какво правим с преживяванията, които не можем да трансформираме в способности в рамките на нашата физичност? Какво правим, ако сме искали да придобием музикални способности чрез музикални преживявания в живота и сме открили ограничения за немусикален слух? Когато почиваме, ние изоставяме физическото си тяло и живеем в чисто духовен свят, където сега прекарваме цялото време между смъртта и ново раждане, подготвяйки се да можем да внесем в живота напълно различни, по-висши способности чрез новото раждане. Сега имаме възможността да изградим ново тяло за себе си, да работим с него и да го оформим пластично в новата ни физичност. След това, що се отнася до новото раждане, ние трябва да се погрижим за оформянето на новото си тяло по такъв начин, че да превърнем в способности в новия живот това, което е било пренебрегнато в предишния живот, и да превърнем във все по-висши форми чрез променящи се условия това, което не можем да използваме за нашето усъвършенстване. Така ние наистина напредваме от живот в живот. Въпреки че може да претърпим неуспехи поради други влияния, животът като цяло все още е възходящ и това, което използваме в по-късните животи, е продуктивно, креативно и конструктивно за нашето същество.

Можем да се запитаем: Кои са най-важните, значими способности, които човек може да придобие? Разглеждаме живота на онези индивиди, които са по-ясно видими за човечеството от другите. Помислете за творенията на един велик художник, Рафаело или Микеланджело. Такива творения са възникнали чрез взаимодействие с външния свят. Именно победата над материята ни говори от стените, издигайки душите ни и носейки ни удовлетворение. Но след това насочваме погледа си към други факти, например към картината на Леонардо „Тайната вечеря“. Гьоте я е видял в цялата ѝ красота в младостта си, но сега тя е унищожена. Когато размислим върху това, със сигурност ще се появи мисълта, която несъмнено е вярна. Всичко, което великите мъже са сътворили в подобни произведения, е обречено на унищожение, осъдено на съдбата на низходящо положение. И ще дойде време, когато всички тези произведения ще бъдат смачкани

на прах. Но ако всичко е обречено на унищожение и е изчезнало, няма ли нищо от това, което е властвало на земята, да се запази във вечността?

Трябва само да осъзнаем, че Рафаело и Микеланджело са станали различни, след като са създали тези произведения. Не само възниква нещо, което се съобщава на външния свят, но и нещо навлиза в човешката душа. Докато работим във външния свят, нещо се свързва с душата и я трансформира. Преработеното е свързано с тази душа и ако наистина проникнем в принципите на превъплъщението, си казваме: Нека произведенията, които Рафаело е създал във физическия свят, изчезнат – способността остава и ще запали нови способности в ново съществуване, а те ще водят хората все по-надалеч от стъпка на стъпка. Така виждаме, че плодът на нашия труд се простира през различни въплъщения. Дори ако външният ни труд изчезне, това, което го свързва с душата, ще продължи да живее с тази душа. Душите ще запазят плодовете на своите творения. Творенията ще загинат, но душевните плодове на тези творения продължават да живеят в душите. Но кои са най-дълбоките, най-съкровени способности? Те са тези, които позволяват на хората да създадат това, което доставя удоволствие на милиони души и може да се трансформира в произведения на изкуството и на живота. Такива способности са свързани с външните аспекти на нашия живот.

Но има нещо в човешкия живот, което е преплетено с вътрешната същност на нашата душа; има нещо, което знаем, че има различен ефект върху нас от това, което би могло да се нарече порив или импулс, от моя страна импулсът, от който Рафаело е рисувал своите картини. Инстинктите работят в нас, но ние чувстваме, че инстинктите също имат нещо в себе си, което може да се нарече талант.

Инстинктите са променливи, нещо неопределено за човека, където човек не е напълно там. Никой не може да стане художник, освен ако не е натрупал специални способности. Но има едно нещо, което не може да се придобие: това е нещо, което идва от най-дълбокото ни, най-съкровено същество. Този стремеж не може да се ограничи до външна реализация, а трябва да бъде извлечен от самото духовно и това е стремежът към познание – порив, който живее в нас [най-дълбоко]. Ако душата иска да работи [в света], ние се нуждаем от външни материали; за това, което наричаме порив към познание, ни е нужен само самият живот. И само този стремеж може да ни подтикне да развием онази сила на мисленето, която ни позволява да проникнем в света на въображението и мисълта и да обединим неговите тайни с нашето същество. Тук усещаме прехода между мисленето и въображението, от една страна, и разпознаването, от друга.

Човекът, който вярва, че самото мислене може да доведе до знание, дълбоко се лъже. Само онези, които изпълват идеите си със съдържание, което не е дадено във външния свят, ще стигнат до разбирането на това, което стои зад външния свят. Това, което човек е придобил в живота, се свързва с най-съкровено „аз“, което е същото като най-съкровено същество на нашето „аз“. Духът [в света] е същият

като духа в нас самите; духът отвън, в света, се свързва с духовното, което носим в себе си. Там ние черпим най-висшите плодове от това, което можем да придобием в будния си живот. Знанието е човешката дейност, чрез която черпим най-висшите плодове от нашите преживявания; именно човешката дейност се трансформира в способности в живота, за които намираме граница след граница, за да ги изразим външно в живота. Но знанието ни кара да пренесем тези способности през смъртта [в духовния свят]. И в смъртта, тъй като е централна духовна способност, знанието не само дава сигурността, че пренасяме плодовете на настоящия си живот до съвършенства, които трябва да се събуждат отново и отново, но също така дава сигурността, че придобиваме способности, които траят толкова дълго, колкото и самият дух - които трябва да траят толкова дълго, колкото и самият дух, защото имат същите характеристики като духа. В знанието ние се свързваме с духа и от тази връзка произтича не само сигурността за познаване на безсмъртието, но и силата да установим безсмъртието - да го установим в себе си - така че със знанието да придобием силата да носим същностната си сърцевина през въплъщенията. По този начин, придобиването на силите, които считаме за безсмъртни, е тясно свързано с това, което наричаме знание. Именно дейността между раждането и смъртта ни дава безсмъртието на нашето най-индивидуално същество, нашето его, именно отвъд смъртта, защото именно това най-индивидуално същество трябва да придобие знание чрез най-съкровения си, самоизбран импулс.

За човешките същества знанието и безсмъртието са вътрешно свързани. Вярно е това, което духовните изследователи винаги са предавали от време на време: Човекът има живот, който се влива във вечността, но само чрез всички [сили], които са били заложили в него [чрез живота в] материалния свят. Вярно е това, което казват духовните изследователи: Никъде там в космоса не можете да намерите нещо, което може да ви гарантира това безсмъртие. Само когато проникнете чрез знанието до това, което живее във вас като център, като дух, вие получавате в себе си интимната връзка между това, към което се стремите в най-благородния смисъл, и това, което в знанието създава във вас за вечното издигане на вашето същество. Така виждаме от знанието, че то не само задоволява любопитството, но и че действа върху душата ни, че я преобразява, точно както външното познание преобразява силите на природата. Знанието е именно това, което прави истина това, което духовното изследване ни предава със следните думи:

Битието следва битието в простора на пространството,
Битието следва битието в хода на времето.

Ако искаш да проникнеш от царството на преходността
в царството на вечното,
тогава склучи завет със знанието,
защото само така ще намериш вечното

в себе си, вечното извън теб
Отвъд всяко пространство,
Отвъд всяко време.

III. Знание и безсмъртие

Уважаеми присъстващи! Когато говорим за човешкото познание, човек първоначално има предвид две неща. Едното е знанието, което индивидуалната човешка душа, човешкият ум, придобива заради себе си; другото е знанието, което е средство за прогрес в живота на цялото човечество. Достатъчно е човек да помисли за знанието, което се занимава с наблюдението на природните явления и което е свързано с поставянето на силите на природата в служба на човечеството, за да осъзнае, че това, което се нарича знание в тази област, не само дава удовлетворение на индивидуалната човешка душа, но и че това знание иска да бъде безкористен слуга на цялото човечество. Лесно е да се види, че знанието за силите на природата служи до голяма степен на целите на човечеството. Виждаме знанието, придобито чрез мисленето на изследователи и изобретатели, приложено в практическия живот и всеки, който размишлява върху неговата стойност, лесно ще види, че знанието, придобито от изучаването на материята, е предназначено да служи на цялото човечество.

Но отвъд това знание има още едно знание, което по самата си природа не позволява подобно практическо приложение. Това знание трябва да съществува само по себе си. Човечеството се нуждае от него и не би могло да живее без него. Но и с това знание можем да се запитаме дали то наистина е нещо, което човешката душа търси само за свое собствено удовлетворение, или дали и това знание, за което често казваме, че съществува само по себе си, не е в служба на човешкия прогрес. Ако човек се опита да изследва защо човешката душа жадува и гладува, така да се каже, за такова знание само по себе си, защо се стреми към изследване на тайните на света, за да разпознае значението на знанието в служба на човечеството, тогава човек трябва да се задълбочи в същността и [изначалните] причини на самата човешка душа.

Сега клонът на човешкото изследване, наречен духовна наука или теософия, се стреми да разпознае същността на човешката душа, като я преследва в най-дълбоките ѝ дълбини и се опитва да я намери въз основа на знание, което надхвърля това, което предлагат сетивата, и това, което умът, свързан с мозъка, може да постигне. Духовната наука вярва, че въз основа на своите изследвания може да каже нещо за човешката душа, което е от особено значение за тази стремяща се човешка душа. Тя обаче трябва да подходи по независим начин към всичко, което интелектуалната култура от последните векове е произвела. По никакъв начин духовната наука не заема позиция срещу великите постижения на човешката култура, особено на естествената наука; но в наше време тя трябва да предприеме точно същото нещо, което естествената наука е предприемала многократно през последните няколко века - тя трябва да изпита всички предразсъдъци, всички вярвания на хората днес в светлината на своите прозрения.

Духовната наука разглежда нещо, което е едно от най-важните неща за познанието в нашето време - нещо, което е внедрено в науката сравнително наскоро.

Хората са много разсеяни. Много истини, които са общопризнати днес, са били покорени от човешкия ум едва през 17 век, защото до 17 век например както миряните, така и учените натуралисти са вярвали, че земните червеи, рибите и други по-нисши животни могат да се развият от речна кал. Има книги от това време, които обсъждат как живите същества се развиват от трупове например. Едва през този 17 век Франческо Реди за първи път изрича изречението, че живите същества могат да произлязат само от микроби на живи същества от същия вид. Това, че живите същества могат да произлязат само от живи същества, е било голяма ерес през 17 век в сравнение с науката на онова време и само с големи трудности Франческо Реди е избегнал съдбата на Джордано Бруно.

Ситуацията за духовния изследовател днес е подобна, когато например той фокусира вниманието си върху свойствата на човешката душа, която се появява чрез раждането. Днес, когато разглеждаме различните свойства на децата, е лесно да се каже, че тези свойства се наследяват от бащата и майката. Днес се смята, че структурата на човешката душа е съставена от това, което идва от физическата среда, точно както се е вярвало през 17-ти век, че живите същества ще се състоят само от това, което идва от физическата среда. Но духовният изследовател трябва да каже: духовната душа може да произлезе само от духовната душа. Той наблюдава чудото как човешкият зародиш, който се появява чрез раждането, се развива в хода на живота си от етап на етап и е наясно с факта, че човешката същност, която се развива толкова мистериозно, може да произлезе само от себеподобния си. Той знае, че за да разбере какво се развива, човек трябва да се върне в друга духовно-душевна сфера. Докато се издигаме от животинското към човешкото, трябва да правим разлика между родовото и индивидуалното. Не можем да припишем на човешкото същество същото нещо, което наричаме родово в животното. Трябва да кажем: това, което се развива в детето с течение на времето, не води обратно към родово, а към индивид, който възниква чрез раждането. И когато тази мисъл бъде проследена до логичния си край, това духовно изследване на произхода на душата и духа води духовния изследовател до идеята за превъплъщение, до идеята за повтарящи се животи на земята за човешките същества. За всеки, който гледа безпристрастно на всички факти от живота, повтарящите се животи на земята са реалност, колкото и чувствата на хората днес да се бунтуват срещу това. Разбира се, вече не е обичайно да се изгарят еретици, но такива неща, които са ереси според днешното съзнание на хората, се осмиват. Но тази истина ще бъде третирана по същия начин, както другите истини и закони, които човечеството е придобило в хода на своето развитие; след известно време вече няма да е възможно да се разбере как е могло да има хора, които не са могли да вярват, че духът идва от духа.

Гьоте посочи какво е почерпила неговата същност от обкръжаващата го среда. Той можеше да каже:

От баща ми наследих статурата,
сериозния начин на живот, а
от майка ми - веселия характер
и желанието да разказвам истории.

И след това, след като посочи какво е привлякъл от обкръжението си чрез наследство, той скромно пита:

Тогава какво от цялата фигура
може да се нарече оригинално?

Всеки, който, подобно на мен, е изучавал всичко, свързано с Гьоте, със сигурност е придобил уважението, дължимо на родителите му. Но опитайте се да съберете всичките им качества – напразно ще се опитвате да извадите наяве оригиналното в „малкия човек“. Именно това, което не можем да открием в наследството на бащата и майката, именно това е Гьоте, когото познаваме и който той винаги ще бъде в нашата култура. Най-привлекателната задача за един педагог е да предположи, че във възпитанието на детето се пробужда мистериозна сърцевина на битието, която се намира отвъд всички закони на наследяването, и че във всяко младо човешко същество тази загатка трябва да бъде решена наново. Ако наистина приложим тази истина за повтарящите се земни животи към детето, вече няма да е неуместно да гледаме на външната форма на детето по такъв начин, че тя да ни се струва оформена, формирана от душевно-духовна сърцевина на битието. Наблюдаваме неопределените черти на това човешко лице в първите дни от живота на детето; Виждаме как те стават все по-определени и малко по малко цялото тяло на детето показва все по-определена своя собствена форма. Можем да видим как душата, дошла от предишен живот, трансформира тези смътни черти във все по-отчетливи. Става видимо как вътрешното ядро на човешкото същество работи върху формиращата се физическа обвивка.

Ако разгледаме това внимателно, няма да ни е трудно да разпознаем възходяща и низходяща линия на човешкия живот. Виждаме как неопределени сили си проправят път от вътрешното същество към повърхността и в определен момент виждаме как всичко, което е присъщо на човешкото същество, се разкрива в уменията и способностите, които то придобива. Тогава се случва човек да направи едната страна на своята природа доминираща. Виждаме един вид конфронтация с околната среда чрез усвояването на знания и мъдрост и можем да кажем: Това е нещо, което се добавя към донесеното от предишни въплъщения. Тогава в живота настъпва низходящ поток, при който вече не можем да трансформираме нищо от това, в което сме се превърнали външно и физически в нашите способности - вече не можем дори да абсорбираме нищо в паметта си.

Ще разберем тази действителна работа на индивидуалното ядро на нашето същество върху човека само ако разгледаме целия човешки живот. Тази работа върху човека може да бъде разделена на две ясно различни състояния. Човекът се редува между две състояния на съзнанието: буден живот и спящ живот. За да разгледаме живота като цяло, трябва да се запитаме: Какво дължим на спящия живот и какво дължим на будния живот? От съня душата трябва да черпи сили за нова работа и е доказано, че ободряващи сили се натрупват в душата от съня. Пример за това: хората, които поради професията си са задължени да учат много наизуст, могат да изпитат, че не напредват добре със запаметяването си, ако не спят достатъчно между работата си. Днес научните наблюдения също признават значението на съня за премахване на умората. В научните среди преобладаващото мнение е, че хората се уморяват, защото мускулите, нервите и т.н. са износени и се нуждаят от нова сила. Това обаче не взема предвид факта, че мускулите могат да работят и без да показват признаци на умора. Сърдечните мускули, например, работят без да се уморяват. Защо е така?

Задаването на този въпрос е от огромно значение за здравословния поглед върху живота. При по-внимателно наблюдение става ясно, че умората се появява само при определени условия. Сърцето не се уморява, но най-малките мускули в пръстите могат да се уморят до такава степен, че да се появят болки, подобни на крампи, както може да се види например при писателската крампа. Когато изследвате тези неща, осъзнавате, че умората и нашата будна ежедневна активност са свързани. Стигаме до извода, че умората се появява, когато не оставяме части от тялото си сами, а вместо това ги пронизваме с ефективността на външната работа, която вършим. Законите на вселената са имплантирани в тялото ни; те са ефективни в него и под тяхната ефективност тялото не се уморява. Умората не се появява, когато - несъзнателно за човека - законите на вселената работят в тялото му. Умората се появява само когато човешкото съзнание пронизва организма с неговата природа.

Натуралистът Томсън твърди независимостта на душевния живот спрямо телесния. Той казва, че душевният живот е толкова отделен от тялото, колкото ездачът е отделен от коня си. Признава се, че в човека има нещо, което стои в същата връзка с тялото му, както ездачът с коня си. Ние уморяваме тялото си, казва Томсън, точно както ездачът уморява коня си, защото ние сме извън коня и го използваме. Не възниква ли старият образ от далечно време в човешкото развитие, в което хората са гледали в духовния свят чрез естествен дар? Там са видели кентавъра, човека, свързан с коня. Вярно е, че „мъдрата“ естествена наука казва днес, че хората от онова време са били деца, че са виждали диви варвари, седнали на конете си и излизащи от мъглата от север, и че в мъглата не са могли да различат къде е човекът и къде е конят; от това тези деца биха си образували образа на кентавъра. Но всъщност кентавърът е реалност, която показва, от ясновидска гледна точка,

връзката, която възниква между душата и тялото, и която е подобна на тази между ездач и кон.

По този начин фактът на умората ни принуждава да признаем известна независимост на душата от тялото. Това, че протичането на определени процеси в човешкото тяло не води до умора, се дължи на факта, че действа универсален закон, но човекът не присъства със своето съзнание. Човекът се уморява, защото присъства със своето съзнание в процесите на тялото си. Но в състояние на сън човекът е предаден на универсалния закон. Човекът се нуждае от това потапяне в различен елемент, както се случва всяка нощ по време на сън, и ще припишем правилния ефект на съня, ако следваме същността на човека, такъв какъвто той живее в света, в който навлиза, когато заспи.

След това трябва да говоря за преживяванията на духовния изследовател.

Духовното изследване не означава, че човек може да придобие знание за тайните на съществуването на света на всяко ниво, а че събуждаме спящи, зародишни сили на познанието в себе си. Когато тези спящи сили на познанието се събудят, те ни дават очи и уши на духа, така че се озоваваме в ситуация като тази на сляп човек, който възвръща зрението си чрез операция. Можем да разпознаем колко светове има около нас само ако имаме органите да ги възприемаме. Можем да изпитаме света на светлината и цветовете само ако имаме очи да ги видим и света на звуците само ако имаме уши да ги чуем. Духовният изследовател става духовен изследовател, като събужда силите на познанието, които спят в него, като отваря духовни очи и уши. Той извършва определено обучение на душата, тоест определени упражнения, чрез които душата придобива органи, с които може да вижда и преживява нови светове. Когато човек стане духовен изследовател по този начин, възприятието на духовния свят не е спекулация, а реалност.

Когато човек започне да се вглежда в тези духовни светове, той създава нови преживявания и бих искал да подчертая едно такова преживяване, което може да хвърли светлина върху природата на съня и бодърстването. Задача на духовния изследовател е да изследва определени задачи от обикновения живот и след това да ги освети със светлината на духа. Например, може да размишлявате върху определена задача в живота и да не можете да я решите; инструментът на мисленето се оказва притъпен. Тогава духовният изследовател наистина се чувства отделен като мислещо и знаещо същество от физическото си тяло. Той усеща своята физичност така, както човек усеща чук или друг инструмент или инструмент извън съществото си. Точно както човек може да усети чука като твърде тежък, така може да усети и провала на отделните части на мозъка: човек чувства, че не може да се намеси в мозъка.

Разделянето на тялото и духа може да бъде усетено от духовния изследовател във всяка една от неговите дейности. Но когато духовният изследовател се събуди от състояние на сън, може би много кратък сън, който може да предизвика по желание

чрез развитата си воля, все едно се е събудил от много специфичен свят, в който е правил нещо, така че когато се събуди, дейностите, които е извършил непосредствено преди събуждането, се задържат и те имат много специфична конфигурация. Когато се събуди, дейностите, които е извършил преди събуждането, биха могли да бъдат нарисувани от него в много специфични фигури и цветове. Но има разлика между тази умствена дейност и обичайните ежедневни дейности. Обичайните ежедневни дейности са такива, че ги обмисляте предварително, така че работите сякаш по модел и сте обвързани с линиите на шаблон.

[Духовната] дейност, от друга страна, [която човек извършва, докато спи] протича така, сякаш следваме линия от нашия дух, която произтича от вътрешните закони на нашата собствена душа. По време на сън духовният изследовател усеща това като намеса на неговата душевна дейност във физическото му тяло, в мозъка му. И той усеща тази дейност, на която се е посветил в съня си, да се влива в тялото му като топлина, така че това тяло е пораснало, за да отговори на изискванията на деня. Той преживява: Износили сте инструмента си и тази дейност е ремонт на инструмента за дневната работа на физическото тяло. Като архитект, ние работим върху собственото си физическо тяло по време на сън, а духовният изследовател прави това съзнателно. През деня физическото тяло се износва постоянно и ние носим със себе си от друг свят силите, от които се нуждаем, за да изградим физическото си тяло. Правим това несъзнателно по време на сън. Ако съзнателно обмислим какво правим несъзнателно по време на сън, тогава ще открием, че е правдоподобно, че по време на сън душата ни пребивава в свят, различен от физическия. От момента, в който заспим, до момента, в който се събудим, душата наистина навлиза в духовен свят и това е светът, от който произлиза човекът. Всяка нощ ние трябва да се гмурнем в това море от духовност, за да черпим от него силата, от която се нуждаем за физическото си тяло и която единствена ни прави възможно да оцелеем между раждането и смъртта.

Така протича животът ни, като отново и отново се обръщаме към духовното си съществуване и виждаме как тази духовна същност на човека се появява отново от духовния свят всеки ден, като в едно малко превъплъщение. Откриваме само една разлика между превъплъщението и събуждането: когато се събудим сутрин, винаги срещаме същото тяло, което сме изградили от раждането си. Когато обаче се превъплъщаваме за нов живот, първо трябва да изградим отново своята телесност. Когато обмисляме хода на живота, виждаме много, разнообразни неща, които ни приближават, които можем да възприемем с душата си, но които не можем да приложим в живота на тялото си. Ние се развиваме, като многократно черпим нови сили от съня си, но има определена граница за включване на тези сили във физическото ни същество. Например, душата може да получава музикални впечатления само ако има музикален слух. Душата среща ограничение във физическото. Голяма част от това, което е в душата ни, това, което иска да

преработи, тя не може да включи във външното физическо тяло. Това поражда известна дисхармония, която е повече от обичайната умора, която ни принуждава да спим. Това постепенно несъответствие на тялото с това, което е душата ни, става все по-изразено, колкото повече човек развива по-богат душевен живот. Душевият живот става все по-неадаптиран към живота на външното тяло. И тук трябва да се запитаме: откъде вземаме това тяло? Когато видим това тяло да се развива от неопределеност в определена форма във физиономията и жестовете, ние разглеждаме тялото, което имаме в определен живот, като резултат от предишни животи. Използваме това тяло като инструмент. В хода на живота си ние обогатяваме душата си и откриваме, че това, което сме придобили в този живот, достига границите на физическото ни тяло и накрая го разрушава.

И така, имаме низходящата линия на живота. Трябва да сме благодарни, че отново сме отделени от това тяло, че сме се насочили към смъртта, че имаме душа с богато развито съдържание, което разкъсва границите на тялото, чак до смъртта. Тези, които се вгледат по-задълбочено в тези неща, ще разберат, че една богато развита душа трябва да надхвърли тялото и че не бива да се изненадваме, че в напреднала възраст, особено при хора с богато развита душа, мозъкът вече не може да служи на живота на душата. Кант например, въпреки богатия си ум, е станал слабоумен в напреднала възраст. Външните инструменти на тялото вече не са подходящи за душата; тя се оттегля със съдържанието, което е придобила в този живот, и накрая разбива тялото. Това, което наричаме смърт, е различно при хората, отколкото при животните. Все по-обогатяващата се душа на човешкото същество разбива телесността и преминава през смъртта. След това тази душа се изгражда според способностите и съдържанието, които е придобила през живота, тялото за ново въплъщение.

Сега би могло да се каже, че не помним миналия си живот. Това възражение би имало същото основание, както ако някой иска да каже: Четиригодишно дете не може да смята, следователно никое човешко същество изобщо не може да смята. - Искаме да се опитаме да разберем чрез следното съображение, че е възможно да се придобие способността да се помни по-ранен живот. За да ни стане ясно това, трябва да спомена, че има и време за обикновения човешки живот, когато човек не може да си спомни. Това са първите години от детството, които човек не помни, въпреки че вече е бил там по това време. Моментът във времето, до който достига паметта, е свързан с друг момент във времето. Разбира се, знаете, че в най-ранния период от живота си човек няма чувство за себе си. В определен момент у детето възниква чувството за себе си и началото на спомнянето съвпада с това. Това, което се намира преди този момент във времето, не се помни. Защо е така? Духовното изследване показва, че в нормалния си умствен живот днес, чрез развитието на това самосъзнание, чрез което човек достига най-висшето в този живот, той издига нещо като граница около себе си. Паметта на човек се връща до точката, където се

случва самосъзнанието. Това е границата. На тази граница самосъзнанието спира и се отдръпва от наблюдението на това, което се е случило преди.

Можем да се научим да виждаме отвъд тази граница, ако приложим упражненията, които духовният ученик трябва да прави, за да погледне в духовния свят към душата си. Идва момент, в който човек успява да поведе това „аз“ с една крачка отвъд себе си. Това е моментът, в който човек стига до изключване на обикновеното „аз“-съзнание, което формира границата за паметта. Тогава човек навлиза в духовния свят. Той само трябва да се научи да изключва обикновеното „аз“-съзнание. Чувството за себе си се поражда от въздействието върху тялото. Когато човек преодолее това, както иначе се преодолява в съня, и когато се научи съзнателно да навлиза в света, в който несъзнателно пребивава в съня си, започва възможността да погледне назад към минали животи.

Това може да се постигне само ако човек съзнателно насочи погледа си към тази друга страна на живота, към страната, която се намира отвъд портата на смъртта. Трябва да изкореним от душата си всеки страх и ужас от това, което идва при човека от бъдещето. Колко е уплашен и тревожен човек днес от всичко, което предстои, и особено от часа на смъртта. Човек трябва да придобие самообладание по отношение на всички чувства и усещания към бъдещето, да гледа с абсолютно спокойствие към всичко, което може да дойде, и да мисли само за това, което може да ни дойде чрез изпълненото с мъдрост ръководство на света. Това трябва да се представя пред душата отново и отново. Това ни води до получаване на ретроспективните сили за минали земни животи като дар.

По този начин можем да образуваме душата си, докато постигнем съзнанието, че миналите земни животи не са хипотези и мечти, а че те стоят пред душата като факт, като нещо, което душата може да се научи да наблюдава. Нашите съвременници не искат да признаят, че има възможност за пробуждане на спящи сили в душата, така че нови светове, досега скрити в безкрайните лона на съществуването, да бъдат добавени към това, което душата може да преживее. Но ние сме на прага на време, когато хората постепенно ще развият все по-силна връзка с това, което може да бъде изследвано от тъмните дълбини на миналото и бъдещето. Вървим към бъдеще, в което все повече хора ще имат желанието да знаят, да разпознават какво представлява човешката душа и нейната съдба. По този начин ние наблюдаваме разширяване на способността за познание, което влиза в съюз с духовния свят.

Всяко висше знание, казва Гюте, е продължение на обикновеното знание. Такова разширено, такова висше знание не е абстрактно размишление върху нещата. Такова висше знание е свързване на това, което е същността на нашата душа, с духовното и душевното около нас. Платон цитира като доказателство за безсмъртието на душата възможността за връзка на човешката душа с вечното, с това, което е вечно извън пространството и времето, докато нещата в

пространството и времето възникват и отминават. Ако такова висше знание се приема сериозно, то противоречи на всичко, което иначе се случва като умора. Умората се случва в знанието, което се стреми да изследва нещата около нас. Но когато човек позволи на знанията, които е придобил за нещата, да действат в душата му, когато има моменти в живота, когато това, което е придобил чрез очите си, се превръща в идеи и той може да остави тези идеи да работят в него, когато може да превърне възвишеното царство на звуците в идеи и да ги остави да продължат да отекват в душата му, тогава той се научава да бъде буден в състояние, което може да се сравни със състоянието на сън. Знанието ни се дава в същата степен, в която съзнанието на нашето обикновено его започва да избледнява. Произволът на това обикновено его съзнание се разбива и човек изпитва истинско знание, чувствайки, че трябва да се впише в законите на духовния свят с истинското си его.

Докато човекът е ограничен до малко пространство във външния свят от физическото си тяло, което многократно изтощава от работата на деня, и винаги трябва да компенсира това износване на тялото чрез сън, той чувства, когато душата е наистина „със себе си“, че може да черпи сили и от духовния свят, докато е будна. Той получава усещането, че за душата се отваря източник, чрез който към нас текат лечебни отвари от духовния свят, за да може да стане господар на тялото. Той чувства, че можем съзнателно да навлезем в духовния свят, както несъзнателно правим всяка нощ, докато спим. Той чувства, че тогава можем съзнателно да навлезем в царството на вечността, когато нашето знание се превърне в живот. Тогава то ще се превърне в нещо съвсем ново, нещо, което не може да бъде за обикновеното съзнание на днешния човек. Платон е казал, че в древността хората са развивали най-висшето знание от ентусиазъм. Дори ако тази способност за ентусиазъм може да е била загубена за днешните хора, това, което не е загубено за тях, е, че знанието за света на идеите може да се превърне в жизнена сила в тях, че могат да усетят как се свързват с корена на съществуването и вечността, прониквайки в нещата с духовното си аз чрез знание.

По този начин ние опознаваме знанието като живо същество, като лечебен процес, който се простира във физическото тяло. Отнема много време, преди да опознаем това знание, тоест този източник на живот в душата ни. И също така опознаваме връзката с един много различен фактор от нашата култура. Цялото ни знание трябва да бъде включено в това, което можем да наречем пропитване с живия Христос. Какво е този жив Христос в човешката душа? Това не е нищо друго освен това, което можем да преживеем, когато знанието и истината оживяват в нас, както току-що беше обяснено, когато можем да усетим личността си така, сякаш се изпълва от втора личност, от нещо, което е самата истина. Това е живият Христос, който е истина и живот в човешката душа. Когато човек схване Христос по този начин, Той не е абстрактна идея, а Той е живото Същество, Коего в определен момент се е

намесило в еволюцията на човечеството, Същество, Което е изпълнило Мистерията на Голгота и по този начин е влязло в живота на човешките души.

В миналото на човешката еволюция начинът, по който хората са се разпознавали, е бил различен, отколкото след Мистерията на Голгота. В древността хората са се обръщали към произхода на човека и са чувствали: Човекът не е ценен за развитието на човечеството като чувствено същество; като духовни същества ние сме слезли от духовен свят в този чувствен свят, за да живеем във физическо тяло, след като преди това сме били в океан от божествен духовен живот; чрез душата си ние можем от своя страна да намерим пътя си обратно към този общ човешки произход.

Това вече не е подходящо за нашето време; нещо друго съответства на нашето време. В древността човешката душа е търсила произхода на човечеството, за да осъзнае какво обединява хората. Днес ние разглеждаме какво може да стане човекът, с обща цел за всички хора. Гледайки към тази цел, хората трябва да могат да си кажат: Това засяга всяко човешко същество; нещо трябва да оживее в най-съкровено същество на всяко човешко същество – това е живият Христос. В бъдеще човешките души ще се обединят в него. Земята, физическото тяло – то ще се разпадне в материалното си съществуване. Но човешките души, които имат живия Христос в себе си, ще се издигнат до други нива на съществуване. Когато тялото на цялата планета се разпадне, цялото човечество ще бъде отново едно, не както е било преди да слезе на земята, а едно, в което Христос ще живее като обща душевна кръв в това човечество.

Цялото ни знание трябва да бъде посветено на великия момент в еволюцията на човечеството, когато човешката душа може да се обърне към Богочовека, осъществил Мистерията на Голгота. Когато гледаме в бъдещето на човечеството, ние търсим Христовото съзнание във всяко човешко същество. Това има съвсем различен смисъл и съвсем различно значение, отколкото когато будисткото учение говори за Нирвана и под това разбира откъсване на душата от всички земни неща. Не, душата не бива да се откъсва от земното. Ние гледаме към живия Христос, който може да обхване душите ни с живота си, и към това как душата може да се оформя все по-богато чрез живота на Христос в нея, чрез потапяне в източника на мъдрост и истина във все нови въплъщения.

Така виждаме, че духовната наука не стои в опозиция на това, без което нашата култура не може да бъде представена - на християнството. Тя не иска да се бори с християнството, а да го задълбочи, като посочи живия Христос. Ние, като западнци, гледаме на събитието на Голгота като на момент във времето, който също е познат от историята, но който придобива своята дълбока стойност, своето дълбоко значение за нас само чрез факта, че ние получаваме Христовата идея не само от историческия Христос, но и задълбочаваме тази Христова идея чрез духовната наука. Едва когато сме пропили знанията си с душа, светлина и дух чрез идеята за

Христос, тази идея за Христос става за нас това, чрез което истинската идея за безсмъртието ни се разкрива все по-сигурно. И когато Христос в нас е станал светлината на познанието и животът на познанието, тогава се свързваме със силата, чрез която преминаваме през много смърти и през много животи. Познанието за Христос е начинът човек да поеме в себе си силите, които го водят към истинското безсмъртие, тоест към победата над смъртта.

Тази идея може да се придобие само от висше познание - не с обикновено познание, което иска да се занимава само с материалното. В днешно време у човека се преследва само външното, материалното, и то е най-мимолетното, най-преходното. Думите на Хамлет например сочат това, показвайки как умирането и смъртта трябва да му се сторят в меланхоличния му ум, в който светлината на Христос още не свети. Той говори за великия Александър, казвайки:

Александър се превърна в прах;

Прахът е пръст;

От пръст правим глина.

И той говори за великия Цезар:

Великият Цезар, мъртъв и превърнат в глина,

би могъл да запуши дупка, както и суровият север;

о, дано земята,

пред вятъра и времето, би могла да издигне стена.

Но Хамлет говори само за това къде може да е отишла земята, превърнала се в тялото на Цезар. Той преследва мимолетното, преходно материално, вместо да размишлява къде са отишли великите, богато развити души на великия Александър и великия Цезар. Не виждаш какво е важно в човека, ако гледаш само преходното, материалното и мислиш какво би могло да се случи с него. Трябва да погледнеш отвъд това, което преминава през смъртта и раждането, за да разпознаеш какво е истинското безсмъртие.

През последните векове, когато познанието за материалния свят е направило толкова голям напредък, ние все повече свикваме да считаме материята, това, което притиска духа в оковите му, за същностно. Но материята ще загине, ще се разпадне; земното тяло, състоящо се от материя, ще се разпадне. Духовният изследовател например гледа на днешните изследвания на радия по такъв начин, че знае: ето началото на разпадането на атомите, които образуват земното тяло. Материалът на земята ще загине, но вечното, дори на земното тяло, ще се слее с вечната същност на нещата. Днешният стремеж към знание преследва материалното, принуждавайки душата да бъде обсебена от неговото очарование. Човек вярва, че може да говори за вечност, за неразрушимостта на материята. Пред лицето на думи като тези, изречени от Хамлет, трябва да се каже, основавайки се на осъзнаването на истинската природа на човешкото същество и едновременно с това на осъзнаването на истинската природа на материалността: Не само великият Александър, великият

Цезар, не, всички човешки души са части от вечността; Те приемат физическа форма от материалите на земята във все нови животи, преминават през все нови животи, които са само стъпки към безсмъртието. Това важи за всяко човешко същество:

Най-скромният човек на земята
е син на вечността.

И във всеки нов живот той ще
победи старата смърт.

IV. Природата, дарбите и образованието на детето

Уважаеми участници,

Ако днес, като външен наблюдател, човек разгледа отношението и начина на мислене на духовната наука – или, както сме свикнали да я наричаме, теософията – и се опита да си състави мнение за особеностите на тази духовна наука или теософия, основано на обичайните представи на нашето време, тогава външният наблюдател може много лесно да си състави, в известен смисъл, оправданото мнение, че духовната наука е нещо, което извиква високи идеали пред човешката душа: идеали, които клонят към определени прозрения – може би външният наблюдател ще каже, към предполагаеми прозрения – за човешката душа, за природата и духа. И външните наблюдатели ще си кажат: Е, тези идеи, тези прозрения са много красиви, те задоволяват човешката душа, която копнее за вътрешна сигурност, и затова е разбираемо, че мнозина изповядват теософията от тази жажда. И когато тези, които имат какво да кажат в духовната наука, изразят това, което знаят за света на явленията и това, което надхвърля това, което нашата естествена наука – която е възхищавана от духовната наука – има да каже, външният наблюдател може да си каже: Да, това, което духовният учен има да каже за природните явления, звучи фантастично. Фантастичният елемент е нещо, което външният наблюдател трябва да забележи отначало. Тези, които са потопени в духовната наука, ще намерят за изключително разбираемо, че външният наблюдател намира толкова много фантазия в духовната наука. Тези, които наистина искат да се заземят в естествената наука, могат само да кажат: Не мога да направя нищо с това. Това е напълно разбираемо. Ако сега разгледаме, за разлика от това, човек, който е проникнал малко по-дълбоко в теософията, който се е запознал с това, което наистина се представя на стремящата се душа, който се е информирал за това какво представляват човешката душа и човешкият дух, можем да видим как у него се зараждат чувства от съвсем различен вид. Такъв човек може да насочи погледа си към това, което нашата настояща епоха, от своите научни възгледи, има да каже за задачата, целта и стойността на духовния живот и неговото участие в практическата работа. И тук понякога на човека, който е запознат с духовната наука, изглежда наистина фантастично какво има да каже материалистичното отношение за отделните клонове на духовния живот. Човек трябва само да се вслуша в това, което се предлага в областта на образованието и педагогиката. За духовния изследовател това изглежда като сбор от празни фрази и думи. Човек може да се огледа в широкия спектър на това, което представляват образователните културни начинания, и ще намери всякакви хубави думи. Кой не е чувал думите, че всичко, което е внушено в човешката душа, трябва да се избягва, защото става въпрос за образование на човешката индивидуалност. Но кой може да каже нещо различно от фантастични, празни думи, ако не може да схване

истинската концепция за това какво представлява човешката индивидуалност. В сравнение с духовната наука, материалистическата наука изглежда като сбор от абстракции; тя изглежда като нещо нереалистично. И ако не можете да се убедите, че духовната наука не само трябва да култивира житейската практика, но че е способно реалистично да стигне до същината на нещата, вие погрешно разбирате важността на реалистичното знание за житейската практика.

Когато размишляваме върху растящото дете, по отношение на което имаме образователна задача, с идеите на духовната наука, тогава, докато това дете намира своя път към живота, ние сме обзети от чувството, че в това същество имаме свещена мистерия, която можем да разрешим само с дълбоко благоговение. Във всяка растяща душа усещаме, че в нея има нещо различно от всичко, което виждаме. Усещаме непознато в развиващото се човешко същество и сме прави. Нашето страхопочитание и благоговение не могат да бъдат достатъчно големи, когато се изправим пред образованието на детето, и нашето смирение пред всяко същество, което винаги ни изправя като нова мистерия, също не може да бъде достатъчно голямо. Не бих посмял да говоря за това, ако бях занимавал само с духовна наука. Но смея да говоря за това, защото в продължение на петнадесет години като педагог самият аз съм усещал свещените загадки.

От гледна точка на съвременния човек, е детска игра не само да се подиграваме, но и да опровергаваме с привидния разум фантастичната идея за превъплъщението на човека, идеята за повторното появяване на човешката душа в нов живот. Днес тази идея за превъплъщение ще бъде спомената само доколкото се посочи, че нашата душа, която днес преживява времето между раждането и смъртта в тялото ни, често е преминала през живота и че ние преживяваме настоящия живот като причина, за да изпитаме по-късно следствията и плодовете. Теоретично тази идея е лесна за опровержение. Нещата изглеждат различно, когато човек се занимава с практическа образователна работа и вижда как детската душа расте и се развива от седмица на седмица, от година на година, с правилните чувства. Ако човек изхожда от предпоставката, че иска да възпитава правилно, трябва да си каже: Трябва да се намесиш в това, което е заложено от хилядолетия. И ако погледнете на всеки израз на детето от тази гледна точка и вземете всички мерки съответно, тогава ще видите колко плодотворно е образованието. Всеки, който познава законите на така нареченото логическо опровержение, знае колко малко означава едно теоретично опровержение. Но ако работите в духа на този възглед, тогава усещате неговата истинност.

Сега човек наистина е изправен пред трудна задача, ако иска да види ясно какво расте в развиващата се детска душа. Всеки знае чисто външните факти. Но кой не е преживял в живота колко безсилен е често възпитателят, когато определени задачи са поставени от външни закони или от изискванията на родителите, колко безсилен се чувства, когато поставените задачи противоречат на способностите и талантите,

които са налични у детето. Кой не е усетил и видял в живота, че често не можем да постигнем нищо, дори с най-големи усилия, ако талантът на детето не ни срещне по средата. Колко често животът ни показва колко безсилни сме, не само поради липсата на талант у детето, но и поради липсата на наша проникателност.

Опитали сме се да образуваме детето; обаче не е веднага очевидно кога сме го образovali погрешно. Ако проследим ученика в по-късния му живот, често ни става очевидно нещо особено, а именно, че по-късно той трябва да изцеди таланта и способностите си от душата си чрез трудни борби. И осъзнаваме: ако бяхме разпознали това, щяхме да можем да му помогнем, щяхме да му спестим много усилия в това, което можеше да дойде едва по-късно. И осъзнаваме колко е необходимо да се съсредоточим върху този труден въпрос: какво да кажем за способностите и талантите на детето и как трябва да подходим към образователните задачи?

Дори днес съществува разбираемо объркване по отношение на тези фундаментални въпроси, защото все още съществуват влиятелни сугестивни идеи и сугестивни понятия, които разбираемо имат обезсърчителен ефект върху хората, и такива понятия ръководят цялото човешко мислене. Едно такова понятие е това за наследството. Когато говорим за нравствеността и талантите на детето, кой не би си помислил първоначално: Какво е наследено от родителите и предците? Вече посочих, че Гьоте някога е изразил думите с много разбираема скромност, но те произтичат от по-дълбоки прозрения:

От баща ми имам статурата, сериозния начин на живот, от майка ми - веселия характер и желанието да разказвам истории.

И след като изразява още някои наследствени взаимовръзки, той завършва с думите:

Това, което сега може да се нарече оригинално в цялата фигура

?

Потомството вече е отговорило на това отчасти, а по-късно поколение все още ще отговори.

Всеки, който е изучавал Гьоте малко повече от двадесет години, има право да говори за него безпристрастно. С цялото си уважение към франкфуртския общински съветник, от когото Гьоте е наследил „статуса да води сериозен живот“! И когато човек види подвижния, любящ начин на майката да гледа на живота и да се справя с хората, тогава разбира и какво има предвид Гьоте за това, което е наследил от майка си – „веселата природа и желанието да разказва истории“. Опитайте се да съберете всичко това и вижте какво ще излезе. Когато човек събере и размисли върху всичко, което е наследил, открива: Това, което Гьоте не е могъл да наследи, е именно това, което е било ефективно – това е самият Гьоте, това е, което е позволило на насочващите сили да се влеят. Те са използвали наследството, което им се е представило, за да изразят [това, което е било специално в него].

И е същото с всеки индивид, както и с великите и значими хора. Не можете да се промъкнете, ако искате да проследите всичко до наследствеността и да не вземете предвид индивидуалността, която се разгръща според собствените си закони. За тези, които гледат на този живот безпристрастно, въпросът как това, което можем да проследим до нашите предци, това, което е видимо там, се отнася до индивида, в никакъв случай не е опростен. Това, което е наследено, не се отрича от духовната наука. Но как духовната наука се отнася към това, което е включено в наследеното? В крайна сметка, наследяването може да се види навсякъде. Има хора, които казват, че когато се появят нови черти, които не откриваме у нашите предци, все още можем да мислим за наследственост, защото чертите, които сме наследили, може да са присъствали и у другите ни предци, но те не са имали възможност да ги развият. Това е нещо, което често се казва. Ако говорите така, тогава наистина имате много неясна представа за чертите. Това не е реалистично; човек може да измисля концепции навсякъде. Такива хора ми се струват като някой, който казва: всяка тухла има потенциал да падне върху нечия глава. Но трябва да има някой там [върху когото да падне тухлата]. Тези, които мислят реалистично, не могат да говорят за потенциал по този начин.

Задачата на истинското образование е да раздели наследственото от ненаследственото. По принцип човек би могъл – тъй като днес е популярно да се задълбочава в животинското царство – да добие представа за наследствеността. Кокошето яйце съдържа наследственото, но топлината трябва да се добави отвън. Така виждаме, че съществена предпоставка е топлината, която не присъства в самия зародиш. Въпреки това, повърхностно разглеждане показва, че при животните нещата са наследствени, докато при хората със сигурност трябва да говорим и за ненаследствени неща. Помислете как при животното това, което наричаме инстинкт, несъмнено е налице от самото начало и то видимо, тъй като трябва да лежи в линията на наследяване; а животното е родово същество, тъй като наследява всички качества, които са по-изобилни в него, отколкото в човека, например по отношение на уменията. В това отношение човекът е по-зле от животното. Когато е смирен, човекът е склонен да изопачава понятията според смирението, или когато е горд, да ги изопачава според гордостта. А когато е горд, е склонен да каже, че животните са далеч под човека. Това не важи в такъв абсолютен смисъл. Всеки може да прочете за това как се е развивала културата, колко време е отнело на човешкия интелект да измисли производството на хартия, например. Осите вече са изобретили хартията много преди това. Така че, когато погледнем животинското царство, можем да видим, че интелигентността просто се реализира директно от инстинктите. От това може да се заключи, че хората всъщност не са по-интелигентни от животните.

Има определени неща, които хората не могат да наследят. Всеки ще признае, че способността да се строи осино гнездо се наследява. Но никой не бива да се

съмнява, че човек, който е поставен в пустош, никога няма да развие език или самосъзнание. Езикът и човешкото самосъзнание не могат да се наследят; те не се предават на следващото поколение, те винаги трябва да се учат наново. Така външният вид учи, че най-важните неща не трябва да се оценяват, както е в животинското царство. Въпреки това, кой би отрекъл, че наистина има неща, които се наследяват? Кой би отрекъл това? Когато Шопенхауер казва, че е наследил голяма част от мислещата си природа от майка си и голяма част от волевата си природа от баща си, кой би отрекъл, че в това има нещо важно и вярно, дори и да е изразено по подвеждащ начин. Така виждаме, че човекът всъщност се появява с наследени черти и ние имаме задачата да различим тези наследени черти от това, което не е наследимо. Опитът показва това. Сега някой би могъл да каже: Щастливи сме да признаем, че езикът и самосъзнанието не могат да бъдат наследени, но не е нужно да правим толкова фино разграничение, защото то се урежда от само себе си; ако човек се роди в определена езикова област, просто ще следва, че [той говори този език].

Но какво ще стане, ако може би има ненаследствени характеристики, които първо трябва да извлечем от по-дълбоките източници на човешката индивидуалност? В този случай не е толкова лесно да се разграничат тези способности и таланти, които лежат в основата на съществото на човек, от наследствените характеристики. Със сигурност става въпрос за наследственост, когато седем музиканти произхождат от семейство Бах. Въпреки това, всеки, който предприеме практичен подход към образованието, няма да може да направи нищо друго, освен да отдели вътрешното ядро на съществото от наследеното. Тук човек трябва да е напълно наясно как условията на наследственост се проявяват в живота. Виждаме, когато едно дете се появи на бял свят, че то прилича повече на бащата или майката, че има определени качества, които сочат към майката, и определени качества, които сочат към бащата. Всеки, който гледа на живота с отворен ум, скоро ще забележи, че наистина има разлика между това, което се предава от бащата, и това, което се предава от майката на децата. Разбира се, обстоятелствата се смесват, но все пак може да се направи разлика между това, което е майчино, и това, което е бащино. И ако се вгледате по-дълбоко, става ясно как са разпределени двете части: оказва се, че всичко, което виждаме в наследствените черти и което се отнася до качеството на интелигентността или преценката, до пъргавината на интелигентността или преценката, може да се проследи до чертите на майката. А тези качества, които могат да се обобщят, като се каже, че силата на характера, силата и способността да се изправиш пред живота, всичко, което е от волева природа у сина и дъщерята, може да се проследи до качества на бащата. Не казвам, че интелигентността на детето води до интелигентността на майката, а казвам, че интелигентността на детето води до качества на интелигентността на майката, а силата на характера на детето води до качества на характера на бащата.

Ако разгледаме тези неща по-внимателно, скоро става очевидно, че има големи разлики в начина, по който протича родителският живот, и в характеристиките на живота на детето, особено по отношение на това дали едно дете е, така да се каже, ранно дете на брака или късно. Ако едно дете се роди по-късно, то показва на възпитателя съвсем различни отношения с родителите, отколкото ако се роди по време на младостта на родителите. Наблюденията показват, че при децата, родени късно в брака, онези качества на майката или бащата, които вече са били изживени по определен начин в професията им, са склонни да се проявяват по-силно и при тези деца отпечатъкът на родителите е много по-ясно видим. Има много по-голяма гъвкавост на интелигентността и характерът е много по-слабо дефиниран.

Интересно е да се разгледат тези факти във връзка с детето, защото трябва да ги вземем предвид и да се запитаме: какво е това, което носи наследството?

Наследяването е процес, който протича във физическия свят. Какво се наследява? Наследява се това, което действително е влязло във физическото тяло. Ако кажем, че качества на интелигентността се наследяват, трябва да знаем, че това, което се появява у детето, е свързано с физическото тяло, например с мозъка. Тъй като го получаваме като инструмент, така да се каже, е естествено да проявяваме наследствени черти. Наследяваме по-интимното формиране на органите и трябва да се адаптираме към тях. По този начин е обяснимо - тъй като сме наследили органи - че сме зависими от тези органи. Донякъде грубо сравнение: ако се родите без ръка, виждате колко сте зависими от нея. По принцип винаги физическото е това, което идва под внимание, когато говорим за наследяване, както направих сега. И от това кристализира това, което се проявява на практическото наблюдение на живота като индивидуално ядро, което не разбираме, когато го проследим до условията на наследяване.

Детето идва на бял свят с известна пъргавина на интелигентност и преценка. Гледаме майката и виждаме произхода. Изучаваме характера на детето, като гледаме бащата и по този начин получаваме представа за характера на детето. Но тогава остава нещо странно – и това е най-важното за възпитателя. Само когато той приведе това в хармония с наследствеността, всичко [което се случва в образованието] може да бъде успешно. Преценките, които се развиват, имат качества, сочещи към майката. Но в рамките на този тип преценка има индикации за много специфични сфери на живота, които не могат да бъдат проследени до майката. В рамките на качества на майката едно дете може да прояви склонност към музиката, например, докато друго може да гравитира към математиката. Би било сериозна грешка да се насочва интелигентността на детето в която и да е конкретна посока. Характерът на интелигентността може да бъде наследен, но специфичната посока, склонността към това или онова, може да бъде разкрита от характера на интелигентността, но не може да бъде наследена. На нас, като възпитатели, остава да погледнем майката и да разберем мобилността на

интелигентността, например, защо детето трябва да мисли бавно или бързо. Но все пак ни остава да разберем склонността към това или онова, към конкретно индивидуалното.

В други отношения, силата на характера и своеволието ясно се очертават като черти, наследени от бащата, и ние разбираме това у детето, когато гледаме бащата. Но има едно нещо, което не можем да разберем. Нещо се появява, кристализира като ядро: това е посоката на интерес, към която се насочва този характер. Виждаме тази посока на интерес у едно дете и различна посока на интерес у друго – това е специфично индивидуално.

И ако сме умни като възпитатели, ще се запитаем: Какви са преценяващите качества на майката и чертите на характера на бащата? Но ако искаме да възпитаваме правилно, трябва да знаем посоката на интереса на характера и посоката на интелигентността. Много е лесно да объркаме тези два аспекта. Ето защо в семейство, където детето е на бащата, бащата трудно го възпитава. И обратно, където детето е на майката, майката трудно го възпитава. Децата, които са на баща си, са по-лесни за възпитание от майката. Децата, които са особено ориентирани към майката, се възпитават по-лесно от бащата. Ако детето е ориентирано към бащата, тогава то има волевите импулси на бащата; бащата не може да прехвърли посоката на интереса, но талантите се проявяват в сферата на майката. Едно от последствията е, че бащата ще разбира малко от детето в тази област; детето ще е на бащата по характер, а майката е най-способна да развие талантите. Ако, от друга страна, детето е на майката, майката ще се затрудни да насочи интереса на детето; Бащата може да направи това:

Талантът се развива в уединение,
характерът - в потока на света.

Талантите се развиват в мекотата на майчините грижи; характерите се развиват в твърдостта на бащините грижи. Това е златен принцип.

Като правило, хората не подхождат към нас по такъв начин, че да представляват ясно смесица от качества, наследени от бащата и майката; като правило, на преден план излиза или повече бащинско, или повече майчинско влияние. Това поражда изключително важни принципи за възпитателя. Ако приемем, че майчиният елемент преобладава, тогава често можем да видим, че детето изглежда с отличен характер и е лесно да се отгатне специфичният талант в това изобилие от интелигентност. Но ако бащиният елемент е потиснат, тогава ни става наистина трудно да намерим специалната посока на интерес в потиснатото бащино наследство. В такива случаи ние, като възпитатели, трябва да допълним това, което не е било осигурено от наследството. Трябва да се вгледаме по-специално в бащата, за да видим дали е спокоен или твърд, и след това трябва да заместим това, което е останало извън наследството. Можем да направим това, като погледнем от противоположната

страна. Скоро откриваме талантите и способностите, но това, което не е дадено в наследството, трябва да го заместим чрез образование.

Какво трябва да направи възпитателят? Тук има нещо безкрайно важно: ако види, че това, което може да се наследи от бащата, не е достатъчно остро изразено, тогава той трябва да работи, за да не останат талантите без ръководство. Той трябва да работи, за да насочи вниманието на детето към такива дейности и занимания, които съответстват на неговите таланти. Талантите трябва да бъдат обвързани с външни обекти. Интересите трябва да бъдат събудени. Дете, което е склонно към майката, трябва особено да приучим към факта, че то разполага с предметите, съответстващи на талантите му, в средата, към която насочваме вниманието му. Но не трябва да следваме принципа: детето има свои собствени способности, затова го оставяме да ги следва.

Нека сега предположим, че едно дете е наследило баща си, тогава ни става трудно да отгатнем талантите, способностите и наклонностите. От друга страна, посоката на интереса ни изправя пред изключително силен волеви импулс. Този интерес ще се изрази в интензивността на желанието. И трябва да бъдем особено внимателни да не предполагаме, че посоката на интереса винаги ще сочи към правилния дар. В такъв случай трябва да обърнем особено внимание на изучаването на интересите по правилния начин. Но ако позволим на интереси да узреят, за които няма дарба, вредим на детето. Това, което се изразява като душевно качество и не съответства на никакъв дар, се отразява обратно в душата. Това е постоянен източник на болести, които нарушават физическата нервна система. Много такива нарушения могат да бъдат проследени до неспособност за хармонизиране на интересите с дарбите и талантите. Ще покаже - което е изключително поучително да се види - как някои интереси се изразяват импулсивно, но водят до непохватност, докато други водят до умения. Твърде малко внимание се обръща на това. Но човек трябва внимателно да разграничава интересите. И тогава, като преподавател, човек има задачата да държи настрана това, което би довело интереса до тромавост.

Най-добрият начин да се разбирате е да се запитате: Какъв е бащата и каква е майката? - и след това внимателно да проучите това, което се явява като кристално ядро в съкровището на бащиното и майчиното наследство. В този смисъл можем да кажем, че образованието наистина трябва да се основава на знания, а не на празни фрази като „възпитавайте хармонично“ или „вземайте предвид индивидуалността“. Как можем да възпитаваме хармонично, ако не знаем какви са интересите? Как можем да подчертаем индивидуалността, ако не знаем как да открием това, което е специфично индивидуално?

Това е само едната страна на образованието. Човешкото същество не е поставено в света заради себе си, а заради човечеството. Не можем просто да вземем предвид това, което се появява у детето като наследено. Възпитателят скоро ще осъзнае, че със закона за кармата една велика, хармонична връзка се изразява в духовно -

научни термини. Можете лесно да наблюдавате навън [в природата] как едно същество е поставено там, където му е мястото. Еделвайсът не расте в низините, а по планинските височини. Всяко същество расте в своята среда и не може да вирее там, където не се вписва. Същото е и с човешкото ядро, което се вписва в „средата“, към която принадлежи. Нещата се съчетават по-добре, отколкото човек би си помислил. Ето защо талантите се съчетават добре с майката, а интересите - с бащата. Въпреки това трябва да погледнем нещо друго. Човешкото същество не е предназначено да говори на собствения си език, а на този на общността, в която е родено. Това е общият език. Така, чрез общия език, целият начин на мислене и чувстване прониква в душата.

Това може да се наблюдава до известна степен. Опитайте се да сравните душата на франконец с тази на западнопруски човек и се опитайте да осъзнаете как съответният начин на мислене и чувстване действа в него. Същото е и с всичко, в което е поставен човекът в съответствие с вида. Ако възпитаваме съзнателно, трябва да знаем, че не възпитаваме човека само поотделно. Точно както не можем да му дадем собствен език, не можем да направим нищо допълнително за всяко дете като възпитатели. Човешката природа е устроена така, че човекът да се впише в това, което е налице в културния процес. Човекът трябва да бъде възпитан в това, което принадлежи на човечеството; това трябва да се вкорени в него. Ако имаме това предвид, ще си кажем: Пред лицето на тези елементи ние изглеждаме съвсем безсилни. Ако погледнем талантите и изискванията на живота, може да ни се стори невъзможно да внесем хармония в тях.

[Само интимното наблюдение на човешкото същество може да ни помогне тук]. Ще ви опиша две деца [ще ви ги представя като примери]. Едното от тях е родено в среда, където се е говорил определен език. Те са израснали с този език; той е станал собственост на душата им – част от цялото вътрешно човешко същество. Всеки, който е размишлявал върху връзката между езика и човешкото същество, ще знае, че чрез езика човекът не само се учи да мисли логично, но и да чувства. Например, начинът, по който звукът А или У работи във всеки език, има огромно влияние върху способността на душата да чувства. Езикът осигурява „скелет“ за чувствата и усещанията. Ако поставим до това дете, което е изцяло преплетено с езика си, така че не само се е научило да мисли на език, но и да „бъде“ на език, друго дете, което по волята на съдбата е принудено да учи и да направи друг език свой, след като едва е научило майчиния си език, ще наблюдаваме как душевният му живот е много по-мобилен, много по-малко заземен. Бих искал да кажа, че езикът, който действа като „скелет“ на душата, дава по-здрави натури. Езикът, който облича душата ни като „рокля“, я прави по-флуидна, по-малко солидна. Резултатът е, че душата на такова дете е много по-лесно повлияна; тя не може да се изправи срещу външните влияния на живота с такава здравина.

Ако сега оставим настрана езика, той може да ни научи, че е от голямо значение за образованието, когато това, което по-късно ще бъде образователен принцип и цел в живота, се свързва с по-ранните етапи. Всяка хаотичност в образованието разрушава душевния живот по огромен начин. Една от най-големите щети за душата е, когато човек не надгражда върху това, което е било преди. От друга страна, съзнателното изграждане има чудесен ефект. Ако имате дете със слаб характер и от време на време седнете с него и започнете да говорите много фино за това, което е направило преди три години, можете да направите много повече, за да поправите настоящето, отколкото ако насочите мислите си към настоящето. Можете да направите най-големите грешки, ако се нахвърляте върху детето с наказания и дисциплинарни мерки от гняв. Когато деянието е пряко, е лесно да се правят грешки. Животът не е без противоречия, не можете да не правите грешки, но те могат да бъдат подобрили. Ако сте склонни да наказвате, седнете с детето и поговорете за предишно лошо поведение; детето е продължило напред и вече не чувства предишното толкова силно. Чувствата се притъпяват; те поемат по съвсем различен път от мислите и паметта. Оказва се, че можем да обсъждаме миналото обективно и колкото по-често правим това, толкова повече можем да освежим паметта си и да насочим вниманието си към миналото, и толкова повече можем да направим за развитието на характера.

Това са индивидуалните правила, които възникват за безпристрастния наблюдател. Човек обаче се нуждае от перспективата на духовната наука, за да групира правилно детайлите. Но тогава може да види голямата картина и да извлече важни принципи от нея. Човек е принуден да гледа не само на индивида, но и на цялото. Тогава обаче трябва да търси хармония между индивидуалната, единичната природа и общата човешка природа. Като се върнете към миналото, можете да предизвикате известно съчувствие. Ще ви бъде много трудно да съгласувате егоизма на детето с изискванията на околната среда, но когато се върнете към минали преживявания, ще видите как детето реагира на тях. Възпитателят трябва да съгласува по-ранното с по-късното. Той трябва да се погрижи това, което отделният човек трябва да хармонизира с изискванията на цялото човечество, да се случи, като се позовава на миналото. Вие обучавате толкова по-добре, колкото повече черпите от по-ранните преживявания на детето.

Така че трябва да съберете тези неща, които са полезни за отглеждането на деца. По-специално, грешно е да оставяте ясно изразените таланти неразвити и по този начин да поставяте детето в постоянен конфликт с околната среда. Всичко това са причини за болести. Потиснатите таланти и интереси се прокрадват в човешката душа и по-късно могат да се проявят като психични заболявания. Ние извършваме грях срещу човешкото здраве, когато оставяме талантите на човек неразвити и интересите му неизползвани. И също така грешим, когато не вземаме предвид необходимостта от адаптация към средата. Ако не направим това, тогава това, което

възниква като противоречие между детската душа и изискванията на живота, сякаш се изтласква обратно в душата и се усеща като дълбоко неудовлетворение от живота. И за всички хора, които преминават през живота и винаги се оплакват: Имам толкова труден период в душата си - тогава съдията на душата трябва да каже: Да, има интереси, които е трябвало да бъдат основателно култивирани, има таланти, които е трябвало да бъдат развити и които са били пропуснати. И затова човекът не може да се справи с това да се реализира в живота и е неудовлетворен. Човек лесно би могъл да каже: Това, за което говорите, се основава на по-интимни свойства на душата, които могат да бъдат открити в интелигентността и насоката на волята. Но това са именно най-важните неща за възпитателя; те са ядрото на душата и там, където той може да навреди най-много. Защо? Интересите и талантите, които култивираме, първоначално водят до известна пъргавина на преценката, а на тридесетгодишна възраст това е сръчност на пръстите и ръцете. Ако някой е на тридесет години и борава с нещо тромаво, това го връща към времето около седмата му година, когато той все още не е научил пъргавината на мисълта. И апатията, която настъпва, когато не развиваме интересите, които се проявяват като небрежно отношение във всички практически задачи. Преди всичко трябва да се отбележи, че именно индивидуалната същност на детето се изразява в тези качества.

Ученият по хуманитарни науки ще препоръча детето да бъде заето, но по такъв начин, че това да се случва чрез игра. Защо детето играе и защо трябва да играе? Ще спомена нещо от по-късната възраст. Знаете едно явление в живота, умората. Откъде идва умората? Често ще получите отговор, че тя се появява вечер, когато мускулите са износени. Вярно ли е, че мускулите могат да изпаднат в състояние на умора по собствена природа? Ако това беше така, тогава мускулите, които движат сърцето ви, щяха да почиват от умора. Не е в природата на мускула да се уморява. Мускулът прави това, което трябва да прави; не се уморява. Сърдечният мускул остава незасегнат от външна дейност. Умората се появява само когато помолите мускула си да направи нещо, което е свързано с външния свят, което е свързано със съзнателно действие. Можем да кажем, че несъответствието между нашите мускули и изискванията на външния свят причинява умора. Това е вярно: умората идва от вътрешната организация, която не съответства на външния свят. Това показва, че има известно противоречие между външния свят и вътрешната организация. Искам само да обърна внимание на едно нещо: трябва да сме наясно, че човешкият процес на култура не може да протича само според вкоренените закони, така че да съответства само на вътрешната [физическа] организация. Същността на човешкия душевен живот не е насочена към запазването на вида, а към развитието на душевно-духовното. Тук се изразяват две течения: прогрес [на душевно-духовното] и това, което е вътрешна [телесна] организация. Във вечните закони на съществуването е записано, че човекът трябва да пожертва чисто органични закони

на духовните закони. Който прозре тези неща, няма да се оплаква от това. Но ще му е разбираемо, че от друга страна е необходим баланс. Трябва да сме подготвени за живот по здравословен начин, така че да можем да хващаме външните неща с ръцете си и да мислим за външните неща с мозъка си. Трябва да се създаде баланс и това ще се постигне само ако сме способни в определени моменти да култивираме дейност, която не е насочена към външния свят, а е доволна от самата дейност.

Що се отнася до играта, нашата вътрешна природа следва това, което се изисква тук. Ние правим най-голямата услуга на детето си, когато оформяме играта индивидуално и по този начин укрепваме вътрешното си същество. Ако оформите играта по стереотипен начин, можете да видите последствията. Днес хората искат да впишат всичко в шаблон; те дори не искат да признаят, че дрехите трябва да бъдат скроени, за да отговарят на индивида. Основна черта на съвременната култура е, че дори онези хора, които са най-лошите последователи на Ницше [т.е. най-лошите индивидуалисти], все още ще се хранят заедно на „table d'hôte“. Не трябва да позволяваме това да влияе на образованието ни, особено не в игра. Трябва да организираме играта по такъв начин, че да индивидуализираме, че да обръщаме внимателно внимание на талантите и интересите на това или онова дете, в противен случай извършваме грях.

Това може да ни доведе до осъзнаването, че е необходимо ние, като практически възпитатели, да вярваме в духовното у детето, а не в мускулите, които би трябвало да имат силата да противодействат на износването си. Душата трябва да бъде оставена на произвола на съдбата в играта, а материалното не трябва да се намесва, за да може детето да бъде свободно от „уморителното“ влияние на външния свят. Ако не вярваме във вътрешно душевно същество, което се освобождава, тогава не можем да възпитаваме практически. Но ако подходим към темата по наистина практичен начин, можем да видим нещо друго важно; можем също така да осъзнаем, че е необходимо да се освободим от грубите материални закони на външния свят в детството. Колкото по-рано тези закони се намесват в детето, толкова повече те се утвърждават и това не позволява свободна дейност в играта. Детството се нуждае от истини, които не се придържат робски към това, което е във външния свят; то се нуждае от истини, които може да прегърне със сърце и душа. Ето защо приказките и митовете трябва да се дават на детската душа; по този начин вътрешните истини освобождават душата. Човечеството е правило това от сигурен инстинкт и в наше време ще бъде необходимо да обърнем повече внимание на това.

Сега някой може да попита: как един педагог придобива тези специални таланти? Всъщност не е чак толкова трудно, защото това, което вече споменах, всъщност е основното нещо, което принадлежи на педагога, и то по един много всеобхватен начин: святото страхопочитание пред това, което иска да се освободи като

индивидуално ядро на човешкото същество. Ако имаме чувство на страхопочитание пред това, което се е подготвяло хилядолетия и в чието развитие трябва да помогнем, тогава възниква чувство за отговорност, което ни благославя, тоест, то има определено качество: прави ни „гениални“ в нашето образование. Педагогът често няма представа защо прави правилното нещо. Самото дете му казва от какво има нужда. Необходимото в професията на педагога е любовта, която се характеризира с факта, че се учим да обичаме разцъфтяването на способностите на детето; и ще видим какво може да направи любовта в духа. Във външния живот любовта често може да бъде сляпа. Когато любовта е насочена към вътрешното ставане, тя отваря душата, защото зад тази любов винаги стои могъща вяра – вярата, която наистина ни позволява да гледаме на живота в правилния смисъл и която ни показва човешкото същество като стоящо в свят на духовен, както и на сетивен живот, и че ние трябва да установим връзката между тях. В детето виждаме как духът се спуска, бракът на духа с тялото. И когато видим в детето как духът се съединява с тялото, тогава нашата образователна дейност може да се превърне в израз на това, което можем да наречем действителна вяра в живота, която може да се изрази с думите:

То изригва към човешкия ум
От дълбините на света, пълно с мистерия
Богатото изобилие на материята,
То се лее от висините на света
В дълбините на душата, пълно със съдържание
Проясняващата светлина на духа.
Те се намират взаимно в човешкото сърце,
за да образуват реалност, пълна с мъдрост.

V. Развитието, даровете и съдбата на човешкото същество в светлината на духовната наука

Уважаеми участници! Духовната наука или теософията, чрез това, което ни дава като човешки същества за знание, е едновременно основа за житейска практика. Фактът, че сме способни да виждаме през сетивното, през това, което е просто разбираемо за външния ум, в свръхсетивното, прави тази духовна наука инструмент, за да усетим, че сме част от свръхсетивния свят. По този начин теософията ни дава храната на знанието, която се влива като духовна кръв в цялата ни духовна организация, и ние получаваме сигурност и сила на живота, като поглъщаме знания за свръхсетивния свят. Но ние сме в такъв случай само когато се стремим да внесем свръхсетивното в нашето познание. Съвсем друг е въпросът, когато се сблъскваме с развиващото се човешко същество, както то навлиза в съществуване чрез раждането, както е принудено, чрез нормалния ход на живота, да утвърждава, стъпка по стъпка, чрез материала на тялото, това, което е вкоренено като човешки дух в неопределени дълбини и излиза все повече на преден план в хода на развитието. Тук се намираме в различна ситуация от тази, когато придобиваме знание, защото се стремим да изведем духа от неговата скритост в реално съществуване, не само чрез нашето знание, но и чрез нашата помощ и дела. Тази перспектива за преминаване от външното физическо към духовното ще трябва да възникне в душата ни, когато разгледаме въпроса, който е предмет на днешното ни размишление.

Трябва да се подчертае още в началото, че за този въпрос трябва да се направи предпоставка в смисъла на духовната наука. Духовната наука отива отвъд това, което ни се представя в човешкия живот между раждането или от развитието преди раждането до смъртта като индивидуален живот. Тя прониква до същността на човешкото същество, до духовната душа, която съществува преди раждането и която остава след смъртта - до ядрото, което може да се проследи от живот в живот чрез духовно изследване, защото наистина говорим за повтарящи се животи на земята. Ние правим строго разграничение между тези животи, които човек многократно прекарва на земята между раждането и смъртта, и животите, които се намират между тях в един чисто духовен свят. Когато една човешка душа-духовност се заражда чрез раждането, тя носи със себе си в този живот всички последици от онези причини, които се намират в предишни животи. Когато погледнем развиващото се човешко същество, виждаме как се появява като свещена загадка това, което е придобило в предишни животи и носи в този живот. Човекът влиза в настоящия живот и живее духовно, но се обгръща с качествата, характеристиките и способностите, които лежат в линията на наследството. По този начин, човекът носи със себе си в живота си духовната и душевна същност и по определен начин преживява силните страни и способностите, които талантите, характерите и другите

качества на неговите предци могат да му дадат. Това, което човек носи със себе си от духовния свят, и това, което наследява от своите предци, се обединява в неговото развитие. За да отговорим истински на въпроса за образованието в по-интимен смисъл, трябва да можем да получим представа за връзката между наследените черти и духовно-душевната сърцевина на човека.

Ако третираме тези повтарящи се земни животи и ефектите от по-ранни животи върху по-късни като духовно-научен факт, това ще предизвика противопоставянето на много хора, които не искат да бъдат информирани подробно за доказателствата, които могат да бъдат предоставени от духовната наука. Не е възможно да се убедим, че тази истина наистина съществува по никакъв друг начин, освен чрез практика. Човек може да обсъжда надълго и нашироко дали парче желязо, за което се твърди, че е магнит, наистина е такъв. Човек може да изложи много аргументи против това; може да каже, че човекът, който прави твърдението, изглежда достоверен и така нататък, и така може да се спори за безкрайно дълго време. Но доказателство има, ако човек вземе малко парче желязо и види дали то се привлича. Чрез практиката се предоставят доказателства. По подобен начин човек може да се убеди в истините на духовната наука.

Сега учителят може да каже: Това, което срещам в детето, ме озадачава; трябва да се опитам да видя дали това, което твърди духовната наука, е вярно, дали нещо наистина идва на света като духовно-душевно ядро на битието. Ще бъде показано, че такъв принцип дава плодове за образованието, като ни позволява да обогатим живота на детето и да разгадаем и извлечем неговите дарби. Трябва да се съсредоточим върху начина, по който се формират дарбите, ако искаме да различим духовно-душевното ядро на съществото от това, което детето е наследило. За да направим това, трябва да позволим на човешкото същество да се прояви предразположеността – всичко, което постепенно идва при нас под формата на качества, способности, таланти и т.н. – и тогава откриваме, че е характерно за човешката душа да позволява на отделните сили да взаимодействат, така че да се подкрепят и поддържат взаимно в един цялостен организъм. Но все пак виждаме, че душевните сили на човека, например мисленето, чувството и волята, или други сили, се проявяват независимо една от друга в своята сила, да, толкова независимо, че откриваме например хора, у които силата на мисълта е толкова силно развита, че могат да бъдат добри мислители, докато силата на волята, от друга страна, отстъпва. Други са хора на волята и са също толкова готови да се заемат с действие, но не винаги са в състояние да поддържат мислите си заедно и да ги следват логично по всеобхватен начин. Те действат, но не мислят много. Има и други хора, които са тласнати от чувствата си да правят това или онова, без да мислят твърде дълго. Така виждаме: индивидуалните способности могат да бъдат развити в различна степен. Например, един човек е много музикален, а другите

способности отстъпват. Някои хора, от друга страна, нямат способността да правят обширни изчисления и т.н.

Следователно способностите са независими една от друга, но се обединяват, за да образуват цялостен организъм. Когато визуализираме душевните сили на човек, става ясно, че той или тя се появява с много специфична склонност и природа, която обединява душевните сили. Ако обърнем внимание на това, което е наследено, тоест към линията на наследство, а след това към това, което се появява от предишен живот, можем да видим какво свързва силите и способностите.

Всъщност това, което човек носи със себе си в резултат на предишни животи, има способността да организира способностите и да ги оформи в цялостен организъм. Емоционалните склонности, качества, таланти и т.н. ни насочват към линията на наследство. Няма по-интересно наблюдение от това да видим как, от една страна, духовното ядро на съществото работи, за да свърже душевните сили и да формира цялостен организъм, и как, от друга страна, индивидуалните сили се наследяват от предците.

Духовната наука е способна да посочи много ясни закони относно връзката между тези два елемента. Те могат да бъдат разбрани по същия начин като природните закони, но на по-висш план. Когато такива закони бъдат формулирани, не бива да се опитваме да ги опровергаем с небрежно наблюдение. Това е детска игра, дори в областта на химическата физика. Да предположим, че един физик установява, че линията, очертана от камък, хвърлен във въздуха, е парабола. Ако някой сега проследи линията външно, ще види, че тя не е точна. Линията се променя поради съпротивлението на въздуха и други външни обстоятелства, но човек може да стигне до истината само като се върне към закона. Човек може да стигне до това, което е в основата на духовния живот като закон, само като проникне зад кулисите на съществуването.

Сега, в душевния живот на човека се представят два вида сили; можем да опишем единия тип по-скоро като интелектуален принцип, а също и като този на въображението: всичко, което човекът притежава като живот от идеи, начинът, по който си представя нещо, дали преминава бавно от една идея към друга или може да схване бързи асоциации на мисли, дали може да следва мислите рязко и на голямо разстояние и други подобни. Трябва да вземем хора, които лесно развиват образни представи, които са способни да обличат фактите в образи на въображението, накратко, които притежават особено активен елемент на интелектуалното и въображаемото, които притежават изобретателност и способност да мислят за много неща, трябва да ги вземем като представители на едната страна на душевния живот. Другата страна, от друга страна, е страната на афектите, страстите и импулсите, начинът, по който някой бързо се увлича от това или онова, дали има много интереси или е скучен и т.н. Последното е по-свързано с това, което наричаме елемент на характера, първото - по-скоро с рефлексивния,

интернализацията. Трябва стриктно да разграничаваме тези две страни, защото ако сме наблюдатели на живота, законите на развитието ни се разкриват само когато можем да проследим как духовно-душевната същност на човешкото същество, преминавайки от живот в живот, придобива единия или другия елемент.

Като цяло откриваме, че детето наследява страната, свързана с интереса, страстите и вниманието, повече от бащата; духовно-душевното ядро на човешкото същество заимства тези елементи от бащата, където открива какво представляват страстите, какво се изправя пред събитията в живота, какво се намесва във външния живот. Когато човек иска да се въплъти, той е привлечен от бащата сякаш с магнит, който може да му предаде качествата на интерес, сила на характера и т.н., подходящи за неговата индивидуалност. Той търси бащата, който може да му даде това.

Интелектуалните и въображаемите качества е по-вероятно да дойдат от майката. Най-общо казано, ако пренебрегнем по-специфичните причини, можем да кажем, че психическият характер на детето се формира, защото духовното ядро на съществото създава нещо като смесица от интелектуалните и въображаемите качества на майката с темперамента и импулсите на бащата. Как се смесват тези качества зависи от цялостното разположение на духовното ядро на съществото. Можем да видим кои са елементите, които принадлежат към природата на волята и страстта, като погледнем бащата. Трябва да търсим в майката това, което притежава същността на съществото по отношение на въображението и интелектуалността. Децата на едни и същи родители са толкова различни, защото духовно-душевната сърцевина на тяхното същество смесва бащините и майчините елементи по различни начини.

Но трябва да се задълбочим в това по-подробно и да разграничим мъжкото и женското потомство. Реалното наблюдение на живота също ще потвърди този закон – тоест, ако резервацията е направена по същия начин, както при физическите закони, и второстепенните обстоятелства не се превърнат в основно нещо. Това, което е в душевния характер на майката, се наследява по-лесно от синовете и по такъв начин, че се трансформира в сина до известна степен. Ако майката е въображаема, но работи само в най-тесния кръг, душата на майката работи по такъв начин, че се спуска с една стъпка в сина, така да се каже, и му дава външната органна предразположеност, така че той да изразява тази предразположеност в по-голяма степен. Майката остава в душевния елемент в тесния кръг; синът показва това, което има в душата си, но е отпечатано в мозъка като негов инструмент. Той има като световна способност това, което е преживяла в най-вътрешния кръг. Талант, за който майката показва предразположеност, може да се появи по този начин. И това, което се спуска повече във физическото предразположение чрез майката, се смесва и пропива с това, което е наследено от бащата. Така е със синовете.

При дъщерите е различно. Тук може да се види как това, което бащата живее в професията си и т.н., е по-силно изразено в цялостната личност. Каква е предразположеността на физическото тяло на бащата, се отразява в душата на дъщерята. Това, което бащата е имал като външни качества, се реализира в душата. В дъщерята срещаме в одухотворена форма това, което е било повече във физическия човек в бащата. Особено интересно е и може да се изрази почти като природен закон, че майката в сина се спуска спрямо душата си и се появява във физическото, докато бащата се издига в душата на дъщерята с това, което е във физическия човек.

Това може да се демонстрира в стотици и хиляди случаи, а животът ще го докаже повсеместно. Тук ще бъде обяснено само с един особено характерен пример – при Гьоте, при когото този общ закон се проявява особено ясно: Това, което е било възхищавано в най-близкия кръг на майката като духовно качество, се е проявявало в „понижена“ форма у сина и е било възхищавано от света. Фрау Гьоте е имала желание да разказва истории, които са могли да имат стимулиращ ефект в най-близкия кръг. При Гьоте това се е превърнало в психическа нагласа, така че той се е превърнал в личност, влияеща върху света.

Виждаме и обратното по прекрасен начин у сестра му Корнелия. Съветникът Гьоте беше изключително симпатичен поради силния си характер и сериозния начин, по който водеше живота си. Той стоеше твърдо във външния си живот като старателен и сериозен човек. Нека да разгледаме как Гьоте се отнася към баща си. Странно е, че външните черти на характера, темперамент, старателност и т.н. се наследяват от сина. Когато хора с еднакъв нрав живеят един до друг, те понякога се отблъскват. Никога не е имало интимна връзка между бащата и сина Гьоте. Но сестрата беше попила старателността на баща си в душата си като дълбочина на душата и сериозност, смесени с интимност, както често се случва, когато външните качества се трансформират в качества на душата и идват при нас. Ето защо братята и сестрите бяха толкова верни другари, защото качествата, които Гьоте не харесваше в баща си, бяха проникнали в душата на сестра му.

Не можем ли да видим това своеобразно оцеляване на качествата на майчината душа във външните органи на сина навсякъде? В цялата световна история виждаме взаимоотношенията на синовете с майките, например у поета Хебел. Той е син на зидар. Ако го познавахте и бяхте с него, щяхте да знаете, че възлестящият, педантичен характер, който притежаваше вътре, вече си личеше отвън. Ръцете му бяха твърде дълги, краката му още по-дълги, а движенията му - ъгловати. Всичко това е наследил от баща си, но двамата не се разбираха. От друга страна, той е наследил простата природа на майка си, която той предава толкова красиво. Виждаме как душата ѝ, спусната с едно ниво, се появява отново в поетичната му личност. Ето как двамата се разбират и само чрез майка си той избягва съдбата да

стане зидар. Където и да погледнем, в ежедневието и в историята, можем да видим, че този закон важи универсално.

Но как трябва да процедираме като възпитатели, когато виждаме това сложно взаимодействие между наследствените черти и духовното и психологическото ядро? Трябва да насочим вниманието си колкото е възможно повече към начина, по който определени черти, които виждаме у децата, могат да бъдат открити у техните родители на различно ниво. Но не бива да разглеждаме детето като копие [на родителите], защото тогава не бихме разгледали трансформацията, как душевните качества на майката се спускат в тялото на сина и как, обратно, физическата природа на бащата се трансформира в душата на дъщерята. Днес хората са склонни да признават трансформации на природните сили; естествената наука например показва как природните вещества се трансформират в топлина. Но не се признава, че тези закони важат и за духовното. Истинско изкуство на образованието може да възникне само когато хората осъзнаят, че духовната наука може да се влее в такива области на живота като образованието.

Винаги говорим за индивидуалност. Но какво е индивидуалност? Днес ние използваме думата само по много абстрактен начин. Ако обаче знаем как възниква индивидуалността, как духовно-душевното ядро на детето не само абсорбира качествата на бащата и майката, но и ги трансформира, можем да я схванем по конкретен начин. Тогава образованието идва от абстрактното към конкретното, от материалистичната абстракция към истинската реалност. Сега някой може да възрази: Вие ни казвате, че душевно-духовното ядро на съществото се обгръща в това, което му е дадено в наследствени сили. Но ние виждаме човешкото същество като единно същество и как можем да различим наследеното от духовното ядро на съществото?

Ако разглеждаме развитието само повърхностно и виждаме само индивида, няма да постигнем никакъв напредък. Но животът ни предлага доказателства, достатъчно доказателства, за да покаже как духовно-душевната сърцевина на нашето същество е обгърната и проникната от това, което идва от нашите родители и предци. Велики умове като Нютон или Хумболт, които са постигнали велики неща, не са се справяли особено добре в училище и са били смятани за бедни. Могат да се посочат много други хора с велики имена, които също са се развивали бавно, докато децата-чудо са напредвали бързо. В случая с Нютон, Хумболт или други, те са донесли богата сърцевина на битието в този живот, с много кълнове и пъпкуване в душата, и това преработване в наследеното от родителите е трябвало да се случва бавно. Богатата вътрешна сърцевина се нуждае от повече време, защото първо трябва да издълбае, трансформира, прецизно градира и така нататък това, което е наследило като сили. Така богатите натури, които са призвани да дават много, трябва да работят по-дълго върху адаптирането на наследения материал.

Това ще става все по-ясно, защото днес човек, който носи със себе си силни душевни сили, трябва да се бори срещу всички трудни препятствия, защото се наследяват много твърди, трезви, фиксирани наследствени черти, които не са много гъвкави, така че е необходимо много време, за да се адаптират точно към индивидуалното ядро на съществото. Децата-чудо бързо загиват, защото бързо преработват способностите, които лежат в линията на наследството, и ги абсорбират едностранчиво. Но скоро става очевидно, че талантите им пресъхват и вехнат. Когато погледнем тези най-крайни случаи, виждаме бавно развиващия се гений или бързо развиващия се чудотворец и всички междинни етапи, докато духовното и психологическо ядро на съществото си проправя път през препятствията.

Този бавен процес на проправяне на път може да се открие и при Гьоте. Ако, подобно на мен, сте прекарвали три десетилетия в детайлно и смирено изучаване на Гьоте, можете спокойно да кажете, без риск да бъдете погрешно разбрани: Ако човек проучи живота на Гьоте, забелязва бавен напредък в развитието на неговите способности и таланти. Откриваме склонността към това, в което се е превърнал, още като дете, жертващо на великия Бог, но какви усилия е полагал през целия си живот, за да пренесе това, което е било в него, през многобройните препятствия на физическото си съществуване. Разпознаваме го, когато изразява великите си мисли, например във втората част на „Фауст“, като зрял човек, за разлика от младия Гьоте, който в сравнение със стария Гьоте е написал много незрели неща. Как казаното тук противоречи на преценката на нашето време, където изданията на младежките произведения са особено хвалени – там, смята се, той е постигнал най-великите неща. Младият Гьоте, казват, е създал велики и могъщи неща. Той е възхваляван до небесата. А за стария Гьоте някои казват, че е създал втората част на „Фауст“ в напреднала възраст. Малко хора разбират, че той се е развивал и задълбочавал бавно и постепенно, че италианският свят го е подхранвал вътрешно и че същността му все повече е премахвала външните препятствия. Накратко, те не разбират стария Гьоте, защото е твърде възвишен за тях. Дори приживе той е трябвало да страда от факта, че по-късните му произведения са били осъждани като продукт на старостта. Той изразява това в следния стих:

Те хвалят Фауст,
и какво друго
в моите писания реве,
в тяхна полза;
старите Мик и Мак,
което много им харесва;
купчината парцали и етикети си мисли,
че вече няма да бъде така!

В случая с Гьоте е особено очевидно как духовната и умствена сърцевина на неговото същество се е издигнала до своя връх през втората половина от живота му

и никой, който вярва, че целият Гьоте вече е присъствал в младежките му писания, не го разбира. Хората разбират младия Гьоте по-добре, но това се отдава не на факта, че не разбират стария Гьоте, а на факта, че той е упаднал. Така можем да открием и в този велик дух как духовно-душевната сърцевина на битието си проправя път във външните обвивки.

Някой може да възрази, че тук говорим за съществено ядро, което трябва да е налице, за да групира и организира способностите. Но е достатъчно само да отбележим, че най-важните качества все пак се крият в линията на наследството и могат да бъдат обяснени от нея. Например, през последните няколко века в семейство Бах е имало 25 до 28 музиканти. И така, как можете да кажете, че същественото ядро е основното? По подобен начин е имало цяла поредица от важни математици в семейство Бернули в Базел. В техния случай е особено ясно как работи привидно простото наследство, защото някои от тях са били предопределени за нещо съвсем различно, но въпреки това, в по-късен етап от живота, то ги е довело до математиката.

За да разберем това правилно, човек трябва да разгледа връзката между духовно-душевното ядро на съществото си и наследените му предразположения и таланти. За да бъде музикант, човек се нуждае от музикален слух; но това принадлежи на физическата организация, тоест на черупката. Точно както човек наследява формата на носа, ръцете и т.н., той наследява и по-фините вътрешни органи, които се крият под повърхността на физическото тяло. Духовно-душевното ядро, което се стреми да получи физически инструменти за музикалност, ще бъде привлечено от семейства, които могат да предадат музикални органи. На какво се основава музикалният талант? Не на мозъка, който е органът на логиката, а на формата на ушните канали. Човек трябва да разгледа много внимателно индивидуалните взаимоотношения. Такива слухови костички с определена форма се наследяват от поколение на поколение. Подобно е и с Бернули. Тези, които се нуждаят от предразположеност към геометрия, могат да потърсят такова семейство. Така това, което животът ни показва тук, отново съвпада с това, което твърди духовната наука. Можем да разберем и осветлим живота по-добре, ако представим пред душата си връзката между наследствеността и предразположеността и хармонията или дисхармонията, която произтича от нея.

Ако разграничим духовно-душевното ядро на нашето същество от средата, в която то е вградено, тогава животът означава взаимодействие между тези два елемента. Нека разгледаме детето в първите седмици от живота му. Чертите му са все още неопределени, органите му все още не функционират напълно; то все още не може да ходи и т.н. Но ако се замислим правилно, знаем, че където чертите и способностите са все още неопределени, ядрото на съществото все още е спешо и само постепенно си проправя път към повърхността, за да се определи. Това, в което човекът ще се превърне по-късно, си проправя път от неяснотата на

движенията, жестовете и т.н. То си проправя път нагоре от неопределените дълбини към повърхността и все повече външната обвивка се превръща в израз на това, което живее вътре в човека. В по-късен етап от живота много повече се изразява отвън, такъв, какъвто е човекът в действителност. В малкото дете силите, които един ден ще се изразят в чертите му, в жестовете му, в движенията на ръцете му и т.н., все още са спечи. В по-късен етап от живота човекът показва отпечатъка на вътрешния характер на душата във физическото. Външното, подобно на обвивка, става все повече [огледало] на себе си; във физическото се показва какво е той като духовен човек.

През първия период от живота човекът работи повече върху физическото си същество. С този факт е свързано нещо много интересно и е свързано със същата закономерност като физическия закон. По отношение на наследяването трябва да се прави разлика между това, което наследяват децата, родени в първите години от брака, и това, което наследяват тези, родени в по-късните години от брака. Първите деца показват по забележителен начин способността да оформят наследствените черти по най-свободен начин; те могат да правят това по-индивидуално, независимо от родителите си. По-късните деца са по-принудени да се поддадат на силния елемент на наследствеността; те стават по-скоро отпечатък на родителите си. Децата, родени в ранните години от брака, намират за по-лесно да смесват наследствените черти помежду си; наследяването е по-малко тиранично към тях. Родените в по-късните години от брака трябва да прилагат по-силни сили, защото силата на наследяването е по-силна при тях. Така виждаме как тези деца стават все повече и повече подобни на родителите си. Разбира се, това може да бъде нарушено от най-разнообразни обстоятелства, но в смисъла на днешните научни изследвания това е закон.

Когато разгледаме тези закони за наследяване, става очевидна правилната връзка между характера, талантите и възпитанието на човек. Такива закони могат да бъдат полезни за живота на душата само ако не останат просто теории и прозрения, а ако се трансформират в чувства и интуиции. Забележително е как чувствата, разпалени от знанието, ни дават дара тактично да разгадаем какви качества се стремят да се проявят в едно човешко същество. Ако имаме добра воля и усет за нея, ние стоим лице в лице с развиващия се човек като със свещена загадка. Тайната на възпитанието се крие в това да се обърнем към детето с такова чувство, защото тогава то ще ни реши загадката. То ни показва какви способности могат да бъдат извлечени от него. Тогава няма нужда от много спекулации; тактът ще ни води, за да не обременяваме детето с нещо, което не може да бъде развито в него. Това въвежда възпитателя в правилните отношения с детето. Тогава ние стоим пред човека, когото трябва да възпитаваме, като пред свещена загадка, а не – както често правят много възпитатели – като пред съд, където може да се обсъжда какво е най-добре да се излее в него. Това е много външна гледна точка! Не бива да

забравяме, че животът често ни принуждава да доведем детето до нещо, което според нас не е в рамките на неговата или нейната индивидуалност, за да може то да напредне в живота. Но като цяло, всички разговори за образование обикновено са по-малко за това за какво е повече или по-малко подходящо детето и повече за семейните отношения и образованието, подобаващо на неговото положение в живота. Но ние трябва да схванем изискванията на живота и индивидуалността в конкретен смисъл, да хармонизираме смесването на душевно-духовната същност и наследените предразположения и да се стремим да разрешим загадката според обстоятелствата в живота. Загадката може да бъде решена по различни начини, но човек трябва да я разпознае, тогава може да позволи на детето да стане различно, в противен случай често няма да уцели правилното нещо, въпреки всички спекулации.

Именно в такива области [като образованието] плодотворността на духовната наука за живота става очевидна. Духовната наука не е просто теория, а нещо, което може и ще се доказва в живота всеки ден и всеки час - за прогреса на цялото човечество и на всеки отделен човек. Тя ни поставя в живота по такъв начин, че да придобием сигурността, силата и увереността, от които се нуждаем за живот. Тази глава за нрава, таланта и образованието ни доказва, че наистина, преживявайки много животи, човешкото същество носи загадка в основата на своето същество и че животът, в най-широк смисъл, трябва да бъде решение на тази загадка.

Колкото по-добре можем да отговорим на загадката в нас, толкова по-щастлив, по-сигурен и по-плодотворен ще бъде животът на човек – това трябва да приемем за наше мото.

Духовната и душевна същност, която преминава през много раждания и смърти, е загадка, а животът е решението.

И благословен е човекът, чиято духовна същност е много дълбока мистерия и който има възможността да я разреши. Защото колкото по-дълбока е мистерията, толкова по-голяма е възможността да направим живота си по-богат, толкова по-смислен ще бъде животът ни, толкова по-силен и щастлив ще бъде цялостният ни живот и толкова по-голяма ще бъде ефективността за нашите ближни.

VI. Привързаност, надареност и образование на човешкото същество

Уважаеми участници! Ако търсим знание чрез духовната наука, това означава, че чувстваме в себе си подтик да погледнем навън в духовния свят, който се намира зад нашия сетивен свят и в който решението на загатката на съществуването може да бъде постигнато по-добре, отколкото в сетивната ни среда. Ако позволим на резултатите от духовната наука да въздействат върху душата ни, тогава те не са просто абстрактни, теоретични прозрения, а са храна за нашата душа и сили, които ни поддържат, които ни разкриват нашата съдба, дават ни надежда и сигурност в живота и ни карат да осъзнаем, че ние, човешките същества, се нуждаем от тези духовно-научни резултати в живота си. Чрез всичко, което човек вижда около себе си и повече или по-малко разпознава в своето същество, той стига до духа, който трябва да живее в неговото знание.

Ние стоим по съвсем различен начин във връзка със света, когато имаме задачата не само да проникнем в духа чрез знание, но и да извлечем живия, истински, активен дух от неговата скритост и да го извадим на повърхността, или поне да проправим пътя от неговата скритост и към неговото проявление. По този начин ние стоим по отношение на света и живота, когато имаме пред себе си духа на еволюцията в развиващия се човек - онази неопределена духовност, с която човекът влиза в съществуване чрез раждането и която отначало ни се представя като неясна, сякаш излизаща от непроницаем мрак, в все още неопределените черти на човешкото лице в началото на неговото формиране на земята. Пред нас е човешкият дух, който, сякаш скрит в дълбините, се утвърждава от седмица на седмица, от месец на месец, от година на година, прониквайки в материалното съществуване, което ни се изправя от самото начало в растящото дете, и който постепенно превръща това материално съществуване в образ на самия себе си. Като преподаватели, стремящи се към знание, ние сме призвани да търсим духа, който почива в дълбините, не само за да задоволим собствената си душа, но именно като преподаватели сме призвани да превърнем всичко, което е все още повече или по-малко интелектуално в процеса на познанието, в реалност, да водим самия дух в живота като реална развиваща сила. От тази гледна точка духовната наука се превръща в основа за непосредствена практика на живота в съвсем различен смисъл, отколкото ако тя би ни помогнала само да разберем тайните на битието.

Сега, от лекциите, които имах привилегията да изнеса тук по-рано, вече стана ясно – и това би трябвало да ни служи като предпоставка днес, тъй като се занимаваме с много специфична тема – че въз основа на духовната наука ние си имаме работа с вътрешно духовно-душевно ядро на човешкото същество, което сега не само следваме в неговото пътуване между раждането и смъртта, но го виждаме как

навлиза във физическо-сетивното съществуване чрез раждане от друг свят, свръхсетивен свят, и как преминава отново в друг свят, когато преминава през портата на смъртта, за да преживее нови етапи на развитие в този друг свят. Да, ние не говорим само за приписване на това духовно-душевно ядро на нашето същество на съществуване преди раждането и съществуване след смъртта, но му приписваме и повтарящи се земни животи, така че да погледнем назад от настоящия си живот към много земни животи, през които сме преминали преди, и да очакваме с нетърпение много земни животи, през които ще трябва да преминем в бъдеще. Следователно в целия живот на едно човешко същество трябва да правим разлика между времената, прекарани във физическото тяло между раждането и смъртта, и междинните времена, времената между смъртта и новото раждане, в които духовно-душевната същност на човешкото същество има своето обиталище и условия на съществуване в чисто духовно-душевени светове. Когато гледаме на нещата по този начин, ни е ясно и фактът, че във физическия свят трябва да заемем различно отношение към развиващото се човешко същество, отколкото ако бихме виждали духовно-менталното в неговите фази на развитие между раждането и смъртта като повлияно само от физическо-материалното. Когато разглеждаме повтарящите се животи на земята и междинните етапи на духовното развитие на човека, виждаме нещо като свещена загатка в човека, който се появява чрез раждането. Виждаме как духовният елемент си проправя път към съществуване чрез неопределената природа на жеста и физиономията, чрез неопределената природа на способностите и наклонностите, и как той все по-силно се изразява в жестове, физиономия, таланти, движения и все повече се превръща в господар на всички външни изразни средства и инструменти на този човек, така че ние духовно виждаме в човека - дори ако в крайна сметка признаем единството на неговата природа - двойственост.

Първо имаме това, което той е наследил по отношение на качествата на тялото и душата си от своите родители и предци, накратко, от по-ранните поколения, от които е произлязъл. Но след това разглеждаме действителния духовно-душевен център на човешкото същество, неговото духовно-душевно ядро, което първоначално няма нищо общо с характеристиките и фактите, които срещаме у нашите предци, а произлиза от предишен живот на човешкото същество и сега само придобива наследените характеристики, така да се каже, обгръща се в тях, за да се изрази в тях. Следователно трябва да правим разлика между това, което човек носи със себе си от предишни животи на най-дълбокото ниво на своето същество, и това, което придобива от линията на наследство. И можем да придобием правилно отношение към развиващия се човек само ако търсим това взаимодействие между силите, които преминават от един живот в друг, и силите, които са наследени директно от родителите и предците. Ако искаме да разберем това правилно, първо трябва да се запознаем с две основни характеристики на нашия душевен живот,

които трябва да излязат пред духовния ни поглед в пълна яснота, ако искаме да схванем цялата същност на човешкото същество.

Преди всичко, имаме важния факт, че когато един човек се явява пред нас като личност в света, всички сили, които той притежава - душевните способности, темпераментът, чертите на характера, волевите импулси, афектите и т.н. - взаимодействат, за да образуват едно цяло. Но наред с това трябва да признаем и другия важен факт, а именно, че тези напълно развити способности и сили, които срещаме в личността на друг човек, дори когато взаимодействат, въпреки това са независими една от друга в определени отношения по отношение на своето разположение, така че едното не е непременно условие на другото.

Това ни става веднага ясно, когато погледнем живота и видим например как един човек има много специален вид наклонност, може би е музикален, но няма и най-малък талант за математика или за практически живот. Друг човек изобщо няма музикална наклонност, а вместо това има известна наклонност за практически живот или за математика. Това означава, че способностите и дарбите на хората могат да възникнат съвсем независимо една от друга, но могат и да взаимодействат. Дори за повърхностния наблюдател е ясно, че всичко, което човек притежава по отношение на способности, таланти, дарби, умения или физически характеристики, сочи към неговите родители и предци. И скоро ще видим точния начин, по който характеристиките на едно дете сочат към неговите родители и предци.

Но чрез раждането се появява и нещо, което няма нищо общо с наследството, нещо, което е пренесено от предишни животи като действителното духовно-душевно ядро на човека. Това съществено ядро, което се изплъзва на прякото наблюдение, идва при нас, когато ние, като истински възпитатели, наблюдаваме формирането на човешкото същество и го виждаме, така да се каже, да расте от неопределената тъмнина, като основно оцветяване, като фундаментален тон на цялата развиваща се личност. Не можем да проследим само до родителите и предците това, което възниква по такъв начин, че то комбинира, групира и играе със способностите на човек, неговите предразположения, неговите импулси и ги превръща в цяло. Докато отделните човешки черти, да речем предразположение към тази или онази наука или умение, обикновено могат да бъдат проследени до тези или онези черти у предците, ние още от самото начало признаваме, че начинът, по който тези способности, тези различни сили на предците се смесват в личността, зависи от нещо различно от наследствеността – зависи от духовното и душевно ядро на човешкото същество.

Можем да кажем например, че някой наследява този или онзи темперамент от баща си и тази или онази способност, може би дарбата на въображението, от майка си. И сега той идва при нас като човек с определен темперамент и дарбата на въображението, смесени по определен начин. Можем да проследим индивидуалния темперамент, който той има, и дарбата за въображение обратно до бащата или

майката. Но начинът, по който тези дарби са смесени, как са групирани, трябва да проследим това обратно до духовното и душевно ядро на неговото същество. И сега за нас е очевидно, че това духовно-душевно ядро на нашето същество се чувства привлечено от определена двойка родители преди раждането, така да се каже, за да приеме тези качества от единия родител и тези от другия, от които се нуждае, за да получи точно правилната смес, която съответства на това, което носи със себе си от предишни животи. Можем да посочим много ясни закони за това как духовната и психологическа същност на човешкото същество смесва наследените черти помежду си, как приема едното от бащината страна, а другото от майчината страна, и как съотношението на смесване е индивидуалният акт на човека, влизащ в живота.

Ако трябва да посочим много определени закони в тази насока, тогава е необходимо да се съгласим, че такива закони трябва да се разбират по същия начин като физическите закони. Ако например един физик ни учи, че камък, хвърлен във въздуха, пада по парабола, можем да разберем това от съответните физически условия. Ако някой след това дойде и не вземе предвид, че тази обща линия на хвърляне може да се промени, да речем, чрез триенето на въздуха или други условия, той би могъл да ни каже: Вие сте установили погрешен закон, защото камъкът не лети по парабола. Но за физика не е важно да включи външните, модифициращи обстоятелства в закона, а да намери закона от съществените условия. Трябва да приложим същия принцип към законите, които се отнасят за духовния живот. Трябва да си кажем: законите, които възникват в умовете ни, имат същото значение като законите на физиката; следователно те биха могли да бъдат опровергани също толкова лесно, колкото и законите на физиката, но нищо особено не се постига с такова опровержение.

Ако сега се разработят много ясни закони за наследяване, тогава, разбира се, биха могли да възникнат хиляда и едно обстоятелства, които да повлияят на тези закони, точно както траекторията на камък в полет се влияе от съпротивлението на въздуха. Но тези модифициращи условия от случаен характер не променят валидността на закона. И ние можем да разберем случващото се в света само ако можем да изразим същността на нещата - както във физическия, така и в духовния свят - чрез закони. Нашето наблюдение на духовния свят може да бъде също толкова вярно, колкото и на физическия свят. Можете да наблюдавате в стотици и хиляди случаи, че в непосредствените потомци много специфични силни страни и таланти се връщат към бащината линия на наследяване и много специфични характеристики към майчината линия, т.е., че духовно-душевната същност на човешкото същество взема много специфични силни страни и таланти от майчината линия и много специфични характеристики от бащината линия, които след това се появяват смесени у децата.

Следователно можем да разделим сферата на душевния си живот на две ясно различни части. В душата си първо имаме това, което можем да наречем сфера на нашия интерес, нашето внимание, нашата симпатия към това или онова. Хората се различават по това, към което ги води техният интерес, симпатията на душата им. Един човек е такъв, друг онзи, в зависимост от основния цвят на интереса му, в зависимост от основните черти на характера на душата му. Областта на душата, която току-що характеризирахме, е ясно разграничена от това, което можем да наречем интелектуална област, към която искаме да причислим и въображението, което ни дава способността да си представяме обкръжаващата ни среда и самия човешки живот в образи. Дарът на въображението, интелектуалният дар, е другата част.

Ако анализираме целия душевен живот на човек по този начин, става ясно, че като цяло областта на интересите, цялостният характер на личността, се връща към бащината линия на наследяване. Това означава, че духовното и психическо ядро на съществото на човек черпи главно от бащината линия на наследяване това, което съставлява темперамента, афектите и страстите. Това, което се отнася до нашата интелектуалност, а именно мобилността на нашите възприятия, възможността да представим външния свят в определени образи, да го визуализираме чрез идеи, обикновено е взето от майчината линия на наследяване. Начинът, по който тези две области се смесват от духовното и психологическото ядро на човешкото същество, зависи от природата и особеностите на нашата личност. Но ние не трябва да разглеждаме само този много общ характер на наследяването; трябва да се задълбочим и по-точно в него. И тук става очевидно, че човешките черти не само се наследяват в общ смисъл, но и че се трансформират в процеса на наследяване, че претърпяват много специфични промени, и то съществени. Доказано е – и можете да намерите това доказано в стотици и хиляди случаи – че това, което живее в майката като интелектуалност, като подвижност на душата, като склонност на душата да обработва идеи, образи, понятия и други подобни, има по-голяма склонност да преминава към сина, отколкото към дъщерята, и обикновено, преминавайки към сина, се спуска, така да се каже, с едно ниво [във физическия свят]. Така се случва например, че определена подвижност на идеите, специална способност да се измисля това или онова, може би да се развива артистично в областта на поезията, присъства в душата на майката, но тя се движи само в най-тесния кръг от най-близки познати и най-близкото обкръжение и не притежава или не развива правилните средства да приложи тези способности към външния свят. Така че можем да кажем, че майката притежава тези качества, но тя няма инструментите, свързани с външното тяло, за да използва пълноценно това, което е там, и да му позволи да окаже влияние върху човечеството.

Ако това е случаят с майката, тогава тези предположения могат да бъдат открити в личните органични системи на сина, развити до известна степен и пренесени във

физически инструменти. Майката може да има тази или онази психологическа предразположеност, но не и органната предразположеност, тоест съответно развит мозък или други органни комплекси, за да може действително да изживее в по-голяма степен това, към което е предразположена, и да го направи видимо за света. При сина майчината предразположеност се премества в органната система, в мозъка и в други органни комплекси, така че определени способности да могат да дадат плодове за по-големи кръгове от човечеството. От друга страна, бащините качества, които се намират повече във външната личност и са вкоренени в органните системи, са склонни да се издигнат до душевно ниво при дъщерите и да ни срещнат там по душевно преобразен, душевно трансформиран начин. И така, можем да го изразим като красив закон за развитието на човешкия живот от поколение на поколение: душата на майката е склонна да продължи да живее в личните способности и умения на синовете, но предразположенията на бащата, цялата конфигурация на бащината личност, се издига и продължава да живее в душата на дъщерите, или поне е склонна да го прави. Така бащата ще продължи да живее в душата на дъщерите си, дори до формирането на физическата си личност във външния живот. Душевният живот на майката, която остава в по-тесния кръг и има малка възможност да изживее своите душевни способности, ще продължи да живее в органните системи на синовете, които влизат в активност във външния свят. Този закон, който е изключително поучителен за разбирането на живота, разбира се, не може да бъде обоснован тук за кратък час със стотици примери. Той може да бъде обяснен само, както се прави и във физиката. И бих искал да започна, като го обясня чрез добре познатия случай на Гьоте. Кой не би знаел, че всичко, което е било налице у Гьоте като органна предразположеност, което той е бил способен да преживява чрез мозъка си и другите инструменти на организма, е било проследено от самия него до „желанието да разказва истории“ на майка му. В тесния кръг на оживения ум на старата жена, с цялото ѝ желание да разказва истории, тя е имала всичко, освен органните предразположения. Но това, което е живяло в душата на старата жена, съветът, е текъл надолу и е формирал органните системи на сина. Можем да се обърнем не само към майката на Гьоте, но и към баща му, към стария франкфуртски съветник Каспар Гьоте. Когато го опознаем като способен, амбициозен човек, сме особено впечатлени от неговата старателност, а понякога и от тихата му примиреност. Но от друга страна, трябва да сме наясно как всички качества, които е притежавал, са му позволили да се изкачи с няколко стъпала по социалната стълбица, но че те не са били достатъчни, за да му дадат влиянието и обхвата, които е търсел във Франкфурт, така че в известен смисъл е бил осъден на безделен живот.

В природата на стария Гьоте се крие нещо от сила и инат, също и нещо от трезвост, но и от цялостност в трезвостта, дори от известна хармония на тези качества. Ако разгледаме тези качества на бащата на Гьоте редом с качества на сина, лесно

можем да разберем, че двамата се отблъскват в определени отношения. Те го направиха, както е добре известно. Но нека си представим това качество на бащата „одухотворено“ - ако можем да измислим думата - издигнато в душата, нека си представим известна цялостност на душата, от своя страна, с онази плахост, която старият Гьоте притежаваше, която не му позволяваше да постигне нищо, оживяваща в душата на дъщеря му Корнелия: Лесно можем да открием в душата на Корнелия, дъщерята на Гьоте, известна мекота на характера, душевно смесена с известен инат, остър ум, смесен с известно отдаване на чувствата, нуждата да се отдаде, да се сгуши в света и въпреки това неспособността наистина да се отдаде на някого. Цялата ситуация в живота на стария Гьоте – който се е стремил да заеме значима позиция, но не е успял – може да възникне в душата на дъщерята по такъв начин, че тя да има нужда да се сгуши до съпруг, но не може да намери удовлетворение в брака. Достатъчно е само да пренесем чертите на характера, които стигат чак до органната структура на стария Гьоте, в душата и ето ни душата на сестрата на Гьоте, Корнелия. И всичко, което отблъскваше Гьоте, което го тласкаше обратно към баща му, така да се каже, това беше, което дълбоко го привличаше към сестра му, която го допълваше толкова красиво през краткия им съвместен живот и която той обичаше толкова много. Всичко бащинско в това „одушевление“ от сестра му имаше толкова благотворен ефект върху младия Гьоте.

Опитайте се да се вгледате в същите неща у Хебел. Прочетете неговите дневници. Опитайте се да разберете от тях, които сами по себе си са съкровище на немската литература, как Хебел е наследил цялата външна страна на характера, т.е. интереса към света, от баща си, но това, което го е водило от най-ранна младост да се стреми да бъде разбран, сочи към душата на майка му, дори и тя да е била само жена на обикновен зидар. В историческите наблюдения можем да видим навсякъде, че всичко, което срещаме в органите на хората, може да се проследи до техните майки. Вижте майката на Александър Велики, майката на Макавеите, майката на Гракхите – където и да пожелаете – виждате го навсякъде. Всеки, който има инстинкт наистина да стигне до същината на човешките характери, ще намери това потвърждение навсякъде, точно както е и с физическите закони.

В духовната наука разбираме този факт като това, че духовната и душевна същност на човешкото същество приема бащини и майчини характеристики, не само ги смесвайки, но и трансформирайки ги, извеждайки ги на по-дълбоко или по-високо ниво, тоест качествата, които са свързани с органните системи при бащата, са „душеподобни“ при дъщерите, а душевните качества, които все още не са се развили в органни системи при майките, се трансформират в органни системи при синовете. По този начин наследяването не се случва директно, а по такъв начин, че понякога го виждаме скрито, прикрито и само трябва да открием как духовната и душевна същност на човешкото същество всъщност използва качествата, открити в

бащината и майчината линия, за да ги оформи пластично според своята индивидуалност и да ги утвърди в света.

Сега лесно би могло да се окаже, че ако някой изгради убеждението си само върху няколко наблюдения на живота или върху предразсъдъци, би било много лесно да опровергае отделни твърдения на духовната наука. Следователно трябва да се посочи, че само пълният обхват на истинското наблюдение на живота може да потвърди това, което духовната наука дава като общ закон на света за духовния живот. И тук виждаме в живота как това духовно-душевно ядро на битието се обгръща, така да се каже, с наследените качества, които то включва и смесва. Някой би могъл да каже: Да, покажете ни как работи това духовно-душевно ядро на битието, как то се обгръща с наследените черти. Важното е да поемем по правилния път в такава демонстрация. В отделния човек, когото имаме пред себе си като самостоятелна личност от раждането, виждаме как нарастват способностите. Виждаме хармонично единство - разбира се, не е нужно да ни се напомня за това - виждаме единство в това, което постепенно се развива в тази или онази способност. И не е лесно да се различи в отделния човек какво и до каква степен действа духовно-душевната сърцевина на неговото същество и какво е придобил отвън като физически наследени склонности.

Но ако разширите основата на вашите наблюдения върху живота, ако се огледате около живота, тогава можете да видите колко различно се представят хората, в зависимост от духовното и психологическо ядро на тяхното същество, както то навлиза в съществуването чрез раждането, е по-богато по съдържание, по-значимо и по-дълбоко или по-малко дълбоко и значимо, независимо дали има по-богато съдържание от предишни въплъщения, чрез които е призвано да постигне много за света в новото въплъщение. Как ще се справи такова ядро на битието?

Той ще има дълъг път, преди да се справи с всички препятствия, които му се изправят отвън по линията на наследяването; ще трябва да го извайва по-дълго, външните наследствени черти няма да паснат веднага на същността на неговото същество. Това се потвърждава чудесно, когато видим как великите умове на човечеството, Нютон или Хумболт или Лайбниц, всъщност са били лоши ученици, защото богатата им духовно-душевна сърцевина е отнела много време да се преработи, да развие това, с което са се обгърнали и което са включили в себе си. Следователно, някой, който вижда живота само през предубедени очи, може да смята най-великите хора за глупаци или некомпетентни личности, защото те дори могат да изглеждат глупави в началото, защото им отнема много време да изваят богатата духовна и душевна същност. Но как някой, който не познава живота, го преценява, не е важно; важна е истината. В дневниците си Хебел прави прекрасното наблюдение за това какво би било, ако учителят се заеме с Платон със своите ученици в гимназиален клас, а самият превъплътен Платон е сред учениците и най-малко може да разбере какво би представил учителят като свой правилен

възглед и интерпретация на Платон, така че превъплътеният Платон постоянно да трябва да го повтаря.

Така виждаме как духовното и психологическо ядро на човешкото същество се насочва към външно наследените черти; и го виждаме, особено когато е богат, да намира най-големите препятствия, през които трябва да си проправи път. Такива хора понякога идват доста късно, за да интегрират правилно външно наследения материал. Децата-чудо рядко имат богато духовно-душевно ядро и следователно имат по-малко трудности да интегрират външно наследения материал. Те се развиват бързо, но също така знаем, че тези способности, които първоначално се появяват изненадващо, бързо избледняват и избледняват. Ако наблюдаваме живота в по-широк план, виждаме как това, което се проявява като цялостна личност на човек у един човек, се включва в ядрото на неговото същество по различен начин от наследените черти у друг. Да, можем да потвърдим и проверим това отново с Гьоте.

Все пак, трябва да кажа нещо тук, което може би би могло да бъде разбрано погрешно. Но всеки, който, подобно на мен, се е посветил интензивно и с любов на Гьоте повече от тридесет години, има право да каже подобна ерес. Нашето разбиране за Гьоте и нашата преданост към величието на Гьоте не е нужно да бъдат компрометирани, ако си признаем, че същностното ядро на Гьоте само много бавно си е проправяло път към съществуване през външните физически препятствия. Ако искаме да се задълбочим в това, което Гьоте е трябвало да постигне – ако не сме засегнати от предразсъдъците на някои изследователи на Гьоте – можем да видим, че ранните му произведения в никакъв случай не са завършени; и можем да признаем по отношение на първите произведения на Гьоте: Това все още е Гьоте, който се развива, който все още не е преодолял външните препятствия на същностното си ядро; това, което Гьоте всъщност е трябвало да стане, е все още скрито. Човек не поставя под въпрос величието на първата част на произведението „Фауст“, ако посочи, че това все още е Гьоте, който се развива, че богатото му същностно ядро все още седи в дълбините и първо трябва да си проправи път навън.

Всъщност днес почти се смята за отличителен белег на истински великите умове, че те имат известна склонност да предпочитат младите произведения на поетите в литературата. Човек открива тенденцията: Да, трябва да се обърнем към поетите в първия им период, там имаме това, което блика директно от душата, там имаме същността, която всъщност съставлява тяхното величие. И за Гьоте също се е намерила публика, която казва: Е, старият Гьоте е отслабнал малко, той вече не е на върха на силите си във втората част на „Фауст“, не можеш да го разбереш; първата част на „Фауст“, да, тя е с оригинална сила. Тези, които съдят по този начин, със сигурност не се замислят дали това не се дължи може би на самите тях, дали не би

било по-добре да се опитат да разберат произведение от този род, като втората част на „Фауст“, която Гьоте е написал в разцвета на творческите си сили.

Гьоте е гледал по различен начин на този въпрос. Той е посочил първата част на „Фауст“ като младежко произведение, в което неговата духовна и интелектуална същност все още не е излязла на преден план. Гьоте е оставил след себе си няколко реда, в които се изразява именно по този въпрос, където казва - и има предвид първата част на „Фауст“:

Те хвалят Фауст,
и какво друго
реве в моите писания,
в тяхна полза;
старите Мик и Мак,
което много им харесва;
Глутката дрипави си мисли,
че вече няма да е така!

Самият Гьоте е бил на това мнение. Виждаме у Гьоте как почти през целия му живот богатото душевно ядро, което не можем да изведем от наследствените черти, се бори срещу противоположните елементи на наследствеността и срещу външната съпротива. Можем да следим година след година как богатото му душевно ядро излиза хармонично наяве, виждаме как той става все по-зрял по време на италианското си пътешествие и как се слива напълно с качествата на своето духовно и душевно ядро.

Чертите [характера] на човешкото същество се изразяват в хода на развитието на неговото същество в неговите черупки; способностите, от друга страна, които са свързани главно с вътрешното същество, наистина могат да се проявят силно в младостта. Тъй като все още няма много черупка, съществуващият талант за музика, математика или поезия трябва вече да се прояви. Но когато става въпрос за умения за практически живот, знаем, че тези и всичко останало, необходимо за справяне с външния свят, първо трябва да се придобие в по-нататъшния ход на живота. И едва накрая идва истинският [духовен] елемент, мистицизмът, вглеждането в духовния свят. Тогава е важно не само да се запалим по духовните факти, но и да развием способностите и да обучим органите за духовно виждане, за да постигнем хармония между знанието за това, което се показва отвън, и това, което светът преживява и трепери в най-съкровеното си същество.

Човек може да бъде последовател на мистик в зряла младост, може да го тълкува, но постигането на нещо в тази област е възможно само когато сме достигнали средна възраст. Така че, ако човек иска да намери в себе си възможността за хармонизиране с универсалния дух на света, той трябва да е на около четиридесет години, тъй като това не е възможно по-рано. Човек трябва да си даде време, трябва да се занимава по различен начин предварително, и то с тенденцията да бъде последовател на духовно световно течение и по този начин да създава

хармония между собствената си вътрешна сърцевина и органите, които трябва да се развият. Този, който не престъпва такива закони, както биха могли само да бъдат загатнати тук, най-добре ще намери пътя си в живота и все повече ще се отделя от силите, които лежат в естествената линия на наследяване за него, пречат му и ще ги преодолее. При по-нататъшно разглеждане на естествените условия на наследяване можем да видим, че трябва да има разлика между децата на младите съпрузи и децата от съюз, който съществува от по-дълъг период от време или е сключен едва в напреднала възраст. Тъй като човек е в състояние на възходящо развитие до определен момент от живота си, последствията от работата, извършена от вътрешното ядро на съществото, стават все по-очевидни в жестовите, физиономията и по този начин във външната личност, докато човек узрява. Около двадесетгодишна възраст част от тази работа вече е свършена, но можете да видите, че не цялото влияние на духовното ядро на битието се упражнява, а тази част от него все още е заседнала в дълбините. Едва постепенно действителният човек напълно се изявява и излиза на повърхността. Едва тогава той има по-силна сила да предаде наследените си черти на потомството си, защото вече е узрял толкова много. Духовно-душевното ядро, което иска да живее възможно най-независимо от собствената си вътрешна сила, следователно ще се чувства магнетично привлечено от млад баща, който оказва по-малко съпротивление; по-слабата индивидуалност, от друга страна, ще бъде привлечена от по-възрастен баща с напълно развит характер. Погледнато от тази гледна точка, някои от най-големите загадки на живота са осветени. Такива взаимовръзки, разбира се, могат да бъдат най-ясно демонстрирани в типичния случай, въпреки че често се срещат най-разнообразни вариации.

Сега ще видим как индивидуалните характеристики на душата могат да бъдат независими една от друга и как се наследяват, но как всички качества се обединяват, за да образуват основен тон и да се обработват от духовно-душевното ядро. Така например, арогантността може да бъде наследена от майката, а тромавостта от бащата и групирани заедно от душата. Душевните качества пренебрегват голяма част от това, което родителите са способни да предложат, и предпочитат нещо друго. Много сложни теории на външната наука често са много нелогични. Например, твърди се, че геният може да се проследи до корените си в характеристиките на предишните поколения; какви забележителни качества вече са присъствали в отделните предци, могат да се видят в гения, произлязъл от тази линия на предците, сякаш събрани и засилени във фокусна точка. Това се използва, за да се опита да се демонстрира, че няма такова нещо като духовно-душевно ядро. Но е грешка да се предполага, че благоприятните черти могат да се натрупват и подобряват само чрез естествения процес на наследяване. Напротив, ако трябва да има някакво наследяване в това отношение, обстоятелствата са такива, че геният стои в началото, но не и в края на линията на наследяване. Във външните си лични

особености геният е оцветен само в проникването си през физическата линия на наследство – точно както човек се намокря, когато падне във водата.

Можем да приложим всичко казано на практика, ако го направим основа на образователна задача, която е изправена пред нас, и му позволим да се превърне в своеобразен познавателен проблем на живота. Вече казахме, че трябва да разрешим една свещена мистерия в човешкото същество, което се стреми към съществуване, и трябва да се стремим да разпознаем какво крие в себе си всичко, което се издига нагоре. Трябва да се опитаме да придобием фино чувство за такт, за да наблюдаваме правилно как духовната и душевна същност се бори да се освободи от тъмните подводни течения; трябва да обърнем внимателно внимание на това кои качества на развиващия се млад човек се отнасят до бащата и кои до майката – в органните системи, в душевните качества и във взаимодействието им под влиянието на индивидуалността върху външните обвивки.

Въпреки че днес често се призовава за индивидуалност, всичко това си остава чиста реторика, стига да не се навлиза в подробности и техния произход. Ако човек не направи това и, изхождайки от тази фраза, иска да прецени и заяви, че детето, което трябва да бъде образовано, сега трябва да направи това или онова, той ще остане много теоретичен. Понякога възпитателят няма да бъде равен на индивидуалното ядро на битието, на което трябва да помогне да се появи. Той не е нужно да бъде равен на ученика, но трябва да бъде равен на образованието. Необходимо е да се образова човешкото същество по такъв начин, че да може да навлезе в живота самостоятелно и да е способен да схваща всичко умело. Не винаги е възможно и зависи от възпитателя да се въвежда всичко на ученика малко по малко и винаги навреме, основавайки се на теоретични наблюдения и съображения; често се намесват обстоятелства, които възникват от самото семейство или отвън по възпрепятстващ начин. Понякога зреещата индивидуалност е още по-добре обслужена, когато това или онова е предопределено от неизбежни външни обстоятелства, защото тогава – дори при такива обстоятелства – индивидуалната загадка не се решава чрез теоретично образование, а всичко, което идва от тъмните дълбини на миналото, от по-ранни житейски пътища, се насочва към хармонично взаимодействие с настоящите обстоятелства.

В духовната наука можем да открием духовното не само за наше собствено удовлетворение; духовната наука може да бъде и водач, който да помогне на духовното, което иска да се разкрие в растящото дете, да се прояви, за да може да намери своя път в живота взаимодействие между хората. По този начин ние можем, по нашия скромнен начин, да станем спасители на хората, тоест на тяхната духовна същност, която се крие зад външния им вид. Така духовната наука ще се вкоренява все по-дълбоко в човешкия живот с този подход, защото води до проникването на живота с практически цели. Това откриваме у Гьоте, в неговата непоколебимост в стоенето върху сигурна, вътрешна основа на живота, в която възприемаме дух,

който никога не остава върху постигнатото, но който и в бъдеще ни се оказва непрекъснато ефективен и творчески, ако позволим на словото му да има правилния ефект върху нас:

Ако вчерашният ден е ясен и открит за теб,
ако днес си енергично свободен,
можеш да се надяваш и на утре,
което може да е не по-малко щастливо.

И можем да се надяваме на същото за себе си, но и за хората, чието умствено съдържание и духовно здраве ни е поверено като преподаватели.

VII. Привързаност, надареност и образование на човешкото същество в светлината на духовната наука

Уважаеми участници! Когато духовната наука си поставя за задача да проникне в духовния свят, който се намира зад нашия сетивен свят – света, който възприемаме със сетивата си и можем да разберем с ума, свързан с мозъка ни – тогава тази духовна наука се стреми да черпи сила и увереност за човешкия живот от духовния свят, в който се крие произходът на самия човек. И по този начин се стреми да облагодетелства индивида чрез познанието за това, което се крие в самите основи на нещата.

Срещаме духовния свят по съвсем различен начин, когато не търсим източниците на духовния живот като цяло, не само заради нашето знание, но когато, така да се каже, се занимаваме с изкуплението на духа, истинския дух зад материалното съществуване, и когато задача на този истински дух може да стане да му помогне, така да се каже, да пробие физическо-материалното. Колко често не стоим пред развиващото се човешко същество, човека, когото виждаме как трябва да изработи духа от скритите дълбини на своето същество, така да се каже, от ранно детство, духът, който все повече и повече владее физическите крайници и духовно-душевните способности, които са свързани с външния инструмент на тялото. Когато ние, като възпитатели, се занимаваме с този истински дух, който почива в мистерията на самото човешко същество и който трябва да бъде изваден наяве, ние се занимаваме с още по-висш смисъл на търсене на духа, отколкото с простото знание, което търсим, така да се каже, като удовлетворение на копнежа на душата си.

Днес духовният изследовател е в специална позиция, когато иска да наблюдава развиващия се човек – този развиващ се човек, който постепенно разкрива своите таланти и способности и изисква да му се посветим образователно. Духовният изследовател е в специална позиция, когато е изправен пред развиващия се човек, защото той трябва незабавно да посочи един от великите факти на духовната наука по отношение на този реален живот на духа, който днес по никакъв начин не се радва на особената благосклонност на образования свят. Този факт би трябвало да е очевиден за внимателния наблюдател на живота, когато види как от първия момент на човешкото съществуване духовното почива, така да се каже, в дълбоките слоеве на човешкото същество, как след това, ден след ден, седмица след седмица, година след година, той буквално трябва да вижда как това се проявява във все по-детайлната физиономия, жестове, движения на отделните крайници и способности, които се намират по-дълбоко в човешкото същество. Виждаме какво си проправя път от скрити дълбини към повърхността в растящия човек и трябва да се запитаме: къде откриваме произхода на тези предразположения, тези способности, които бавно се появяват? И по отношение на това търсене, съвременният човек по

никакъв начин не е склонен да се доближава до фактите, към които трябва да сочи духовното изследване. Ние сме се позовавали на този факт по различни начини. Днес той трябва да се използва само като основа за нашето действително разсъждение. На по-високо ниво, този факт е повторение на друг факт, който не е бил познат от много дълго време в развитието на човечеството.

Често съм посочвал – о, човешката памет като цяло е много къса в това отношение – че през 17-ти век не само миряните, но и учените натуралисти са били убедени, че материята, например калта, може да развие животни, риби и други подобни от себе си, без в тази кал да е поставен зародиш на живот – от самата себе си. Това е бил огромен повратен момент за науката, когато през 17-ти век – само си помислете, едва през 17-ти век! – великият натуралист Франческо Реди за първи път излага твърдението, което открива нови, световни перспективи за научното познание: Живите същества могат да произлязат само от живи същества. Ако вярвате, казва той, че живите същества могат да възникнат от речна кал, значи не сте го изследвали достатъчно внимателно, иначе щяхте да откриете, че източникът на живота се крие в зародиша и че този зародиш само привлича материята към себе си, за да се появи. Често се случва с истините, както беше с Франческо Реди. Той само на косъм избегна съдбата на Джордано Бруно, защото и той беше смятан за еретик. Днес можем да преминем от най-радикалните хекелианци до противниците на Хекел: в определени граници твърдението „Живите същества могат да произлязат само от живи същества“ е признато навсякъде. То се приема за даденост. Това е съдбата на великите истини. Първоначално те се считат за ереси, а след известно време се приемат за даденост. Тогава хората не могат да разберат как някой би могъл да вярва в противното.

Задачата на духовната наука днес е да защити този принцип на по-високо ниво. Неточно наблюдение е да се твърди, че това, което се проявява в развиващия се човек като нещо мистериозно и се изразява все по-отчетливо в жестове и черти на лицето, произлиза само от наследените черти на бащата, майката и т.н. Ако се подходи научно, това не може да се обясни от тези наследени черти, както не може да се предположи и появата на земния червей от материята на речната кал без зародиш на земния червей. Днес духовната наука показва, че за човешкия живот това, което възниква като ядро на човешкото същество чрез раждането, трябва да се проследи до друго, напълно душевно съществуване, в което се намира неговият духовен и душевен зародиш. И точно както зародишът на земния червей черпи от външна физическа субстанция, за да се увеличи по размер, така и в човешкото същество този духовно-душевен зародиш черпи от качествата и силите на родителите и предците, за да се развива с тяхна помощ.

Трябва да проследим духовната душа до духовната душа. Трябва да проследим душата, която съществува в човека, до душевен зародиш, точно както трябва да проследим духовното, което се развива в човека, до духовен зародиш. И

приемайки това, ние се сблъскваме с факта за повтарящи се земни животи, които днес не само дразнят толкова много хора, но и се усещат от много хора като сън или фантазия, като нещо доста отвратително. Доктрината за повтарящите се земни животи ни казва, че животът, който живеем сега, в който се разгръщат нашите способности и качества, е повторение на по-ранни земни животи и основа на по-късни животи. Етапите на живота, в които сме обгърнати във физическото тяло, се редуват с други форми на съществуване, за да внесат в духовния живот това, което сме приели през настоящия живот, това, през което сме преминали в училището на жизнения живот, и след това, след като това се е случило, да влязат отново в ново физическо съществуване, в което зародишът на живота отново черпи от субстанцията това, от което се нуждае по отношение на качества и способности, за да се оживи в тяло.

Следователно можем да кажем: Ние гледаме духовно, когато виждаме човешкото същество да излиза от мистериозните основи на своето съществуване, към духовно-душевно ядро на битието, което се разгръща според предишния му живот и се развива в настоящото съществуване, като се основава на наследените характеристики на бащата и майката и техните предци. Това е друга истина, която бавно ще стане част от човешкото образование. Днес, разбира се, вече не изгарят еретици, но хората все още казват, че тези, които твърдят такива неща, не знаят нищо за точната наука, докато духовната наука се основава на най-точната наука от всички. Те са заклеени като еретици по начина, по който еретиците са заклеени днес. Но истината за прераждането ще се утвърди и прие и вече няма да бъде поставяна под въпрос от хора, способни на преценка, а ще бъде приемана за даденост.

Следователно, трябва да погледнем назад от това, което се проявява у детето като развиващи се способности, към това, което човек е придобил в предишни животи на земята и проявява в този живот. Ако разгледаме съвременната наука, трябва да кажем, че навсякъде, във всички области, преобладава известна липса на яснота. Науката вярва, че трябва само да посочи това, което идва от бащата и майката, от бабите и дядовците и т.н., и е щастлива, ако може да покаже, че качествата, които се проявяват тук или там, са присъствали по един или друг начин и у бащата или дядото.

Нека разгледаме цялата ситуация на това, което кристализира от центъра на човешкото същество, донесено от предишен живот; нека разгледаме връзката на това ядро с наследените черти. Когато разгледаме всичко, което човешкото същество внася в съществуване по отношение на качества и таланти, можем да видим два фактически свързани факта в човешката душа. Първият е това, което се случва в човек по отношение както на умствените качества, така и на способностите – по-голямата част от умствените качества и способности са независими едно от друго в някакво отношение, така че едното не зависи от другото. Това се вижда от

простия факт, че някой може да бъде много музикален и въпреки това да няма склонност към математика или която и да е друга област на науката. Една способност може да блести в душата ни, без да можем да кажем, че с нея присъстват и други способности. В това отношение отделните способности са независими една от друга. Но същото важи и за [умствените] качества. Човек може да има известна гордост наред с други доста приятни качества на душата. И отново, гордостта не зависи от другите качества. Това е едно нещо, когато искаме да погледнем човешката душа.

Вторият факт е, че способностите и качества, които човек има в душата си, се държат заедно от определен център, който наричаме его, и че те са или в хармония, или в дисхармония помежду си. Всички способности и качества, които действат заедно чрез егото, са до известна степен независими една от друга и работят заедно чрез факта, че всеки човек има специфично ядро на битието. Ако се придържаме към тези два факта, можем, със здравословно наблюдение на живота, да получим ясна представа за това как качества и способностите на родителите и предците се наследяват от децата и потомците. Индивидуалните качества и способности наистина изглежда идват от предците към потомците. От една страна, това ни показва, че ако едно момче е надменно, то е наследило тази надменност от майка си; от друга страна е музикално, откриваме същата нагласа у баща му или у майка му. Но начинът, по който той обработва качества, как ги свързва, виждаме ясно, че зависи от собственото му ядро на битието. И колкото по-внимателно разглеждаме този човешки живот, толкова по-очевидна става природата на тази зависимост. Най-добре можем да разберем това, ако кажем: индивидуалните качества – гордост, смирение, състрадателно сърце и т.н. – са наследени от човешкото същество от неговите предци, включително талантите, но начинът, по който той ги съчетава в душата си, води обратно към по-ранното му съществуване, към неговата духовна и душевна същност с всичко, което е постигнала душата му в по-ранното му съществуване. Тогава можем да видим много по-ясно какви са условията, когато наблюдаваме този особен начин на работа с наследените черти. Трябва също да спомена, че законите на наследствеността са закони, които не могат да бъдат изследвани от духовната наука по същия начин, както могат физическите и химичните закони. Затова ви моля да имате предвид, че не е възражение срещу закон на духовната наука, ако се каже: Да, ако се вгледате в живота, това показва, че наследствеността не се случва по начина, по който е казано тук. Но трябва да приемаме законите така, както се приемат физическите закони. Например, физиката учи, че пътят, изминат от хвърлен камък, представлява парабола; камъкът пада по парабола. Но съпротивлението на въздуха кара пътят на хвърления камък да не е точна парабола. Ако някой дойде и каже, че пътят на хвърления камък не образува парабола, това не е правилно. Физическият закон е валиден и ние имаме възможност да разберем траекторията на камъка само като приемем общ закон. И

ако някой каже: „Да, но камъкът лети настрани, порив на вятъра го е отвял“, наличието на вятъра не противоречи на физическия закон като такъв. В този смисъл трябва да се вземат предвид законите на духовната наука; те могат да бъдат модифицирани от обстоятелствата, но все пак важат по такъв начин, че можем да разберем процесите само чрез тези закони, ако ги познаваме. Нека сега разгледаме човешкото същество от гледна точка на неговите характеристики, чрез разделяне на самата човешка душа на две области, които могат ясно да се разграничат една от друга в човешкия живот. Където и да погледнете в човешкия живот, навсякъде ще намерите ясни разграничения. Едната област може да се опише като областта на интересите, които човек има, където са насочени неговото внимание, симпатия и антипатия, неговите афекти, импулси и страсти. Тази област от природата на волята и афекта е едната област. Другата е областта, която може да се нарече интелектуална, рационална, тоест начинът, по който човек формира идеи, независимо дали е богат или беден на понятия и образи, дали те са гъвкави, дали човек може да формира символи или дали е лишен от въображение, дали притежава интелектуалните елементи за едната или другата област. Тези две области първоначално трябва да се разграничат в развиващото се човешко същество. Със същата прецизност, с която получаваме физически закони чрез здравословно наблюдение на живота, можем да намерим закони за тези две области, които разкриват връзката между предците и потомците.

Виждаме, че всичко, което се отнася до сферата на интересите, привързаностите, симпатиите и антипатиите, страстите, тоест инстинктивната насока на човека, винаги може да се проследи само до бащиното наследство, докато това, което се отнася до формирането на елементите на интелекта, на рационалното, може да се проследи до майчиното наследство. Такива закони са резултат от вярно наблюдение на живота. Разбира се, не е възможно да се навлиза в стотиците случаи, които лесно биха могли да бъдат цитирани от здравословно наблюдение на живота. Може само да се посочи, че животът навсякъде потвърждава, че наследяваме интелектуалната и въображаемата страна от майчина страна, а оживленият елемент, интересът към това дали сме жизнерадостни, небрежни или апатични, идва повече от бащина страна.

Не мога да навлизам в общи потвърждаващи съображения на този етап, а мога само да илюстрирам казаното с примери. Трябва да се спомене един чудесен пример: Гьоте, който се характеризира толкова красиво с думите:

От баща ми имам статура,
сериозния начин на живот,
от майка ми - веселия нрав
и желанието да разказвам истории.

Можем да открием това в стотици случаи, когато наблюдаваме световната история или живота. И тъй като вярното наблюдение на живота потвърждава тези думи навсякъде, те правят живота да изглежда толкова изпълнен със светлина.

Но ние все още подхождаме към темата твърде абстрактно, когато гледаме на живота само в общи линии. Казах, че като цяло интелектуалният елемент може да се проследи до наследството от майчина страна. Но не е толкова просто. Вместо това, качествата, които се наследяват, претърпяват трансформация чрез метаморфоза. Духовната наука все още не е напълно призната днес, иначе хората вече щяха да могат да видят колко много може да е от полза за естествените науки. Достатъчно поучително е да се наблюдава как една природна сила се трансформира в друга, например топлината в електричество, но духовната наука пренася този начин на наблюдение и в други области и ще каже, че например в областта на наследството човек може да стигне до същината само ако разгледа трансформацията на характеристиките.

И тук може да се види как майчините и бащините качества влизат във взаимоотношенията, когато се предават на децата. Виждаме как майчините качества, когато се предават, са склонни да преминават към синовете. Ако разгледаме душевните качества у майката, можем да кажем: Тези душевни качества са склонни да преминават към синовете, но са склонни да се променят в процеса. Това, което е основно [в душевно отношение] у майката, тя може да не е в състояние да развие в определени способности, защото ѝ липсват органите. В крайна сметка са необходими съответните предразположения, за да го направи. Докато майката трябва да остане в най-тесния кръг с душевните си вълнения, виждаме как у синовете майчините предразположения, така да се каже, се изстрелват във физическия свят една стъпка по-нататък, така че същите предразположения възникват отново у сина. И тогава синът ни показва в своите способности, чрез които може да работи в света, това, което е било предразположено в душата на майката. Майката го има като душевно разположение; Синът го притежава по такъв начин, че може да го остави да се влее във физическите органи, за да го пренесе в света, за да го донесе на света под формата на постижения. Виждаме как душевните качества на майката се трансформират в синовете чак до физическо ниво.

И така, имаме изречението: душевните качества на майката имат склонността да се преместят във физическите органи на синовете и да ни се изправят срещу тях в душевните сили, свързани с тези органи. Необходим е само здравословен поглед върху живота и върху общото развитие на човечеството, за да открием потвърждение за това. Можем да се обърнем отново към Гьоте или към други личности, например към Хебел. Този своеобразен природен драматург Хебел, който никога не е успял да общува с баща си, е притежавал голям поетичен дар; той ни показва този дар по такъв начин, че е имал простата примитивна способност за това

от майка си, която е била просто жена на обикновен зидар. Можем да проследим това в дневниковите му записи. И този дар се проявява в него по такъв начин, че духовната природа на майката се е трансформирала в органна система, слязла във физическата система на сина, където се проявява по този начин.

Забележителното обаче е, че вярното наблюдение на живота разкрива обратната тенденция в бащините качества, които са станали по-интегрирани във физическото, които почиват повече в цялостната личност, включително физическите предразположения. Качествата на бащата са склонни да се издигнат с една степен в дъщерята и да се появят в душата на дъщерята като трансформирани в духовно-душевени качества. Така нещо, което е трезво и педантично в бащата, се появява обичано в душата на дъщерята.

Бих искал да дам кратък пример за това как тази връзка се е проявила у Гьоте. Може да се посочи, че всъщност старата госпожа Гьоте е притежавала изкуството да разказва истории в душата си; тя е притежавала цялата мобилност, дарбата за въображение и виждаме как този специфичен вид дарба се е проявявал в нейния приятелски кръг. Виждаме как този вид дарба е била силно развита у сина, до степен да се превърне в основно предразположение, така че е довела до факти, разтърсващи света. От друга страна, виждаме бащата, стария Гьоте. Всеки, който, подобно на мен, е прекарал повече от тридесет години в изучаване на Гьоте и всичко, свързано с него, няма да бъде погрешно разбран повърхностно, когато го характеризира с думите: „От баща си имам статура, сериозното поведение в живота.“ Синът приема тази основа на характера от баща си без трансформация. Стариият Гьоте е напълно трезвен, буден, честен човек, дори велик в определени граници, но човек, който, бих казал, по самия начин, по който се проявява като личност, не може да се справи в живота, не може да постигне нищо достойно; не може да получи подобаващо място във Франкфуртския съвет, спира по средата. Характерът му влияе дори на физическите му способности. Нека сега си представим това, преведено в душата: как би се изправило пред нас в душата - това спиране по средата, това безкрайно? Би било възможно то да се появи в душата по такъв начин, че тя, от една страна, да има нужда да се присъедини към другите, но никога не иска да вземе решение и многократно се отдръпва от решение. Тук имаме, като душевни качества, това, което срещаме като интелектуална трезвост в характера на Гьоте. Но можем да имаме трезвост пред себе си и в нейната сантиментална, душевна трансформация. Лесно е да се открие къде външните качества на стария Гьоте живеят в душата: в сестрата на Гьоте, Корнелия, която обаче почина млада. В нея виждаме целите душевни качества като трансформация на качествата на стария Гьоте. И сега разбираме и защо Гьоте, който е получил външните качества от баща си, но това, което е било наистина важно за него, на което се е основавало неговото величие, е било от майка си, не е могъл наистина да се разбира с баща си, как двамата са се отблъсквали. В сестра му обаче тези качества – превърнати в

доброта, страст и лека суета – са имали такова действие, че тя е станала скъпа спътница за него, в която [качествата на бащата], превърнати в душа, са стояли до него. Целият начин, по който животът на Гьоте в дома на родителите му, ни показва как точно способностите, свързани с активните органи, преминават от баща на дъщеря.

Може да се отбележи също, че не само бащата, но и целият бащин произход идва под внимание, а от друга страна и майчиният. Виждаме как Гьоте повтаря слънчевото въображение и мистичния характер на своите майчини предци – превърнати във висши дарби. И в природата на сестра си, която Гьоте е ценял толкова високо и за която е трябвало да каже, че ѝ липсват вяра, надежда и любов, защото е била проблемна натура, която също е изсъхнала рано, виждаме бащиния произход. Но тук трябва да мислим за тези качества, които са били активни у сестрата, като трансформирани от физическото в душата. Знаем, разбира се, че един от чичовците на Гьоте се е оказал безделник. Той е бил такъв човек, че за него трябва да се каже, че няма глава за нищо и следователно не може да постигне нищо. Виждаме цялото дилетантство на този произход, което само в бащата на Гьоте е достигнало известно величие, пренесено в душата в проблемната природа на сестрата на Гьоте.

Ако човек искаше, в историята би могъл да открие майки, които пренасят това, което имат в душите си, във физическите черти на синовете си. Ето защо майките са изобразявани толкова често, за да можем да разберем синовете. Така, в четвъртата книга на Макавеите, майката на седемте убити синове е изобразена именно в своето особено състояние на духа, което у синовете се проявява като по-ниско физическо предразположение. За да се оцени този факт, човек трябва да действа според законите, точно както би направил, когато изследва динамичната сила на порив на вятъра. И тук често може да се покаже, че способностите на сина, с цялата ѝ интимност, могат да бъдат проследени до природата на душевните борби на майката. Може би има малко случаи, толкова интересни, колкото връзката, която душата на майката на Конрад Фердинанд Майер е имала - чрез нейния характер, чрез нейната тъжна съдба - с целия път на поезията на сина ѝ. И когато се замислим колко тясно е бил обвързан Конрад Фердинанд Майер с личността на майка си, виждаме в удивително благородната, непретенциозна религиозност, в деликатния начин на справяне с живота и в пълното разбиране на трагичните ситуации, това, което е останало от душата на майката.

По този начин човек би могъл да цитира стотици велики улове в историята и интелектуалния живот, както и хора, които познаваме в ежедневието си, и навсякъде би намерил потвърждение на този закон. Следователно може да се каже, че това, което човек е като баща, се проявява в душата на дъщерята, а това, което е като майка, - в характера на синовете. Светлина се разпростира върху множество

житейски обстоятелства, когато изследваме този закон; и много неща ни стават разбираеми за връзката и мотивите на различните хора.

Какво ни казва духовното изследване за наследствеността? То ни казва, че би било грешка да търсим само наследствени черти в човек. По-скоро трябва да се върнем, наред с всички наследствени характеристики, към централното духовно-душевно ядро на човешкото същество, което идва от предишни животи и интегрира и включва характеристиките, които открива, точно както зародишът на земния червей интегрира външното вещество, абсорбира това вещество и се разширява според собствената си природа. Така виждаме в човешкото ядро на битието това, което е привлечено, сякаш от магнитни сили, в семейство, където качествата на бащата и другите предци са подходящи за това душевно ядро, така че чрез подходящото смесване на тези качества и тяхната трансформация душата може да изрази това, което е нейното собствено вътрешно същество. Душа, която е придобила способността в минали животи, да речем, да постигне нещо поетично, за което се нуждае от дара на въображението, е привлечена от майка, която има дара на разказването на истории - дара на мисленето в образи и, с лека подвижност на душата, да трансформира тези образи. Но когато тази способност се предава от майка на син, има тенденция тези качества да се пренесат надолу във физическото, а духовното и душевното ядро трябва да смеси това, което открие под формата на предразположения. Чертите на характера на бащата се пренасят нагоре в душата, в душите на дъщерите, където се трансформират, но когато се проявяват директно в синовете, те не се трансформират.

Трябва да разгледаме по-сложни взаимоотношения, ако искаме да обясним връзката между това как действителното човешко ядро е привлечено от качествата на определени хора, които след това стават негови родители, и как това ядро след това смесва и хармонизира тези качества, така че да може да изживее собствената си същност в тях. Духовната наука обаче не само вижда какво е смесено и трансформирано от качествата и нагласите на предците, но и насочва вниманието ни към духовната същност, която виждаме да се появява, и трябва да проследи назад до по-ранни форми на съществуване, в които тя е придобила това, което ѝ позволява да смесва качествата и нагласите, които може да получи по линията на наследството.

Сега би могло да се каже, че духовната наука е изключително лесна за опровергаване; човек трябва само да приложи най-тривиалните понятия и тя може да бъде опровергана с най-голяма лекота. В послеслов към малката брошура „Теософия и християнство“ аз самият посочих колко лесно е да се опровергаят определени представи на теософията, ако човек е решен да започне от предразсъдъците на днешния ден. Дадените там примери биха могли лесно да бъдат умножени. Относно това, което се счита за наследствени черти, теософията трябва да посочи човешката индивидуалност. Тя трябва да каже: Здравият човешки

ум има същия интерес към всяка отделна човешка индивидуалност, към всяка духовно-душевна същност на човешкото същество, както и към животното във вида, към животинския вид. Ние проявяваме същия интерес към всяко отделно човешко същество, както например към вида лъв. Ние се интересуваме от човешката индивидуалност толкова, колкото и от животинските видове. Трябва само да разберете погрешно това изречение или, ако е написано, да не го прочетете правилно, за да го опровергавате с огромна лекота.

Някой може да възрази: Но какво твърдят тези духовни изследователи? Изглежда не са наясно, че можете също толкова лесно да напишете биографията на куче или котка с всичките им индивидуални характеристики, колкото и на човек; можете също така да изброите всички разлики между отделните животни. Изключително лесно е да се цитира подобно нещо срещу духовната наука. Но никога не е било твърдено, че това не е възможно с духовната наука. Аз самият бях в училищен клас, където учител се опита да напише биографията на стоманена пружина. Можете да прехвърлите всичко. Но едно нещо може да се каже: интересът, който проявяваме към отделна котка и т.н., не е същият интерес, който проявяваме към друг човек. Интересът, който проявяваме към индивид от даден животински вид, може дори да бъде по-голям от интереса, който проявяваме към отделен човек. Но това е различен интерес, не е същият; той произтича от различни психологически корени. Духовната наука изисква понятията да бъдат ясно дефинирани. Ако някой не направи това, тогава може да представи опровержения, каквито могат да се намерят на улицата. Ние си имаме работа с духовно-душевно ядро в човешкото същество и духовната наука не просто проследява това до родителите и техните предци, а казва: Той привлича качествата на тези родители към себе си, точно както зародишът на земния червей привлича веществото, от което се нуждае за растежа си. Сега човек може да попита духовната наука: Има ли нещо, което доказва, и то от човешкия ход на живота, че такова духовно-душевно ядро на битието действително съществува? От наблюдението на индивидуалния човешки живот ще бъде трудно да се направи разлика между това каква е природата на обвивката и какво е ядрото на съществото. Що се отнася до отделния човек, ние заемаме мнението, че взаимодействието на обвивките и ядрото на съществото се развива постепенно. Не можем лесно да различим това в отделния човек, но ако погледнем в по-голяма, по-широка основа, към човека като цяло, виждаме, че хората са много различни един от друг по отношение на своето развитие. Нека приемем, че тази информация от духовната наука е вярна. Тогава, например, има ядро на битието в човек, което датира от живот, в който този човек е придобил силна индивидуалност. Такова есенциално ядро ще има много трудности да преодолее съпротивата, която наследствените черти му оказват. Ще има много трудности да развие тези черти по такъв начин, че те да съответстват на духовните му способности. Отнема много време, за да може едно силно есенциално ядро да интегрира и развие

способностите, които идват от наследствеността. От друга страна, духовно ядро, което все още не е придобило много свои способности, лесно ще се слее с характеристиките на наследствеността.

Това означава, че хората, които са по-силни личности, които имат силно вътрешно ядро и произхождат от предишен живот с богата вътрешна субстанция, са способни само бавно да преодолеят съпротивата, идваща от наследствеността. И тук си припомняме факта, че великите умове не са така наречените деца-чудота, а че учителите често ги бъркат с обратното. Достатъчно е да се сетим за Александър фон Хумболт, който е бил смятан за глупав в младостта си. Неговата същностна сърцевина просто е отнела много време, за да извади наяве способностите, които се крият в него. Богата сърцевина на битието е дошла при него и е имала много време да се справи, преди да преработи характеристиките на наследствеността според съдържанието на душата му. Но чрез това душевно съдържание, което отдавна е работило върху характеристиките на наследствеността, се постига и нещо, което може да постигне велики неща в човечеството. От друга страна, виждаме души, които, така да се каже, носят малко със себе си от предишни животи. Те бързо ще намерят пътя си в новите си черупки и лесно ще развият характеристиките на наследствеността. Това са вундеркинди, които изглеждат най-талантливи през първите години от живота си, но след това много скоро престават да бъдат такива.

Нека приемем, че духовното ядро на съществото трябва да си проправи път през това, което му се предлага отвън. Необходимо е само ясно и правилно наблюдение на живота, за да се осъзнае, че физическите характеристики по-специално се основават на наследственост. Можем да видим формата на наследяване в пръстовите отпечатьци. От друга страна, това, което е заложено като зародиш в душата, ще бъде толкова по-малко обяснимо чрез преодоляване на наследствените черти чрез външни средства, колкото повече въпросните качества имат своето място във вътрешността на душата. Ето защо това, което принадлежи към субективната сфера на душата, талантите за музика, математика и т.н., се появяват в най-ранните години, както доказват многобройните случаи на деца-чудодеи. От друга страна, талантите, които изискват повече наследственост, за да бъдат преодоляни, ще се появят по-късно. Накратко, всичко, което ни идва в хода на правилно наблюдение на живота, доказва, че от всичко, което се стреми да ни обгърне като наследствени черти, се появява основна същност на човешкото същество. Ако наблюдаваме внимателно хората, можем да видим как най-великите индивидуалности много бавно преодоляват съпротивата на външната човешка воля. Днес не искаме да се фокусираме върху тези факти, но те могат да се видят сред най-великите личности.

Бих искал още веднъж да ви напомня за Гьоте. Ако наистина разберем неговото величие, можем да видим в него как стои пред нас като стар Гьоте в пълния разцвет

на живота, в разцвета на изкуството и мъдростта; можем да видим, че той е използвал целия си живот, за да извая своята индивидуалност срещу противостоящите сили. И само късогледите биха могли да кажат [за късните произведения на Гьоте], че Гьоте е остарял. Днес, когато съдим за велики личности, можем да наблюдаваме тенденцията да ги преувеличаваме по отношение на младостта им и да ги омаловажаваме по отношение на старостта. Можем дори да чуем да се казва, че произведенията на старостта са стари, скучни неща, а тези на младостта са свежи. Днес излиза книга, в която истинските поети, истинските индивидуалности, са представени на читателите от младежките им произведения. Хората всъщност не се замислят, че може би само чрез собствената си особеност са способни да разберат по-добре младостта. По-добре би било да се съобразят с въпросната индивидуалност и да не предполагат, че тя е станала по-скучна в напреднала възраст. Това вече се е случвало с Гьоте през живота му. Хората са чели първата част на неговия „Фауст“ и са казвали: В него кипи младост; но това, което Гьоте е написал в напреднала възраст, е такова, че човек трябва да бъде снизходителен към стареенето. Но всеки, който погледне това, което Гьоте представя с това разбиране, ще каже: Там, в първата част на „Фауст“, пълната индивидуалност на Гьоте все още не се е проявила; виждаме как той все още се проправя и виждаме как тази силна индивидуалност, която се образува през целия си живот, си проправя път през съпротивлението на своите корици. Ето защо Гьоте казва за критиците на своя „Фауст“:

Там хвалят Фауст,
И какво друго
В моите писания реве,
В тяхна полза;
Старият Мик и Мак,
Коего много им харесва;
Изметта си мисли,
Човек вече няма да съществува!

Всеки, който е запознат с развитието на човешката природа, знае, че колкото по-силна е индивидуалността, толкова повече време отнема нейното усъвършенстване. Вече можем да видим разлика между това, което е най-вътрешното ядро на нашето същество, чийто произход трябва да търсим някъде другаде, и това, което е външната обвивка, която се свързва с това ядро на нашето същество. Виждаме тази разлика особено, когато разглеждаме връзката между родители и деца. През целия си живот човешкото същество е в един вид развитие. Това развитие е възходящо и низходящо. Първото включва времето до тридесетата, четиридесетата, петдесетата година, когато ядрото на нашето същество работи отвътре, така че това, през което преминаваме в болка и страдание, се превръща в житейски опит и се изразява във физическото ни състояние, в изразенията и жестовете ни. В тези етапи от живота винаги виждаме вътрешното ядро на съществото да работи върху външните обвивки

и накрая да ги оформя пластично, така че можем да говорим за факта, че по възходяща линия човешкото същество става все по-подобно на вътрешното си ядро. Ако погледнем човек на четиридесет години и разгледаме физиономията, върху която работи в продължение на четиридесет години, можем да кажем, че външният вид е по-сходен с вътрешното същество, отколкото е бил на двадесетата година, когато той все още е бил вътре, все още е била просто способност и се е стремил отвътре навън. По този начин, във физическото тяло човек е по-сходен със себе си в по-късен живот, отколкото в по-ранен. Той е по-сходен със себе си на четиридесетата година, отколкото на двадесетата. Това обяснява важен житейски факт, който от своя страна изглежда важен за много външни факти. Какъв е този факт и защо има такава разлика [между различните възрасти]?

За наблюдателя на живота има разлика между децата на по-млади родители и тези, родени по-късно в брака. Само тези, които не са наблюдатели на живота, не забелязват тази разлика. Ядрото на детското същество, което се е преместило в млада двойка, ще срещне малка съпротива в своите черупки, защото родителите все още не са работили много върху тяхната физичност. Индивидуалността ще може да работи повече в своите черупки; те все още не намират такъв пластичен израз на качествата в тях, които се възпроизвеждат в линията на наследство. Следователно можем да кажем, че децата, заченати от млади родители, са по-способни да оформят цялостната личност от собствената си индивидуалност. Децата, родени по-късно в брака, са тези, чието собствено ядро на същество е по-слабо и затова са привлечени от много специфични черти, които бащата или майката са отпечатали. Така виждаме, че децата, родени по-късно, обикновено носят повече от баща си и майка си, отколкото родените по-рано, защото качествата, които преминават в наследство, вече са станали ясно изразени в телата на родителите. Виждаме как работата на родителите върху себе си се проявява по различни начини у децата. Силните индивидуалности, които са по-малко подобни на родителите, са децата, родени в зората на един млад брак. По-слабо силни индивидуалности, които са по-подобни на родителите, са родените от по-възрастни двойки.

Духовната наука хвърля светлина върху подобни факти по същия начин, по който естествената наука хвърля светлина върху естествените факти. И ако имаме този закон, имаме средствата да образуваме хората по начин, който е практичен за живота. Тогава ние придобиваме много специфично отношение. Всеки, който като учител на деца придобие това отношение, произтичащо от духовната наука, винаги си казва: Трябва да гледаш на това, което е възникнало чрез раждането и се проправя все повече и повече като на свещен пъзел, който трябва да бъде решен; това е нещо, което идва от предишни животи. За да направиш това, трябва да погледнеш към родословието, откъдето идват характеристиките. От това за образователното око възниква онази хармония на волята и способностите, това чувство за отговорност към развиващото се човешко същество като свещена

загадка, която трябва да бъде решена. Когато попием такава мъдрост, която ни поставя по този начин с ученика, тогава в нас се отпечатва тази сериозност, която - без теоретизиране - намира образователния такт, за да разреши наистина загадката във всеки конкретен случай. Във всеки отделен случай трябва да действаме в съответствие с това чувство за такт, за да вдъхновим правилно ума. След това се сбогуваме с популярните фрази на педагогиката.

Коя фраза може да се чуе по-често днес от тази: Трябва да възпитаващ индивидуалността на човешкото същество. Трябва да възпитаващ индивидуално, не по стереотипен начин и не трябва да правиш нищо, което би противоречило на индивидуалността. Но всеки, който истински наблюдава живота, се чуди: какво точно е индивидуално образование? Тази дума си остава просто фраза, докато човек не знае как сърцевината на едно същество се отнася към това, което го заобикаля. Ето защо това, което се казва за индивидуалното образование, са просто празни думи. В повечето случаи не можем да направим много с тях. Трябва да възпитаваме по начина, по който възникват изискванията на практическия живот. Трябва да осъзнаем, че не можем да се справим с тези празни думи, а че трябва да кажем: трябва да възпитаваме от това, което се оценява. Преди всичко сме призвани да дадем на човешкото същество това, което го прави полезен член на човешкото общество. Той трябва да може да прави това, което се изисква в определени кръгове от хора, това, което времето и обстоятелствата изискват от него. Фразата за индивидуалност не бива да разклаща това изискване. Тези, които виждат как духовната наука разбира връзката между човешкото същество и целия свят, съвсем не са безсилни пред житейските изисквания. Може да е необходимо например син, който притежава това или онова качество, да заеме тази или онази позиция в живота; семейните обстоятелства го изискват. Всеки, който наистина се вгледа в законите на нещата, знае, че хората не са толкова едностранчиви, че може да се каже, че са полезни само за това или онова. Те могат да бъдат направени полезни, ако не се развива само едната страна. Хората са по-гъвкави, отколкото обикновено се предполага. И всеки, който наистина погледне през комбинацията от наследени черти към духовното и психологическо ядро на съществото, е способен да свърже различните изключително поучителни процеси с това, което се представя като реален процес за духовния изследовател. Ако човек търси каква е индивидуалността на ученика, тогава практическите изисквания на живота правят необходимо да се гледа на индивидуалността по различен начин, отколкото обикновено се разглежда по стереотипен начин. Трябва да се каже, че всеки, който се вдъхновява от духовно-научното знание, сякаш вливайки се в цялостното си отношение, ще придобие фино чувство за такт и не само чувство за отговорност, но и всички умения, необходими за правилното действие в подходящия момент. Забележително е, че винаги, когато правите подобни предположения, знаете какво да правите в подходящия момент. Да дам пример: Едно дете [ми беше дадено да го

възпитавам], на което бяха отказани всички таланти, защото се беше развивало по странен начин до единадесетгодишна възраст, така че можеше да се каже: „Нищо няма да излезе от този негодник; той дори не се е научил да чете и пише правилно!“ Когато това дете ми беше поверено и аз започнах да оказвам известно влияние върху него, можех да кажа: „Всичко това е само измамна привидност.“ „Единствената трудност беше да се пробие външната обвивка, за да се разкрие вътрешното ядро на детското същество. Ядрото на съществото трябваше да бъде разкрито. Двадесет години са минали оттогава и е доказано, че е било точно както казах. За кратко време беше възможно да се помогне на духовното ядро на съществото да пробие и да се докаже казаното тук.“

По този начин, изучаването на развиващия се човек показва колко е необходимо да не оставаме само с външното, физическото тяло, а да погледнем към духовното, което е навсякъде зад сетивното и което можем да видим, ако придобием способността да го правим. Важно е и за нашите знания в тази насока, ако можем да усвоим понятия и идеи, подобни на тези, които се намират в духовната наука. Важно е за нашия практически живот да вярваме в духа и да го търсим зад физическата материя; това ни става ясно, когато застанем пред развиващото се човешко същество и трябва да решим истинската загадка в образованието за това как духът се излива във физическата материя. Духовната наука е там не само за да говори за трите понятия - тяло, душа и дух - по теоретичен начин, но и за да оплоди практическия живот по такъв начин, че чрез правилно образование да може да се постигне директен резултат.

Когато гледаме на човешкото същество по този начин, тогава, участвайки в неговото развитие чрез образование, човешката душа се пропива с високата истина за мисията на човешкото същество в неговото земно съществуване. Тогава усещаме нещо от факта, че макар ние, хората, да сме изцяло потопени във физическо-сензотивния свят, сме призвани да внесем в този физическо-сензотивния свят това, което можем да извлечем от духа. От това осъзнаване можем да кажем:

Заобиколени сме от физически и сетивни явления; но зад тях стои активният дух. В развиващия се човек срещаме физическия човек в неопределени таланти и неопределена физиономия, но в същото време срещаме духа, който трябва да се бори през физическата материя и на когото ние трябва да помогнем да се появи във физическия свят от загадъчно състояние. Където и да погледнем към практическото си житейско дело, човекът е призван да отпечата духа върху материята. Думите, с които можем да обобщим днешното размишление, са верни навсякъде. Духът, борещ се за съществуване, ни показва и истината, която може да се каже с тези думи:

То докосва човешкото сетиво

От дълбините на света, изпълнени с мистерия

Материалното изобилие.

То се влива в човешките души
От висините на света, изпълнени със съдържание
Проясняващата светлина на духа.
Те се срещат в човешкото сърце
Към изпълнена с мъдрост реалност.

VIII. Заратустра, неговото учение и неговата мисия

Скъпи възлюбени! В много отношения днес е изключително трудно да проникнем с известно разбиране в [живота и делото на] фигури от миналото, които не са твърде далеч зад нас. Но трудностите стават особено големи, когато трябва да проникнем в дълбините на душата и делото на такива човешки индивиди, които в много, много далечното минало – може да се каже, в праисторически времена – са се поставили с делото си в културата, в развитието на човечеството. И такава фигура, такава индивидуалност би трябвало да изникне пред нашия духовен поглед днес в често споменаваната фигура на староперсийския основател на религията и мирогледа, Заратустра, или, както се казва още, Зороастър.

Казах, че днес ни е сравнително трудно наистина обективно да разберем мисленето и чувстването, които не са чак толкова изостанали от нас. В днешно време човек има силното усещане, че когато вярва, че е разбрал нещо и счита знанието си за истина, то в известен смисъл е единствената истинска истина и че всичко останало е погрешно, по същество глупост. Фактът, че истината и самото човешко познание са подложени на развитие, че всяка епоха е принудена да гледа на загадките на света по свой начин и да ги решава до известна степен, че всяка епоха трябва да говори на различен език, така да се каже, за тези загадки на света – това днес не е добре разбрано. Можем само да се надяваме, че потомците на днешната човешка раса няма да се държат към нея така, както ние толкова лесно се държим към нашите предци.

Кой не би постановил днес от своя строг, да кажем научен, трон, че ум като този на Парацелз, живял и работил толкова отдавна, е бил пълен с предразсъдъците на една отдавна отминала епоха, с всякакви съждения, които, разбира се, днес са отдавна остарели. На човек не му хрумва, макар че би било естествено, че това, което днес смятаме за привидно неотменимо по отношение на нашата наука, със сигурност ще бъде също толкова коригирано и до известна степен трансформирано, когато мине толкова време след нас, колкото между Парацелз и нас, както парацелзианските възгледи са били трансформирани от нашите. Можем само да се надяваме, че бъдещите поколения ще бъдат по-справедливи от нас, че ще знаят, че истината е в състояние на развитие и че по същество всеки начин за изразяване на истината е само форма на изразяване на това, което бихме искали да наречем изначална истина или изначална мъдрост. Накратко, това, което ние, хората, наричаме истина, е в постоянно състояние на промяна и затова трябва да виждаме човешкото търсене на истината само като развиващо се. Ако възприемем този възглед и се запитаем: Как са мислили нашите предци? Какво от тях може да направи силно впечатление в душите ни днес? – тогава ще можем да погледнем назад без предразсъдъци към умовете чак до великия, блестящ Заратустра.

Никога не е имало истинско съгласие относно епохата, в която е живял Заратустра. Дори днес има учени, които твърдят, че Заратустра вероятно е живял само шест века преди нашата ера; други учени посочват период от 1000 години преди нашата ера, а трети се връщат още по-назад. Това, което духовната наука може да каже чрез своите изследвания, ще бъде споменато тук само накратко, защото за нас става въпрос не толкова за установяване на просто исторически факти, колкото за осветяване на душата на тази велика индивидуалност. Следователно, трябва само накратко да се спомене, че духовната наука трябва да се върне поне пет хилядолетия преди нашата ера - дори в шестото хилядолетие - ако иска да се срещне с тази светла фигура на Заратустра с поглед назад.

Въпреки че може да се спори за епохата, в която е живял Заратустра, всъщност не бива да се спори за това, защото ходът на човешкото културно развитие говори твърде ясно, защото това, което се свързва с името Заратустра и което се е появило от Заратустра като културно движение, е оказало най-дълбоко, най-значимо и дори изключително дълготрайно влияние върху човешкия прогрес. Ако искаме да проумеем душата на Заратустра, ако искаме да разпознаем мисията, която тази уникална индивидуалност е изпълнила в прогреса на човечеството, тогава трябва да се опитаме да разберем задачата на Заратустра в по-голям мащаб. Трябва да осъзнаем, че можем да се доближим до това, което е бил той, само ако му възложим задача от най-първи ред в развитието на човечеството след голямата атлантическа катастрофа, както я вижда духовната наука. Много се говори за тази катастрофа; религиозните записи, религиозните традиции на всички народи на земята съобщават за нея - християнската традиция говори за нея като за големия потоп. Сега не можем да навлизаме в подробности за времето, когато тази катастрофа премина през нашата земя; но дори външната, геоложка наука днес все повече е принудена да признае, че някога се е случила такава голяма катастрофа и че чрез тази катастрофа лицето на земята е било коренно променено. Ако духовната наука е принудена от своите изследвания да признае, че там, където днес е Атлантическият океан, някога е била суша, където хората са живели по време, когато повечето от днешните континенти Азия, Африка и Европа все още са били под вода, може да се каже, че днес естествената наука вече не е далеч от това да признае, че фауната и флората в западните райони на Европа и източните райони на Америка наистина показват, че някога е имало земя между западната част на Европа и източната част на Америка, която се е превърнала в морско дъно поради потъване по време на тази голяма катастрофа. И че нашите днешни континенти многократно са се издигали и потъвали, вече е станало всеобща истина дори в геоложките среди.

За духовната наука такива големи катастрофи, такива промени в лицето на земята, са свързани със значителни процеси в развитието на човечеството. Днес мога само да загатна за това, което вече обясних по-подробно на слушателите на моите

лекции по-рано. Мога само да загатна, че човешката раса, която е живяла на Атлантическия континент в онази епоха, е имала много различно състояние на душата от това на днешните хора, които са потомци на онези древни атланти. Ако искаме да дадем накратко представа каква култура е присъствала в онова първично време на човечеството, можем, ако не злоупотребяваме с думата, да наречем тази култура „ясновидска култура“. Думата „ясновидец“ обаче не бива да се злоупотребява в смисъла, в който много, много често се злоупотребява днес. Какво ни казва това - „ясновидска култура“?

Да, ако искате да говорите от гледна точка на духовната наука, тогава трябва искрено да вярвате в човешкото развитие, тогава трябва искрено да сте убедени в това човешко развитие, тогава не можете просто да бъдете очаровани от развитието, за което говорят популярните дарвинисти днес. Поглеждаме назад към едно по-ранно човечество, което е имало много различен вид знания и душевен капацитет. Можем накратко да си съставим представа за това древно състояние на ума, като си спомним какво остава, като наследен остатък от онова време, в съновидното съзнание, където човек вижда ехо от дневния живот в съновидните образи. Тези съновидени образи вече нямат никаква реалност за нас днес; те са ехо от преживяното през деня – някакви картинни изображения на това или онова, което се е случило. Съновидното съзнание обаче е като старо наследство, избледнял остатък от праисторическо човешко съзнание, когато хората не са виждали и разпознавали околната си среда толкова директно, колкото днешните хора, които разпознават всичко само със сетивата си и с ума си, който е свързан с мозъка. Хората от онова време са виждали това, което им е обяснявало и решавало загадките, в това, което от днешна гледна точка са били анормални душевни състояния. Те виждали с един вид образно съзнание, но тези образи не били фантазми като нашите сънища. Човекът не разсъждавал върху загадките на света от гледна точка на понятия и идеи, а преживявал състояния – анормални състояния по днешните стандарти – в които се появявали образи, които не били сънища, а изобразявали самите основи на съществуването.

И това човечество, което е имало такова осъзнаване, е имало и водачи и учители, които са довели това осъзнаване до много специална висота и които – ясновидски – са се вглеждали много дълбоко в духовния фон на съществуването. Днес мога да спомена това само във въведението. Тези учители от древността, които са имали ясновидско прозрение за духовния свят, са се отнасяли към човечеството по същия начин, както тези, които днес, в нормалното си съзнание, стигат до гениални прозрения, идеи и концепции. Точно както те се отнасят към човечеството като цяло, така са се отнасяли и великите ясновидци от древността, защото са имали представа как да гледат в духовния свят, защото са имали естествено ясновидство. Развитието на човечеството започва с факта, че човечеството наистина е произлязло от духовен произход. Днес ние вече не сме много наясно с това; това

осъзнаване [за духовния произход на човешките същества] всъщност е изгубено, въпреки че през първите векове на християнската епоха все още е имало ясно осъзнаване на древна, наследена мъдрост, дошла от предците на човечеството и от която не е останало нищо друго освен традиции, взети от това старо ясновидско прозрение за духовния свят. Платон, например, говори за хората от царството на Кронос, казвайки, че те могат да виждат в духовния свят и че са пазители на изначалната световна мъдрост. Платон е бил наясно, че голяма част от тази мъдрост просто е била предавана от поколение на поколение. И Платон, философът, който е изминал дълъг път в това, което е успял да изследва сам, въпреки това е бил наясно, че тази първична мъдрост може да проникне по-дълбоко в самите основи на света, отколкото всичко, което самият той би могъл да даде на своите ученици чрез нормалните човешки сили. Откриваме най-голямо уважение към първичната мъдрост на света и у други мислители. Трябва да търсим тази първична мъдрост в нейния първоначален вид преди атлантската катастрофа, която беше характеризирана по-горе.

Развитието на човечеството се състои в това, че в тази следатлантска епоха, в която живеем днес, човекът постепенно, така да се каже, е видял как тази първична мъдрост изчезва, че е загубил старото, елементарното, защото трябва да развие чувството да преценява нещата чрез външни, сетивни възприятия и да прониква в загадките, доколкото е възможно, с ума, свързан с мозъка. Днешните късогледни хора естествено ще повярват, че днешното знание е сборът на цялата мъдрост, че не може да има друга мъдрост. Но всеки, който гледа широко на човешкото развитие, знае, че дори знанието, свързано с интелекта, което човечеството е трябвало да придобие в настоящата си епоха (предишната беше епохата на детството), е само преходна епоха, само преходна точка в човешкото развитие.

Те знаят, че хората ще се издигнат отново до бъдещо ясновидство и че ще вземат със себе си това, което са придобили чрез познанието за физическия свят.

Необходима преходна точка е този вид знание. И така можем да кажем: Това, което ние днес, като нормални човешки същества, наричаме наше знание, и още повече това, което имаме под влиянието на това знание по отношение на моралните и естетическите идеали, по отношение на моралните преценки за света, всичко това е току-що придобито. Всичко, което сме разпознали като действителни характеристики на днешния човек, се основава на старото ясновидство, което човешките същества са загубили за известно време. Но това днешно осъзнаване е толкова характерно за нашата настояща епоха, че трябва да кажем:

Следатлантското време, времето, в което Земята има настоящата физиономия, е призвано да развие именно това мислене и чувство и да затвори вратата, така да се каже, за всяко ясновидство за нормалното човешко състояние, така че човекът да е принуден да съсредоточи погледа си върху чувствената реалност, за да премине и през тази епоха в развитието на своето знание.

В тази постатлантска епоха имаше две културни течения, които наистина имаха мисията да изведат човечеството от мъдростта на предците към мъдростта на разбирането и разума, както току-що я характеризирах. Имаше две течения. И колкото и да е странно, създателите на тези две течения са доста близки едно до друго географски и по отношение на световната история. Трябва да търсим едното основно течение на постатлантическия период в селищата, образували се след атлантическата катастрофа в Индия, почитаната културна земя. Трябва да търсим другото основно течение на север от него, в района, който е бил оплоден от великия, светъл дух на Заратустра. И макар че тези две течения на човешкото духовно развитие са толкова близки, макар че за външно око изглеждат толкова сходни, че понякога думите за това или онова в по-старите езици на двете културни течения са едни и същи, ние, когато се вгледаме по-дълбоко в нещата, трябва да видим в тези две течения на постатлантически култури съвсем противоположни начини за основаване на нашата настояща култура.

Виждате ли, когато духовният изследовател погледне назад към онази древна култура на почитана от времето Индия, която може да се види само с духовните очи – защото това, което се съдържа във великите, прекрасни Веди, е само късен отзвук от първичната световна мъдрост на индийците – тогава ние биваме отведени обратно към нещо, което е предшествовало цялата ведическа култура и което е от такава възвишеност, че човешкото същество, което има усет за трансформация и развитие на човешкия духовен живот, стои с най-дълбоко благоговение пред тази древно-свята култура на Индия. И има известна истина в това, което обикновено се приема само като легенда: че тази древноиндийска култура води началото си от поредица от велики мъдреци, от седемте Риши на древна Индия. Ако разгледаме тази древноиндийска култура от духовно-научна гледна точка, как ни изглежда тя? Не можем да го опишем по-точно, отколкото да кажем, че ни се явява като вид древно наследство, което би могло да бъде предадено от онази мъдрост, съществувала като обща мъдрост на човечеството преди Атлантическата катастрофа. Трябва само да си представим правилния начин за наследяване на древен запас от световна мъдрост. Точно както тя все още е присъствала в атлантското човечество като първична световна мъдрост, така и тази мъдрост, основана на ясновидството, разбира се, не би могла да бъде директно предадена на човечество, чиито душевни способности са били съвсем различно конституирани. Древната мъдрост е била възприета в индийската култура по същия начин като традиция, която трябва да бъде адаптирана към нова способност на душата. По принцип само малцина са били все още способни да развият нещо в душите си, което би могло да сочи към сферата, която е била видяна в древността чрез живото ясновидство зад света на сетивата. Който е искал да се издигне в живата си вътрешност до визията, която някога е била нормална за човечеството по определен начин, е трябвало да стане това, което се нарича посветен или посветен.

Той е трябвало да развие определени способности на душата, които обикновено не са налични; Той трябваше да се подложи на определени упражнения, на определена тренировка на душата, за да развие способност, която иначе дремеше в душата му. Тогава той успя да научи чрез собствено наблюдение това, което великите учители на индийците, седемте Риши, трябваше да прогласят. До какво беше доведен тогава? Той беше върнат, така да се каже, към по-ранно състояние на развитие; той успя да види нещо, което човечеството в нормално състояние вече не можеше да види, но което беше успяло да види по-рано.

Ето как по същество разбираме тази древна, предведическа индийска култура, която след това резонира във Ведите. Това е и източникът на основното настроение, в което нещо се разпростира върху тази древна и свещена индийска култура, като тъжен поглед назад, който казва: Имаше време, когато хората можеха да виждат в духовния свят, когато произходът на хората беше разкрит. Това време отмина. Сетивата сега имат способността да виждат само външната, физическата реалност. И само чрез развиване на специална способност човек може да се пренесе обратно в тези древни времена; тогава човек може отново да види духовното, което е скрито от сетивната способност на човешкото същество за познание, от интелекта, който е свързан с мозъка. Така се е чувствал този, който, в светогледа на древния индиец, е живял с осъзнаването, че човекът е откъснат от съзерцанието на своя духовен произход и копнее за този произход. Така древният индиец е вярвал, че истината може да се намери само отвъд това, което човечеството е можело да види по онова време. Той вярвал, че над и отвъд всичко, което човечеството можело да види по онова време, се простирала великата илюзия, „маха аджа“, великата измама, „мая“, великото небитие. А зад това се крие истинското битие, което хората някога са виждали.

Един мироглед, като този на предведическите индийци, не може да бъде разбран само чрез разглеждане на това, което изглежда като догми, а само като се поставим на мястото на хората, които са се чувствали по онова време, как са се чувствали изгонени от духовния си дом в свят на мая, на илюзия, и как са копнеели да се върнат от тази външна, сетивно-физическа реалност в този древен, изначален свят. И е чудесно трогателно, в най-висш смисъл, да се поставим в тази древноиндийска душа с нейния песимизъм, който не е толкова лекомислен, колкото понякога изглежда днес, но който е героичен песимизъм, който не се оплаква от тази голяма измама, а казва: сетивният свят просто не е реалност; реалността се открива, като се отвърнем от този сетивен свят и се върнем в по-ранни епохи в душата си. Какво всъщност откриваме, когато се върнем към това, което хората от древността в Индия са могли да видят? Вече посочих, че цялата духовна наука ни води до факта, че душата, която сега живее в нас между раждането и смъртта, често е живяла на земята и ще живее още много пъти. Следователно духовната наука ни води до осъзнаването на повтарящи се животи на земята, така че когато погледнем назад в

минали времена, не откриваме други души, така да се каже, а собствените си души, тоест себе си в по-ранни въплъщения. И душата на такъв стар индиец би могла да си каже: Тъй като сега живея между раждането и смъртта, аз съм обвързан с илюзията. Сега съм по-заплетен в тялото на сетивата, отколкото бях в по-ранни животи, например, когато първичната мъдрост беше преживяна от мен самия. По същество такъв член на древноиндийската култура е погледнал назад към собствените си по-ранни душевни състояния. Душата му е живяла по такъв начин, че е могла да гледа в самия духовен свят. Тя е слязла в света на сетивата и вече не може да вижда в духовния свят. Ако член на древноиндийската вяра искал да си възвърне това по-ранно видение, той по същество се възнасял до собственото си по-ранно въплъщение; той прониквал напълно в себе си. Приблизително така можем да характеризираме настроението на древна Индия.

В известен смисъл, точно обратното е било предложено от културното въздействие, което се е случило в северната част на древна Индия, в Бактрия, Мидия, Персия, чрез Заратустра. Ако можем да наречем древноиндийската мъдрост един вид наследство от древни времена, което също е събудило копнеж по това древно време, трябва да кажем, че това, което е било дадено на хората чрез Заратустра, това, което е било отпечатано върху човешкото развитие чрез него, сочи също толкова силно към бъдещето, колкото древноиндийското учение сочи към първичната мъдрост. Съществува забележителен контраст между ученията на Заратустра и древноиндийските учения. Ако позволим не на догми, не на учения, които всъщност имат малко значение за човешкото развитие, а на настроения, чувства да излязат пред душата ни, тогава можем да кажем: настроението на древноиндийския светоглед, което току-що беше характеризирано, е настроение на изкупление: от това тяло, което вече не може да види истината, в по-ранното виждане! Това е било настроението на древния индиец: да бъде изкупен от тяло, което е зависимо от мая. Следователно, в най-добрия смисъл на думата, всичко, което произлиза от древноиндийската култура, чак до будизма, е един вид религия на изкуплението.

Според Заратустра, това, което се появява първо, не е религия на изкуплението, мироглед на изкуплението, а по-скоро мироглед на възкресението, мироглед на пробуждането. И в това отношение учението на север е точно обратното на учението, възникнало на юг. Заратустра е първият велик водач на човечеството, който радикално посочва, че е необходима точка на преминаване за тях да развият сетивата си за това, което се разпростира пред тях, и да развият ума си за това, което е логическо мислене, това, което е разумно разбиране. Само че великият Заратустра не спира на материалистичното ниво на външния сетивен свят. Като посветен, той казва по свой начин: Разбира се, следатлантското човечество има задачата да изостри сетивата си за това, което се представя пред очите, пред ушите, пред цялото сетивно възприемащо човешко същество. Следатлантското човечество

има задачата да схване феномените на сетивния свят в съответствие с разума и интелекта, но докато растем заедно със сетивния свят, ние трябва да станем способни, ако развием определени дремещи сили в душата си, да не се спираме на това, което ни предлагат сетивата, а да проникнем през сетивната обвивка до това, което се крие зад този сетивен свят.

Това е големият контраст между индийското мирогледно настроение и мирогледното настроение на Заратустра. Древният индиец казва: Ако погледна света, който се разпростира в цвят, форма и всички свои чувствени качества, това не е истински свят, а Мая. Мога да вляза в истинския свят само като се отвърна от този външен сетивен свят; затова отвърщам очите и ушите си и другите сетива и оставям ума да стои неподвижен, доколкото той съчетава идеи и понятия. Не обръщам внимание на този чувствен свят, ако искам да видя истината, а се потапям в човешката вътрешност, живея в онова аз, което е било там в предишни въплъщения; изкачвам се по стълбата на въплъщенията, за да придобия способността да виждам истината. В известен смисъл основното настроение на древния индиец е било да бяга от света на сетивата и да се издига към истината чрез строго потапяне в собственото вътрешно аз, в това, което може да живее в душата, когато тя пренебрегва обкръжението си. Това беше мистично потапяне във вътрешния живот на душата, разсеяна от външния свят, който не иска да знае нищо за „маха аджа“, великата илюзия: това е тенденцията на древна Индия.

Радостно приемане на преустройството на нашите душевни способности, което ни показва света с всичко, което може да предложи на отвореното око, какво може да предложи на всички външни човешки възможности, а също и на ума, обвързан със сетивния свят; радостно приемане на всичко, което се разстила като външен килим от сетивата пред сетивата: това е било настроението на Заратустра! Ако един индиец погледнеше растителната покривка, животните, облаците, въздуха, планините и звездите, той си казваше: Всичко това е само външна илюзия. Осмели се да погледнеш този, който е издишал тази велика Мая, Брахма, но който може да бъде намерен само вътре! И Заратустра казва: Обърни погледа си към това, което се разстила пред външните ти сетива, използвай душевния капацитет, който е подходящ за настоящата епоха на човечеството. Но не спирай дотук; срасти заедно със сетивния свят, проникни в него, премини през него и когато преминеш през този сетивен свят и не се оставиш да бъдеш възпрепятстван, тогава ще откриеш духовен свят отвъд него там навън – отвъд звездите, отвъд минералния, растителния и животинския свят. Не само когато навлизате в себе си, не, но и когато излизате в света на сетивата, тогава вие израствате заедно чрез новите си способности с духовния свят.

Това, което изразява най-красиво индивидуалността на Заратустра – вземете го за сравнение заради мен – е когато за него се казва: Когато се роди, първото нещо, което му се случи като чудо, беше, че се усмихна при първия поглед към света –

усмивката на Заратустра! Човек трябва да може да се постави на мястото на казаното с такава наистина магически дълбока формула за такава индивидуалност. Внушава се, че у Заратустра се ражда индивидуалност, която гледа целия килим на сетивния свят, но го прониква сякаш ясновидец и вижда духовното зад него и която в съзнанието за превъзходството на човека над това, което се разпростира около него, оставя от себе си да изтече онова ликуване, за което усмивката на Заратустра е символ.

И така виждаме, че в заратустризма има съвсем различно настроение, отколкото в индианизма. Следователно, този заратустризм би могъл да посочи какво човешката душа сега трябва да приеме, какво сега трябва да се съедини със себе си. Фактът, че хората гледат към сетивния свят и обикновено вече не виждат в образите това, което не е в сетивния свят, означава, че те приемат нещо, което ще пренесат в бъдещето и което ще бъде нов компонент на човешката душа в бъдеще. Чрез този нов компонент тя ще преживее възкресение: В бъдеще човешката душа не само ще бъде каквато е била в миналото, но е приела този нов елемент, който може да бъде придобит само в сетивния свят. Ето защо тази дълбока идея за възкресение живее в учението на Заратустра. Днес не мога да навлизам в това подробно, оправдавайки възгледите си от този или онзи пасаж; просто ще ги характеризирам и всеки може да види от обичайните съобщения, че това, което днес трябва да се даде като характеристика на заратустризма, е добре основателно.

Заратустра си каза: По принцип е несъвместимо с правилния прогрес на човечеството, че само старото наследство в човечеството се възхвалява като най-висше. Защо хората трябва да се връщат към по-ранни въплъщения и начина, по който са гледали на света тогава? Те трябва да приемат това, което им се предлага като ново, те трябва да обогатяват и разширяват своя мироглед, да му придадат по-голям обхват. Така Заратустра каза на хората: Погледнете в бъдещето, приемоте новото, погледнете нагоре към онзи духовен свят, който ви се представя, когато усетите сетивния свят като прозрачна обвивка. Това е, което той трябваше да каже на света, и казвайки го, той изпитваше дълбоко благоговение към духовния свят зад целия сетивен свят. Той чувстваше, че е като началото на ново изкачване [в духовния свят], когато се стремим да проникнем в сетивния свят, за да влезем в духовния свят, точно както старият индиец искаше да влезе в духовен свят, като се спусне в собственото си вътрешно аз. Той чувстваше, че човечеството всъщност е паднало от по-висша, духовна гледна точка към по-нисша, физическа, и че има допълнителното съзнание за копнеж да се върне към старата, като се придържа към стара, наследена мъдрост.

Заратустра бил дълбоко пропит с факта, че нещо е действало върху човешката душа, което я е довело надолу и я е оплело в света на сетивата. Но той бил също толкова ясен, че тази човешка душа сега може да бъде завладяна от нещо, което би я повело нагоре по пътя към духовния свят. Това, така да се каже, е било пред

духовните очи на Заратустра: противопоставянето на две сили, едната водеща човечеството надолу в света на сетивата, а другата го издигаща в духовния свят. Този контраст е очевиден там, където четем, че Заратустра говори за едната сила, която води човека нагоре, за Ахура Маздао, Аурамазда, която по-късно става Ормузд, и я противопоставя на друга сила, която води човешката душа надолу: Ариман, Ангра Майню.

Следователно, човек трябва първо да осъзнае тези две сили и как те действат: едната води човешката душа надолу в сетивния свят, другата я води нагоре в духовния свят. Но Заратустра е напълно последователен в най-дълбокия смисъл, тъй като не приема външния, сетивния свят абстрактно и не казва, че зад него стои нещо духовно - както казват днес пантеистите - а казва: отделните образувания на сетивния свят се различават; едното се явява по един начин, а другото - по друг. Едното се явява като могъщо, светло и действено за останалия сетивен свят, другото - като малко и незначително. И всичко, което се явява на нашия свят като велика и могъща сила чрез външната си форма, Заратустра е усещал, в смисъла на светогледа, възприет и от неговия народ, като съставна част на слънцето - онова слънце, което всяка година наново извиква растителния свят, необходим за човека, онова слънце, без което не може да има живот на земята.

Но дори по отношение на слънцето, което той чувстваше като най-мощното, най-мощното влияние на земята, Заратустра беше наясно, че и то принадлежи към външния свят на сетивата, че това, което външната наука може да проумее за това слънце, е само външният израз на това, което живее зад това слънце. И той го чувстваше така, че казваше: Точно както растенията се произвеждат магически на земята през пролетта чрез силата на слънчевите лъчи, така и това, което живее като духовна сила зад слънцето, е това, което извлича човека от света на сетивата, това, което може да създаде силите за човека, с които той може да проникне през света на сетивата. Зад слънцето, следователно, за Заратустра живее онази могъща духовна същност, която той току-що нарече Ахура Маздао, Ормузд. Но какво е то? Можем да си съставим представа за мислите, които са живели у Заратустра, само ако си спомним, че в духовната наука не разглеждаме физическото тяло на човека като единствено нещо, точно както човекът стои пред нас, а казваме: това физическо тяло е външният израз на неговата духовна същност. И когато окото стане ясновидско, то вижда тази духовна същност и ние наричаме това, което ясновидското око вижда като съдържание на духовността, аурата на човешкото същество. Ние възприемаме физическото тяло като израз на човешката аура, малката аура. Сега Заратустра казва: Точно както човекът има своята аура, както има своето духовно зад физическото, така и слънцето е външното тяло на духовно същество, а именно голямата аура, Великият Ахура - думата винаги означава едно и също - слънчевата аура. - Ето Ахура Маздао, голямата аура, за разлика от малката аура на човека.

Така Заратустра посочил на хората това, което живее там във вселената като могъщо духовно същество и има тяло в слънцето, точно както човешкото същество има тяло, проникнато от духовно-душевно същество, малката аура. Това е [също] Ормузд, това е, което може да освободи всички сили на човека, които се насочват към духовното. Защото този дух, който е живял в Заратустра, този Ахура Маздао, тази велика аура, е бил истина, реалност, пред ясновидския поглед. И той казал на своите ученици, на тези, които можел да посвети по-интимно в тайните си, нещо подобно на следното: Вижте тук, ако търсите това, което подтиква и води човека към доброто, тогава трябва да вдигнете погледа си към това, което стои духовно зад слънцето. Човекът наистина е призван да се издига все по-високо и по-високо в хода на своето развитие на земята. Ахура Маздао ще му помогне да го направи. Но не винаги, казва Заратустра, това, което е духът на слънцето, ще се вижда само там горе, зад тялото на слънцето, а ще става все по-голямо и по-голямо, ще обхваща все повече и повече от земята и накрая ще се разшири до земята. Духът на слънцето един ден ще стане дух, действащ на земята.

Ако разгледаме времето [на Заратустра] и развитието на човечеството, виждаме, че те са в хармония помежду си. Това, което Заратустра е виждал зад физическото слънце, за неговото време е можело да се намери само в слънцето в космоса; днес обаче то се е разширило до такава степен, че го намираме в самата земна аура. А събитието, в което Ахура Маздао, великата аура, слезе на Земята, виждаме, ако застанем на почвата на истинската духовна наука, в това, което се случи чрез Христовия импулс, който се разигра на Земята в събитията в Палестина.

От гледна точка на духовната наука, можем да разберем какво е казал Заратустра някога на своите ученици: „Ще говоря; сега елате и ме чуйте, вие, които копнеете за това отдалеч и отблизо - сега ще говоря и вече няма да може онзи, който води хората към заблуда със зло чрез езика си, да отрови развитието на човечеството. Ще говоря за това, което в света Бог ми е разкрил, което Той самият ми разкрива - Той, Великият Ахура. И всеки, който не иска да чуе думите ми, както ги имам предвид, ще преживее лоши неща, когато кръговете на земното развитие се приближат до своето завършване.“ - Когато Заратустра говореше за духа на слънцето, ние, които стоим на почвата на съвременната духовна наука, казваме: Той говореше за същия дух, който по негово време можеше да се намери само в необятността на небето, а днес го намираме, когато изучаваме тайната на произхода на християнството в пълната му истина, както то произлиза от Моисеевата религия. След като еволюира до християнската епоха, Ахура Маздао слиза, така да се каже, от слънцето и християните го наричат Христос. И този, който се намесва... с развитието на света, за да се спре напредъкът на човешката еволюция, породен от великата сила на Ахура Маздао, е Ариман.

Заратустра не е виждал развитието на света и на човечеството по такъв едностранчив начин, че да може да попита, както правят много съвременни хора:

Да, как всъщност мога да вярвам в един всемъдър, велик Бог, когато има толкова много зло в света? Това обикновено се казва днес; човек не иска да вярва в мъдрост, която прониква и живее в света, когато трябва да забележи толкова много зло. Заратустра не говори по този начин и той също така напътства учениците си да не говорят по този начин. Заратустра е бил наясно, че това, което идва от Ариман, това, което стои като противник в целия живот, и че то трябва да бъде допуснато от мъдростта на света, за да могат хората, които трябва да претърпят възходящо развитие, да се укрепят чрез съпротивата и постепенно да водят и злото към доброто. По този начин се постига по-висше развитие, отколкото ако човекът беше просто удобно разположен във всичко добро и нямаше нищо лошо за преодоляване.

Така, макар Ариман да е бил възприеман от Заратустра и от всички, които са го изповядвали като враг на Ахура Маздао, той е бил възприеман като необходима част от развитието на света. Ако искаме да разберем вътрешната структура на учението на Заратустра, трябва да обърнем внимание на отделни неща, които наистина могат да причинят голямо обида сред днешните умни хора, които вярват, че са толкова здраво основани в най-модерния светоглед. Но каква е ползата от това, че старателно се иска да се скрие истината отново и отново? Трябва да се потопим в зороастрийското ясновидство и да обясним подробно структурата на системата на мислене, която току-що характеризирах с повърхностни термини. Тук трябва ясно да се разбере, че Заратустра е бил един от онези мислители, които, макар и радостно да са обръщали погледа си към чувствения свят, все пак са търсели истината в духовния свят и по същество са виждали същността на цялото световно съдържание в духовното. Сили като Ормузд и Ариман са духовни сили; те ни се изправят в света като духовни същности.

Но как такива възвишени духове като Заратустра са разсъждавали за външната структура на света пред лицето на тези духовни сили? Точно както Заратустра поглежда към слънцето и казва: „Това е външното тяло на духовна сила“, така той е поглеждал към звездното небе и към всичко, което външният, чувствен поглед е можел да обхване, и той и неговите ученици са възприемали разпространеното в пространството като писменост, като символи, като метафори, които изразяват тъкането и същността на духовните сили. Това е изключително важно. Не по начина, по който сме свикнали днес с нашето материалистично чувство, Заратустра и неговите ученици са гледали външния свят на звездите и са виждали само сфери, движещи се през пространството, а са виждали в този свят на звездите израз на духовни същности и духовни процеси, а в подредбата на звездите са виждали символите за това, което духовните същности зад тях са правили. Звездното небе е било звездно писмо за тях, изразяващо им делата на духовния свят, които са се случвали зад него. Нито в посока на днешния материалистичен смисъл, нито в тази на днешната материалистична астрология, която би искала да види причината за

съдбата на човечеството в самите звезди, докато те са само знаци - нито в едната, нито в другата посока не е отивало мисленето на Заратустра. За него това, което е можел да види в звездното писмо, е било нещо като значението на изречение за нас, което ние поставяме върху хартия със знаци. За него звездите са били космически знаци. И това, което е имало значение за него, са били духовните същности зад тях.

Заратустра виждал най-висшите духовни същности в Ормузд и Ариман. За него те принадлежали заедно, въпреки че едното е враг на другото. Те произхождали, така да се каже, от едно единствено, велико духовно същество. В смисъла на персийския език това първично същество може да се нарече Заруана Акарана или, както често се изразява, „вечността, обвита в слава“. За днешния човешки разум е трудно да проникне до висините, където са стояли последователите на Заратустра и където са схващали това, което трябва да се схване, ако човек иска да види Ормузд и Ариман в едно. Най-добрият начин да се постигне това е да се стремим постепенно да стигнем до идеята, че ако погледна назад във времето, все по-назад и по-назад, стигам до това, което е съществувало в праисторически времена и където се крият причините за настоящето. Аз самият също произлизам от това, което се е развило от това минало течение. Но в обратната посока има бъдещо течение и ако човек може да се издигне до точката, в която вижда, че бъдещето е нещо, което идва към нас от другата страна, към което ние се движим, тогава постепенно стига до истинско разбиране на това, което Заратустра вижда като единството зад Ормузд и Ариман. Представете си извита линия, която се простира напред и назад по такъв начин, че да образува малък кръг. Ако направите кръга по-голям, линията е по-малко извита; ако направите кръга още по-голям, линията се доближава все повече и повече до права линия. Ако увеличите диаметъра на кръга до безкрайност, тогава дъгата на кръга постепенно се превръща в права линия, която се простира до безкрайност. По този начин можем да предположим, че всяка права линия, като я проследим назад и напред, е кръг с безкраен размер. И така можем да кажем също: ако се върнем в миналото, стигаме до точка, където миналото и бъдещето се съединяват в кръг. Това е вечният поток, който Заратустра е посочил – Заруана Акарана. Миналото и бъдещето са се преплели във вечния цикъл на света и от това богът на слънцето, на светлината, на всичко добро - Ормузд, Ахура Маздао - и също така богът, чрез чиято съпротива трябва да се развият добрите сили - Ариман - и двамата произтичат от змията на вечността: Заруана Акарана. Човек трябва само да се докосне до тези представи за вечността, тогава ще усети настроението, което е преобладавало сред онези, които са били около Заратустра, тогава ще почувства нещо от пълния мащаб на чувствата, произтичащи от учението на Заратустра, който продължава да работи сред човечеството и до днес.

И така, например, Заратустра казал на своя ученик: Сега имаш ментална картина на затварящия се кръг на света, на едната част от световния кръг като висшата сила на

светлината, Ахура Маздао, и на другата част като тъмната сила, Ариман. Това, което току-що говорихме, е написано в Звездната писменост и в Звездната писменост виждаш този кръг, който се затваря в себе си като символ на Зарана Акарана: зодиакът, който се затваря около небесния свод. Това е символът на външния кръг на света и когато стоиш на земята и обърнеш поглед към зодиака, представете си слънцето като великия Ормузд, преминаващ през този кръг. И какви са делата на кръга на светлината, който ти се показва като царството на сътворението на Ормузд, и какво лежи в нощта, какво е потопено в тъмнина за човека и стои на другата половина на земята, това е, което символизира Ариман. Седемте знака на зодиака в дневния ход на слънцето от едната страна и петте знака в нощния ход на слънцето от другата страна: това са символите на Ормузд и Ариман.

Така звездите били възприемани като пищеци в небето за това, което са били Ормузд и Ариман. Такива същности, които стоят зад сетивния свят, били представяни като влияещи върху човешката природа, но се осъзнавало, че те не са единно цяло, а че има частични духове, поддухове. И в отделните знаци на зодиака вече се усеждали символите за седем или шест служещи духа на Ормузд. Това били поддухове, наричани Амшаспанди на староперсийски език. Най-добрият превод е този, който Гьоте е избрал в своя „Фауст“, когато е казал:

Но вие, истинските синове на боговете,
насладете се на живите, богати красавици!

Синове на боговете! Шест от тях – от светлата страна на Зодиака – били свързани с Ормузд, докато останалите пет духа, на които се противопоставял Ариман, били наричани Девите. Това звучи странно и показва контраста с индуизма, с това, което индийците почитали като свои най-висши сили, Девите. Докато за Заратустра най-висшите духовни сили се намират в проникването в сетивното покритие – това са асурийските сили, които действат във външния свят – така за индийците най-висшите сили са тези, които се намират чрез проникване в мистичната вътрешност на човека. Най-простото обяснение за факта, че древна Индия е виждала най-висшето в девите, докато персийската религия, от друга страна, е виждала нещо опасно в тях, и че освен това индийците са виждали нещо в асурите, за което не са искали да знаят нищо, докато персите са ги почитали, е следното: В смисъла на Заратустра човек трябва да се сбoguва с онзи свят, който разчита единствено на вътрешното, който може да стане съблазнителен за човека, ако не иска да схване външния свят на сетивата. Следователно, задълбочаването във вътрешното, в света на Девите, ставало донякъде опасно за персите, докато за индийците те били нещо най-висше.

Така петте духа на Ариман са символизирани от петте тъмни зимни съзвездия на зодиака. И така има дванадесет духовни същества: Ормузд със своите слуги и Ариман със своите слуги. По принцип трябва да мислим за царствата на Ормузд и Ариман по такъв начин, че тези дванадесет [духа] работят заедно в духовния свят -

Заруана Акарана! Как работят те? Като съобщават на човешкото същество това, което за Заратустра е израз на целта на света, като вливат в човешкото същество това, на което те позволяват да тече през вселената. Заратустра е чувствал, че човекът, като малък свят, е сливане на това, което е разпространено като големи космически сили в цялата вселена. Така е чувствал той. Следователно би било съвсем естествено да се установи, че Заратустра не е виждал това, което днес се намира чрез анатомията, физиологията и т.н. в разчленения човек. Мъдростта на Заратустра не е разчленявала човека, но е имало ясно виждане, което е показвало как духовните сили са действали в човешката природа и са я съставяли. Заратустра казва: „През вселената, от дванадесетте духа на Ормузд и Ариман, произлизат дванадесет сили; те съставят човешкото тяло. Като отпечатък на печат, човешкото тяло изразява в миниатюра това, което е разпространено във великия свят в Амшаспандите, синовете на боговете. Там то продължава да действа като течения отвън.“

Какво всъщност има предвид ученикът на Заратустра под това, което продължава да оказва влияние там? Това, което ще кажа, е донякъде обезпокоително за съвременната наука. По свой начин по-новата наука е преоткрила това, което се влива като дванадесетте течения, това, което прави човека същество, което може да се стреми нагоре към духовния свят, което може да има мозък, интелект; тя го е преоткрила в дванадесетте главни нерва на главата. Но това е досадно за съвременната наука, почти върхът на лудостта, когато се казва, че тези дванадесет нерва са кристализираните, кондензирани течения, които дванадесетте Амшаспанди, според Заратустра, насочват в човешкия организъм. И така, в материалистичните изследвания виждаме концентриран фокус върху човешкото същество на това, което Заратустра – светлата, ясновидска личност – е разкрил като духовна тайна. По онова време човек е виждал в духа това, което е било важно. И задача на нашето време е да видим в материалното това, което е, така да се каже, кондензираното духовно.

Заратустра продължи: Да, виждате ли, както днес човекът, чрез своята духовност, която е свързана с мозъка, се стреми към по-висш свят, към по-висше развитие, така и в по-ранни времена той се е стремил към нещо друго. Точно както човекът е свързан с Ахура Маздао днес, той някога е бил обвързан с лунното развитие. Това е нещо, което дразни и съвременната наука. Въпреки това, това е духовна истина. Това лунно развитие се изразява в по-нататъшен етап на кондензация на духовността. Тук са влезли в действие нисши духове. Точно както дванадесетте велики Амшаспанди са действали в човека, така и преди това други духовни същности са довели до по-нисша духовна дейност. Днес бихме казали: Когато човек размишлява, това е по-висша духовна дейност; когато рефлекторно прогонва комар от лицето си, без да мисли, това е по-нисша дейност. Виждаме тези по-нисши дейности като свързани с нервите, чийто център е в гръбначния мозък. Това, което е

нахлуло в човешката организация като по-нисша дейност, Заратустра е отдал на по-ранен духовен приток.

Той каза, че на дванадесетте велики духа се противопоставят 28 други, които той нарича Изеди. Тези Изеди имат ефект върху човешкото тяло и го съставляват. Той допълнително каза, че това предполага известна нередовност, тъй като лунното управление е заменено от слънчевото управление. В допълнение към 28-те Изеда, които съответстват на 28-те лунни дни, има още три, които са вмъкнати от [по-дългия] слънчев цикъл - до три нередовно вмъкнати дни. Така че можете да преброите от 28 до 31 Изеда. Това ни доближава до това, което по-новата наука има като тези Изеди: Те са 28-те до 31 нерва в човека, водещи до гръбначния мозък - това са кристализираните изи. Така виждате мъдростта на Заратустра, кристализирана в човешката анатомия, така да се каже. Никога не би хрумнало на никого да насочва човешкото мислене по такъв начин, че то да може да изследва и търси по начина, по който го прави днес, ако Заратустра не беше дал тласък за това.

Той посочи висши духовни сили, които се излъчваха в човека. И доколкото това бяха Амшаспанди, те се превърнаха в дванадесетте мозъчни нерва във физическата организация на човека; доколкото бяха Изеди, те се превърнаха в гръбначномозъчни нерви. Това е нещо, което изглежда дори по-изкривено от казаното вчера за прераждането. Но това е нещо, което хората постепенно ще осъзнаят, а именно, че човечеството е започнало от духовен мироглед и едва след това е слязло в материализма. Хората постепенно ще видят колко полезно е да вдигнем отново поглед към онези велики гении, които, така да се каже, са виждали своята мисия да дадат на хората духовен дар, който от своя страна може да ги изведе от този свят на сетивата. От това, което преди това е виждало в духа, човечеството се спусна към чувствените неща.

Днес хората не са склонни да намират подобни неща за нещо друго освен досадни, но само защото някои неща лесно се забравят. Например, всеки ще каже: Как всъщност би трябвало да си представим устройството на света според законите на Кеплер, освен като сбор от чисто механични процеси? Е, човек просто трябва да си спомни, че Кеплер е стигнал до своите закони именно чрез духовен мироглед и е направил твърдението: „Затова пренесох свещените съдове на египетските тайни на север и ги преведох на езика на настоящето.“ Тези, които са били наистина велики културни посредници, са знаели как да се свържат с времето, когато човек все още е можел да вижда в духовния свят. Така, по същество, Заратустра стои пред нас като този, който в своя духовен мироглед чувства мисията да посочи на човешкото същество, което има инструмента във физическото тяло за работата си в света, но което все още го посочва с духовни средства. Ето защо Заратустра е толкова изключително важен. За него винаги се говори във връзка с целия външен живот на хората, в които е бил въплътен.

Дълбоко е важно, че легендата, разказана по толкова чудесен начин, разказва как този народ, сред който е живял Заратустра, е мигрирал от север. Легендата, която е по-вярна от историята, ни казва следното: Този народ някога е живял далеч на северозапад от областите, в които по-късно се е преместил. Преди Заратустра да работи там, той някога е можел да живее в тези северозападни земи, защото условията там са били благоприятни. Но тогава са настъпили странни промени – така разказва легендата: Дошли зими, които продължили десет месеца; хората вече не могли да останат там и цар Дшемшид ги отвел [в по-южни области]. Той получил [от Ахура Маздао] златен кинжал, който забил в земята на различни места. В резултат на това в тези области поникнало зърно и хората се заселили там. Ако преведем това, което ни казва тази легенда, в най-трезвата истина, трябва да кажем: Този народ, в който е въведен Заратустра, е бил зависим като народ от обработването на земята; той е бил зависим от справянето с истинската работа на живота с ръцете си. Мисията на Заратустра за този народ е, на първо място, разпространението на духовна мъдрост, но същевременно е и ръководство към непосредствената чувствена реалност. Оттук и тяхното отвръщане от онзи светоглед, който не иска да знае нищо за работата, която трябва да се извърши в чувствения свят, и който възприема като Мая това, към което трябва да бъде насочена работата на ръцете. Не, за онези, които са имали Заратустра за свой учител, почвата не е била Мая. Тя е била реалност, каквато е била. И това беше реалност, която трябваше да бъде водена все по-високо и по-високо, като се извличат плодовете ѝ от почвата. Работейки, човек се свързваше с това, което Ормузд искаше. Работата беше служба на Ормузд. И всеки усещаше настроението на Заратустра във вените си, когато обработваше почвата: „Не трябва да се оставя на настроението, което ме кара да копнея за друг свят; не, тук ще бъда слуга на Ормузд. Като забивам лопатата в земята, работя като слуга на Ормузд. И човек трябва да живее тук, на земята, в истина.“ Следователно, в онези, които бяха последователи на Заратустра, имаше и най-възвишената и красива вяра в истината и правдивостта, в моралната чистота. И това е едно от най-красивите въздействия, свързани с мисията на Заратустра, че чувството за истина и правдивост се разви поради тази връзка с външния свят, в който човек се нуждае от чувство за истина.“ И така виждаме също, че сред всички неща, които са били възприемани като нещо лошо, като принадлежащи на Ариман - измама, лъжи, клевета - са били виждани най-лошите пороци в учението на Заратустра. Всъщност, голяма част от това, което днешното човечество възприема като добродетел на истинността, като отвращение от измамата, лъжите и клеветата, е следствие от това, което е чувствал ученикът на Заратустра. „Измама“ е дори дума, измислена в персийския език за един от най-злите богове. Това, което мисията на Заратустра е донесла на човечеството и което, подобно на духовна кръв, се е разпространило по целия свят, и днес е един от най-

ценните дарове, които са се стичали от Изток на Запад и постепенно са станали част от западната човешка култура.

Така погледът на Заратустра и неговия народ е бил насочен към външната реалност, но по такъв начин, че духовният свят е бил търсен зад него. В този духовен свят човекът се е надявал да намери своето възкресение, бъдещия си съюз с Ахура Маздао, когато си е проправил път през света на чувствеността. Религията на възкресението, първата религия на възкресението, е учението на Заратустра. И така тя се е превърнала в светоглед, който е гледал с доброта, любов и добронамереност на това, което по-на юг е било смятано само за Маджа. В рамките на религията на Заратустра се е развило това, което инстинктите са за реалността, за работата върху реалността и за връзката с реалността. Следователно в тази религия не е имало тази тенденция да се наказва тялото, за да може духът да излезе от него възможно най-лесно, а по-скоро е имало този инстинкт, който иска да оформи тялото, така че сетивата да станат възможно най-фини, а мисленето възможно най-остро. И това е трябвало да се развие в инстинкт. И така се вижда как се развива една прекрасна сума от здравословни правила на живота, от такива здравословни правила до храненето, че по-късно Платон е стоял във възхищение пред религията на Заратустра именно в това отношение.

Да, колко дълго човек е оценявал мисията на Заратустра - докато материалистичното време не направи това невъзможно - можем да видим от факта, че се е казвало, че Питагор е научил геометрия от египтяните, астрономия от халдейците, други науки от гърците, но че е научил поклонението пред боговете и мъдростта на природата от магьосниците на заратустранската религия. Така че те са почитали онези хора в последователите на Заратустра, които се наричат влъхви, които са разбирали нещо за това как да виждат през света на сетивата в духовното, които са знаели, че човек не стига до духовното чрез просто мистично потапяне в собственото си вътрешно аз, а как да направи външния килим на сетивата прозрачен. Накратко, тези, които са казвали за Питагор, че е научил поклонението пред боговете от Заратустра, са виждали в последователите на заратустранската религия - ако мога да се изразя така - „специалисти“ с правилния поглед върху духовния свят, с правилното поклонение пред боговете. Така са си представяли хората какво е дал Заратустра на човечеството. Но ще дойде време, когато хората отново ще се покланят на Заратустра и тогава, чрез духовната наука, те ще получат възможността да разберат такава велика духовност, каквато може да се намери у Заратустра.

Полезно и важно е да обърнем поглед назад към изходните точки на човешките култури. Когато направим това, тогава сред светлите фигури, към които поглеждаме назад, за да видим как всъщност сме се превърнали и как постепенно се е появила настоящата ни култура, винаги ще има този, който е бил там, „Златната звезда“ - Зороастър, Заратустра, защото с известно основание може да се преведе това

почетно име като „Златна звезда“. Златото винаги е било считано за символ на мъдростта, а за последователите на Заратустра мъдростта е била нещо ярко действащо, а не абстрактна, мъртва наука. Следователно е огромно отклонение хората да вярват, че Амшаспандите са били абстрактни идеи за Заратустра и неговите последователи. Всеки, който хвърли дори бегъл поглед върху това културно движение, трябва да осъзнае, че са се имали предвид живи духове. Последователите на Заратустра усещали, че когато той говорил за духовете в себе си, например за „Вахумано“, за отношението, което привлича човека към духовния свят, който се намира зад килима на сетивния свят, истината за живата духовност, която прониква в пространството, живеела в него като отпечатък на печат. Те разбраха какво Заратустра трябваше да даде на човечеството от източника на душата си, когато го чува да казва: „Всичко, което тъче и живее през света като дух на светлината, като сила на светлината и огъня, може да действа и да запали вътрешен огън у хората. Това, което е разпръснато в пространството, може да се събере в център, така че човекът да се чувства поставен в макрокосмоса. И както учениците на Заратустра гледат нагоре към духа на макрокосмоса, те казват: Нещо в нас отеква като ехо от това, което тече към нас като тайна [от макрокосмоса]. Ние чувстваме в себе си какво може да стане в нас силата на светлината - облеченото в слава - ако позволим да отекне в нас това, което тече към нас от всички страни.“ - Учениците нарекоха това, което преживяха вътре, „Ахуна Вайрджа“, което по-късно стана „словото“, „логосът“. И това се усещаше като молитва, отделяща се в душата, смирено течаща обратно към тайните на света - като живо ехо, което човек може да изпрати като молитва във вселената от всички страни, като образ на първичното.“ светлина.

Само когато човек е способен да разбере, че Заратустра, светлият дух, е успял да предизвика такива възвишени чувства у своите ученици и чрез тях у голяма част от потомството чак до нашето време, само тогава човек усеща нещо от мисията на Заратустра. Тя не може да се усети, ако човек само посочва догми и имена, а само ако усети живата сила на чувствата, които се разпалват в живото взаимодействие между Ахура Маздао и изпълващото пространството светлина и Логоса, святото слово, което струи като ехо от първичната светлина. Ако човек усети това взаимодействие и разбере световноисторическата мисия на Заратустра, тогава той поглежда назад по правилния начин към онова същество, което е било въплътено в човешко тяло около 5000 години преди Христос и което е станало съществено за цялото човечество.

Какво е бил Заратустра за човечеството и каква е била неговата мисия, трябва да се посочи днес с няколко думи. Трябва да се отбележи, че Заратустра е един от великите водачи на човечеството, който от епоха на епоха провъзгласява старите, настоящите и бъдещите истини, които дават утеха, сигурност и сила на човека във всички житейски ситуации. И можем да обобщим това с думите:

Те говорят на човешкото сетиво.
Нещата в пространството.
Те се променят с времето.
Човешката душа живее
през пространството.
Неограничена и невредима във времето.
Тя намира в духовния свят.
Най-дълбоката причина за собственото си съществуване.

IX. Мойсей, неговото учение и неговата мисия

Уважаеми присъстващи! Когато имах честта да говоря тук преди няколко седмици за фигурата на Заратустра, намерението ми беше да покажа значението, което подобна водеща индивидуалност има за общия духовен живот на човечеството. Можем да кажем, че можем да усетим това значение в по-голяма степен във фигурата, чието въздействие все още се простира толкова силно в непосредственото настояще, както е в случая с фигурата на Мойсей. Защото кой би отрекъл, че голяма част от нашия емоционален и интелектуален живот и голяма част от това, което обхваща институциите и условията на нашата среда чрез нашите мисли, все още е дълбоко повлияно от последиците от онези дела в развитието на човечеството, които са свързани с името на Мойсей. Въпреки че се връщаме почти хилядолетие и половина назад преди основаването на християнството, можем да кажем, че последиците от този акт могат да се усетят чак до най-съкровената част на нашата душевна тъкан. Следователно за нас трябва да е от най-голям интерес да разберем какво означава тази мисия, това учение на Мойсей, в еволюцията на човечеството като цяло.

Сега не е толкова лесно да се говори за фигурата на Мойсей. От една страна, тя не е като фигурата на Заратустра или Зороастър, чиито исторически очертания са размити за нас и на които едва ли можем да уточним дори незначителни черти от външни документи; по-скоро личността на Мойсей стои рязко и живо пред съвременния човек от библейския летопис на Стария завет. От друга страна обаче, не може да се отрече, че в най-широк смисъл, особено сред онези, които се занимават с така наречените критични библейски изследвания, с това описание на личността на Мойсей са свързани всякакви съмнения – съмнения, които не само оспорват това, което Библията ни казва за фигурата на Мойсей, но съмнения, които дори стигат дотам, че да поставят под въпрос съществуването на самия Мойсей. Както вече показахме на редица места в други описания тук, истинският духовно-научен подход към религиозните документи предоставя доказателство, че не можем толкова лесно да отхвърлим написаното в тези документи, защото по-прецизните изследвания, по-специално, често показват, че твърденията на старите религиозни документи са много, много по-верни, отколкото понякога се смята. Но именно когато човек се придържа към образа, даден ни от Библията за образа на Мойсей, е трудно да се разбере този образ духовно – трудно, защото човек трябва да има прозрение за начина, по който е казано в онези части на Библията, в които се споменава Мойсей. Тези описания са много своеобразни; те са толкова своеобразни, че можем да ги характеризираме с няколко думи по следния начин. В старозаветните части на Библията външните физически събития, външните факти, които някога са се случвали исторически пред очите на хората, са непрекъснато преплетени с алегорични описания; без да можем веднага и лесно да разпознаем

прехода, историческите външни факти се сливат в алегорични описания на вътрешните душевни процеси. В Библията например, един герой може да бъде представен като предприемащ това или онова пътуване, правещ това или онова, и след това, с развитието на историята, може да изглежда, че това, което се описва, са външни събития, докато всъщност описанията на тези събития се използват за изобразяване на вътрешни душевни конфликти, вътрешни душевни развития, душевни етапи. Описанието на външни събития тогава служи само за илюстриране на вътрешните душевни процеси в определени части. Както казах, в библейското описание преходът от едно към друго не винаги е лесно разпознаваем. Само тази степен на разбиране, която може да се получи от духовно-научните принципи, ни позволява да разпознаем: Тук, в библейския разказ, волята спира да описва чисто външни, физически процеси и започва поредица от символични действия, които ни подсказват, че личността, която дотогава е правила това или онова външно, сега претърпява душевно развитие; то се издига от етап на етап и придобива това или онова в душевния си живот. Но не се описва душевният живот, а се дават символи. Това дори е довело до факта, че един велик богословско-философски писател, живял около времето на основаването на християнството, Филон Александрийски, въз основа на своето мнение, разглежда всички събития, описани в най-старите части на Стария завет, като символи на душевните процеси [на еврейския народ]. Подобно мнение обаче отива твърде далеч; то не взема предвид, че в библейското повествование външните събития са смесени с вътрешните душевни процеси. Днес ще се опитаме да представим образа на Мойсей, който може да се извлече от Библията, по такъв начин, че двете различни описания действително да могат да бъдат разграничени.

За да опознаем личността на Мойсей, човек трябва да разгледа цялата култура, от която е израснало делото на Мойсей. И затова е моя отговорност първо да характеризирам с няколко шриха древноегипетската култура в духовно-научни термини - онази култура, от която в края на краищата, по отношение на външни събития, е израснало това, което можем да наречем мисията на Мойсей. Сега обаче човек може да разбере тази древноегипетска култура в нейното развитие и произтичането от делото на Мойсей [от тази култура] само ако познава два важни духовно-научни закона и тези два духовно-научни закона трябва да бъдат основата на нашето разглеждане. Един закон е споменаван тук няколко пъти. Това е фактът, че цялата природа и конфигурация на човешкото съзнание и съставът на човешката душа не винаги са били такива, каквито са сега, а че са се променили значително през хилядолетията на човешкото развитие. Вече знаем - и тук това е само накратко загатнато - че колкото по-назад се връщаме в човешкото развитие, толкова повече се сблъскваме с различно състояние на духа, различен вид съзнание у хората от това, което се счита за нормално съзнание днес.

Там, където праисторията се слива с историята, тоест във времената, от които имаме исторически документи, старото състояние на духа вече се променя в по-ново. Ето защо днес хората намират за толкова трудно да си представят, че думата „развитие“, която днес, по отношение на външната си форма, упражнява такава магическа сила върху хората, трябва преди всичко да се прилага към процеса на човешката душа в нейното формиране. И колкото по-назад се връщаме, толкова повече откриваме, че начинът, по който гледаме на нещата днес, които възприемаме чрез сетивата си и свързваме чрез обикновения ум, свързан с физическия мозък, че този начин на гледане на нещата чрез просто редуване на будното ни съзнание със спящото ни съзнание, което се прекъсва най-много само от нередовни сънища, не винаги е бил налице, а че тази форма на съзнание се е развила само постепенно.

Колкото по-назад се връщаме, толкова повече стигаме до друга форма на човешко съзнание. Въпреки че това, което наричаме нашето настоящо будно и спящо съзнание, вече е било подготвено в хилядолетията, за които говорим днес, в онези древни времена, които все още достигат до най-старите времена на египетската култура и за които външната история не знае много да съобщи, е имало един вид старо ясновидско съзнание, един вид образно съзнание. Именно това съзнание се е утвърдило като трето състояние на съзнанието, като междинно състояние между будното състояние и съня. Будното съзнание, каквото е днес и на което се основава нашият съвременен поглед върху света, се е подготвяло в началото си и нашето „спящо безсъзнание“ също е било по същество вече налице. Но хората все още са имали трета форма на съзнание, която не е била пронизана от онези мисли, понятия и идеи, чрез които днес се просвеждаме за нашата среда. Тя е била изпълнена с образи, от които символите на днешния сън са атавизъм. Но в тези образи, които се движеха нагоре и надолу, нищо не беше произволно, а тези образи можеха ясно да бъдат свързани със свръхсетивни факти и същности, които стоят зад нашия сетивен свят, така че в това състояние, човекът всъщност с древно ясновидство, той достигаше до духовното, до свръхсетивния свят и от директен опит, от древното, подобно на сън съзнание на ясновидството, имаше знание за това, което се случва в духовния свят.

По-нататъшното развитие на човечеството се състои в това, че силата на една душа се развива за сметка на друга. Нашата съвременна интелектуалност, начинът, по който свързваме външните обекти, дадени от сетивата ни, чрез нашите понятия и идеи, би могла да се развие само чрез помрачаване на ясновидското съзнание, чрез спускане в неопределено подсъзнание на човека и трансформиране в сегашното психическо състояние. Това по-късно отново ще се съчетае с определен вид ясновидско съзнание, но то тогава ще бъде преплетено с нашата интелектуалност, докато интелектуалният елемент е липсвал именно в старото ясновидско съзнание.

Сега трябва да се запознаем с факта, че това древно съзнание е трябвало да приеме най-разнообразни форми. И за да бъде това възможно, всеки от древните народи - в съответствие с националния си характер - е бил призван да развие това древно съзнание по много специфичен начин. Може буквално да се говори за факта, че всеки народ е имал мисията да развие съзнанието по много специфичен начин. Египетският народ например, чиято древна, свещена мъдрост, на която се основава древноегипетската писменост и на която все още можем да се възхищаваме днес, е този, който е получил мъдростта си в древността от своите водачи чрез такова ясновидско осъзнаване, тоест чрез директно прозрение в духовните светове. И от най-древни времена традицията е стигнала чак до по-късните времена на египетския народ. Това, което откриваме от тези по-късни времена като исторически сведения, е по същество ехото на това, което водачите на египетския народ са виждали ясновидски в духовните светове в отминали времена. Сега обаче трябва да сме наясно с факта - и това е другият факт, който трябва да бъде представен днес от основата на духовната наука - че за всяко човешко душевно разположение, за всеки начин на гледане на нещата в околната среда, има специфична епоха за него и когато това отmine, друго душевно разположение трябва да заеме мястото на старото. Нация, която запазва това старо състояние на духа отвъд много специфичния момент във времето, когато едно старо състояние на духа трябва да бъде заменено с ново, трябва да се изправи пред упадък на своите духовни сили, декадентството. И ние също виждаме това, защото защо нациите се изправят пред декадентство? Защото, така да се каже, те са били инокулирани с определено душевно разположение от националния си произход и сега, от определен консервативен елемент, искат да го запазят. Но световното развитие казва: Дотук [със старото душевно разположение], а сега трябва да дойде ново! Нациите могат да запазят старото, но след това ще се разпаднат, защото е дошло времето за ново душевно разположение.

Докато се развиваше Египет, настъпваше нова ера. Часовникът на старата, ясновидска култура беше изтекъл и в рамките на тази култура на древните народи трябваше да се зароди интелектуална култура, насочена към разбирането, към разума в обикновения смисъл, към интелектуалното съчетаване и разбиране на нещата от външния свят. Тази интелектуална култура, този вид състояние на духа, се простира далеч в нашето настояще време. Ние самите имаме особеността да носим в душите си това, което е трябвало да бъде интегрирано в хода на египетската култура по онова време, а именно това, което имаме като наша интелектуалност, като наш начин на гледане на нещата. Това, което е трябвало да замени древноегипетската култура в Египет по онова време, се простира и до нас.

Личността на Мойсей е била предопределена да доведе [човека] до интелектуално разбиране на света около него - за разлика от старата, ясновидска култура. Затова не е чудно, че делото на Мойсей достига до нас, изпращайки своите издънки в

нашите души. Тъй като е направило плодотворен именно онзи вид човешко душевно състояние, към което самите ние все още принадлежим, ние все още се чувстваме по някакъв начин сродни на деянието на Мойсей. Мойсей е бил поставен сред египетския народ и от египетската култура е трябвало да основе съвременната култура на интелекта в нейната самата основа. Той е основал Новото, за което е бил настроен космическият часовник, а древноегипетската култура е била надрасната и е паднала в упадък. Той е донесъл това, което е имал да даде, на народа, при който е дошъл по собствена воля, и го е извел от египетския му произход, в който е трябвало да се развие зародишът на рационалната култура на човечеството. Хората, които са призвани да разпознаят хода на световната история, винаги ни се описват по такъв начин, че във връзка с раждането им се случва нещо, което има символично значение за развитието на душата им. Библейската история описва как Мойсей е бил намерен от дъщерята на фараона в добре познатата кутия, в която е бил поставен. Дали това е точно описание, не е необходимо да се обсъжда по-нататък тук. Просто трябва да ни се покаже чрез това описание, че първоначално в този Мойсей е имало предразположени сили, които са били предопределени да донесат нещо съвсем ново, напълно нов вид душевно разположение в света. Следователно, трябваше да се покаже символично, че тази душа, в която е бил зародишът на нещо ново, е трябвало да остане напълно незасегната от обкръжението си за известно време, затворена в себе си и след това поставена в онази среда, от която е трябвало да се осъществи новото. И сега ни се представят факти, които принадлежат към областта, която характеризирах, където библейската история ни разказва какво наистина се е случило физически във външния свят - [тази област], където човек може да види [събитията] със собствените си очи и да ги проследи исторически.

Там осъзнаваме как Мойсей, чрез определено действие, което е извършил, е подтикнат да бяга. Той бяга в Мадиям при свещеник, при свещеник Йетро. И в този преход от чисто външните събития, които ни се представят - от убийството на египтянина и бягството на Мойсей - ние сме нежно водени към събитие, което изглежда като физическо продължение на фактите, но което не е нищо друго освен символично представяне на събитията, които Мойсей сега преживява [вътрешно] и които може да преживее само като дойде в присъствието на свещеник, носител на най-всеобхватната космическа мъдрост. Това е загатнато и е достатъчно ясно за онези, които разбират образите, използвани отново и отново по един и същ начин. Разказва се, че Мойсей, когато избягал при жреца Джетро, първо попаднал на кладенец. Кладенецът винаги показва източника на мъдрост - източника на човешката култура, на духовните образователни елементи, които някой открива. И след това бива воден по-нататък по много странен начин. Показва ни се как Мойсей намира седемте дъщери на Джетро, който е наричан и Регул с друго име. Че той е бил жрец на божеството, което е било поставено над всички други богове в

онези древни времена, ни се показва от факта, че ни се казва – казва се от името му – че той принадлежи на това върховно божество. Това винаги се обозначава с наставката „-ел“, както в Гавраил, Михаил, които „принадлежат на най-висшия Бог“. Така че Джетро-Регуел е бил жрец на най-висшия Бог. И ни се казва, чрез символични образи на душевните процеси, че Моисей е трябвало да влезе в контакт със жрец, който може да излее най-могъщата мъдрост в душата на Моисей. Това била мъдрост, която го изпълнила със светлина и сила, за да може да изпълни мисията си да внесе ново душевно състояние в човечеството.

Сега, в старата психология на душата, нещата са били мислени малко по-различно, отколкото са днес, и затова трябва да осъзнаем как всъщност е мислила древната психология. Днес говорим горе-долу за човешката душа като за нещо единно и за нашето време сме напълно прави да го правим. Говорим за мислене, чувство и воля като за сили, които живеят в нашата душа, и дори знаем, че ако тези три сили не са в правилната хармония в нашата душа, здравето на нашата душа е засегнато. И това се основава на факта, че нашата душа се е развила от това, което е била преди, в това, което е днес. В древността мъдреците са казвали, че в човешката душа живеят различни области и са изброили седем такива области. Точно както ние днес изброяваме трите области на мислене, чувство и воля, те са изброили седем различни области на душата, но не са си представяли душата като едно цяло. Можем да визуализираме идеите на тези древни мъдреци по следния начин. Нека предположим, че човешката душа днес не се чувства като единство, а по-скоро си казва: Мисленето, чувството и волята живеят в мен, но в мисленето прониква особен вид духовен поток от космоса, който е свързан само с мисленето на човешкото същество; друг поток прониква в чувството, а друг – във волята. И тези сили не биха били държани заедно от силата на сегашното его, а от намесата на божествени духовни същества отвън, така да се каже, които оформят душевния ни живот в хармония. Така не ние самите биха били тези, които хармонично обединяват членовете на душевния ни живот помежду си, а външни сили, които достигат от космическите простори. Древните мъдреци са приемали седем такива сили и тези седем сили са достигали до душата независимо, така да се каже. Това, което е било схванато с тази мъдрост, е било изливането на седем сили, които са текли през света и са се изливали в седемте душевни области на човека. А това, което е влязло като душевни сили, е било представено в образа на седемте дъщери на носителя на цялостната мъдрост.

Това е нещо, което все още резонира във всички по-късни мистични идеи, които си представяха онова, което се влива в душата като мъдрост или като душевна светлина, или като импулси на волята, като женско: Това все още резонира и във „Фауст“ на Гьоте, където се казва: „Вечната женственост ни привлича нагоре“, което не бива да се тълкува лекомислено. И когато ни се казва, че Моисей се е срещнал със седемте дъщери на Йотор при кладенеца, това означава, че седемте лъча на

мъдростта са произлезли от Йотор и са се изляли в душата на Моисей – отделно един от друг, както се е смятало навсякъде в древната психология. В онези древни времена мъдростта, духовните сили на вдъхновението в света, е била смятана за лична и конкретна, а не абстрактна, както е днес.

В нашето изучаване на Заратустра видяхме как това, което се влива в човека, е замислено от Заратустра като конкретни световни сили, като Амшаспандите и Изедите или Изардите. И тук виждаме напредъка в мисленето на човечеството: това, което е било представено в живата духовност като имащо личен характер и вливащо се в човешката душа, избледнява в платоническите идеи, например. Седемте различни сили на вдъхновение на душата са ни представени образно в седемте дъщери на първосвещеника, когото Моисей среща при кладенеца. А фактът, че той е призван да развие една от тези сили, за да започне своята специална мисия в човечеството, е показан от факта, че е женен за една от седемте дъщери на Йотор. И ще видим коя от седемте основни сили попада точно в мисията на Моисей. Можем да проследим тези седем душевни сили през цялото Средновековие, защото това, което срещаме в така наречените седем свободни изкуства като оживители на човешката душа, са избледнелите абстракции на седемте древни духовни източника.

Тези седем духовни източника, които трябваше да се влеят в душата на всеки индивид, бяха замислени по такъв начин, че единият беше по-свързан с мъдрото разбиране на света – ясновидската мъдрост, разбира се – друга духовна сила беше по-свързана с любящото прегръщане на факти и същности, трети – с импулсите на волята, четвърти – с паметта и така нататък. Сега беше предвидено Моисей да включи една от тези седем духовни сили в своята специална мисия и да замени това, което преди това е управлявало човечеството, с мъдростта, която прониква в света. Тази духовна сила е интелектуалността; това е видът разбиране и схващане на света, което вече не разчита на ясновидството, а на силите на външния ум. Сега навсякъде трябва да се създаде преход. Старото не може лесно да се трансформира в новото. Моисей беше призван да замени старата ясновидска мъдрост, която все още беше местна за Египет и вече беше започнала да упадне по времето на Моисей, с новата интелектуалност, рационалния поглед върху нещата. Самият той обаче все още трябваше да развие новия път от определено ясновидство, което все още притежаваше чрез благодатта. Фактът, че Моисей все още виждаше нещата по стария начин на ясновидство, но ги виждаше така, както би трябвало да ги вижда новата интелектуалност, създаде моста, така да се каже, между старото ясновидство и новата интелектуалност на човечеството, свободна от ясновидство.

С какво е свързана тази нова интелектуалност? Тя е свързана с онзи център на душата ни, който обозначаваме с простата дума „аз“. Като съзнателно приписваме съществуването на центъра на душата си, ние ограждаме сферата на нашето

съзнание като сфера на интелектуалността - тази сфера, в която работят разумът и интелектът, концепцията и идеята. Ако човек иска да ограда тази област, трябва да е наясно, че тя се държи заедно само защото се държи заедно от единното его. И така, какво беше дадено на Моисей [като задача]? Е, пред Моисей стоеше едно безкрайно важно дело - може да се изрази така, ако човек иска да изрази преживяването на Моисей с думи. Моисей можеше да си каже: Боговете са действали чрез различните си сили в човешката душа и когато хората от древността, в своето ясновидство, са гледали това или онова, когато са усещали това или онова във външния свят, те винаги са говорили за боговете, които са живели отвън в космоса. Но за интелектуалността - за това разбиране на външния свят, което е свързано с най-дълбокия човешки център - Богът трябва да влезе в най-съкровения център на човешкото същество, трябва да се свърже с това „аз“. И трябва да се разпознае Бог, който не просто се вижда в облаците, в звездите, а за когото трябва да се каже: Той действа в облаците, това е силата на облаците; но когато Той се влива в душата, Той предизвиква това, което тази човешка душа преживява в себе си.

Не само това може да се каже за външните богове, но и това: Сега в човечеството трябва да се развие такава душевна сила, която може да се развие само чрез силата на бог, който е в Аза на човека. Този Бог, който трябваше да влезе в най-съкровения център на човека, в неговия Аз, се яви на ясновидското съзнание на Моисей чрез вдъхновението на жреца. И чрез ясновидството Моисей видя Бога, тоест чрез онова, което все още можеше да се разпали в него от ясновидска сила - което ни е показано от образа на горящия храст. Докато това е описано, всеки, който разбира тези неща, разпознава, че е налице астрално-ясновидско видение на реалността. Новият Бог, който трябваше да има битието си в Аза, се яви в горящия храст. И Моисей попита този Бог: Ако сега трябва да водя народа си в Твое име, какво трябва да кажа, кой ме е изпратил? Можете сами да го прочетете в Библията - дори ако преводите на Библията иначе са много неадекватни, тук те са правилни. На въпроса: Кой те е изпратил?, на Моисей се дава отговорът: Кажи на народа си, че „Аз съм“ те е изпратил. А това означава: Божествената сила те е изпратила, която разпалва в най-съкровения човешки център възможността човек да може да каже в този най-съкровен център „Аз съм“, по този начин да прикрепи съществуването си към себе си, да преживее сам съществуването си: „Аз съм, който съм“!

Това беше, което Моисей ясновидски предчувстваше: интелектуалността на човечеството. С това той стоеше на място, където старата култура, по отношение на човешката душа, трябваше да се слее с напълно нова култура. Това беше преход над бездна на човешката култура, сякаш световните сили бяха казали: В бъдеще интелектуалността трябва да надделее, а тези, които искат да продължат старите начини, се насочват към упадък. Трябва да преминем над тази бездна. Моисей може би си беше казал това. И така последователите на Моисей почувстваха, че преходът

над космическа световна бездна е спечелен. Ето защо последователите на Моисей празнуваха Пасхата, празника на прехода над световна бездна, в памет на това деяние на Моисей. О, тези древни празници, които днес сме свикнали да празнуваме по такъв тривиален начин, се отнасят до велики мистерии на съществуването на света. Сега, когато Моисей, надарен със силата от хиляди години, дойде в двора на фараона, не е чудно, че този фараон, който беше израснал от старата адска култура на Египет, не можеше да разбере знаменията, които Моисей показва пред него.

Не можем да навлизаме в подробности за недоразуменията, възникнали между Моисей и фараона. Всичко това са образи, които целят да ни покажат, че фараонът е говорил от древна ясновидска култура и от състояние на ума, което също произлиза от тази ясновидска култура. Древната пиктографска писменост също произлиза от такава култура. Всичко, което египтяните са могли да разберат за хода на природните събития, е възникнало от това. Но Моисей е развил такова разбиране за световните явления, такава комбинация от факти, каквато е възникнала от съвременната интелектуалност. Разбира се, за онези, които все още са били потопени в старото ясновидско съзнание, това е изглеждало като чудо, като чудотворни събития, защото точно както хората днес не могат да си представят, че нещата се случват по друг начин, освен както си ги представят, древните културни хора не са могли да си представят, че нещата се случват така, както си ги представят съвременните хора. По този начин концепцията за чудо е само обърната.

И ние знаем, разбира се, както ни го представя Библията, че Моисей наистина е успял, чрез голямата си сила, произтичаща от вдъхновение на душата, да изведе този народ, който е неговите потомци по кръв, така да се каже, от Египет, но по такъв начин, че след това, отделени от египетската култура, те са могли да развият интелектуална култура. Следователно виждаме, че от тази мисия на Моисей произтича всичко, което можем да наречем мислене, което може да се проследи до единство - до единството на Яхве - и може да проникне света с разум, с понятия и идеи, от тази мисия на Моисей. Това е била мисията на древния еврейски народ: да вдъхне човешката култура с разум, интелектуализъм, понятия и идеи. И всеки, който иска да види нещата такива, каквито са, ще разбере, че и до днес тази особена мисия на древния еврейски народ е действала и че тази особена интелектуална култура е могла да възникне само от такъв източник.

Как са се отнасяли онези, за които Моисей е бил вдъхновител, към онези, които все още са произхождали от старата ясновидска култура? Как са се отнасяли последователите на Моисей, които той е извел от Египет, към египтяните? Тук трябва да се запознаем с някои особености на състоянието на ума на хората, които са били повлияни от старата ясновидска култура и може би все още са повлияни днес. Винаги има изостанали и това са тези, чието интелектуално развитие е

изостанало. За да ни стане ясно как определени душевни сили преобладават там, бих искал първо да ви напомня за някои неща при животните, въпреки че не искам да сравнявам човешкото с животното. Говори се за инстинктивна дейност при животните. Няма да критикуваме думата инстинкт повече; всеки знае какво се има предвид под нея, а именно това елементарно, директно действие и правене, както го намираме в животинското царство, което контрастира с [целенасоченото] човешко действие. При хората разгледахме действието; при животните действията идват от инстинктите. Колкото повече се връщаме към старото ясновидско състояние, толкова по-инстинктивно става действието и за хората. Те са водени, подтиквани към своите действия; те не се представят първо чрез понятия и идеи. Във всяко старо душевно състояние откриваме и известно инстинктивно действие. Сега ще ви напомня за нещо, което е по-вярно, отколкото човек би си помислил. Сигурно сте чували описания, че например, когато предстоят изригвания на вулкани, животните се отдалечават предварително и по този начин не стават жертва на катастрофата. Има известна истина зад тези описания: както аз следвам инстинкта си, когато летя, така и животните следват мистериозен импулс, когато изригват вулкани. Сега хората, които вече са се издигнали до нивото на мислене по отношение на понятия и идеи, вече не могат да действат толкова инстинктивно; те остават [и се поддават] на бедствието. Въпреки че подобни съобщения често са преувеличени, но в тях има известна истина, защото където има инстинкт, има потясна връзка между природните събития и това, което се чувства в човешката душа, отколкото в такива действия, които се основават на понятия и идеи. Така се е променило и състоянието на ума на древните народи; то е станало различно при тези, които са мислили интелектуално.

И така, последователите на Мойсей сега се изправиха срещу древните египтяни: египтяните, древен народ, последователите на Мойсей, новият народ. И това се дължи на целия им кръвен състав, интелектуално, рационално съчетаващ природни явления, мислещ рационално. Да, сега се има предвид, че времето за старото инстинктивно в състоянието на ума е изтекло. [И когато това време изтече], тогава [старите] сили намаляват, тогава те вече не са полезни. Те са били полезни в древността; тогава хората инстинктивно са усещали хода на природните събития и са действали съответно. Но това е започнало да намалява около времето, когато Мойсей е бил призован да донесе напълно нова култура и вече нямало време за старите инстинктивни душевни сили. И сега нека си представим, че от една страна Мойсей, а от друга страна, древните египтяни са изправени пред природни събития. Древните египтяни не са могли интелектуално да съчетават природни явления. В древността те са го усещали инстинктивно в душите си, когато морското равнище се е покачвало отново; е имало тясна връзка между душевния живот и външните природни явления. Никога душата не би пропуснала да усети кога морското равнище се е отдръпнало, за да може човек да прекоси сушата. Но древните

времена бяха свършили. Египтяните вече нямаха тези древни, инстинктивни сили, защото беше дошло времето, когато човек трябваше интелектуално да обмисли контекста на нещата. Моисей беше призван да направи това. Сега той стоеше пред морето и знаеше от хода на природните събития кога да се оттегли, за да може той и неговият народ да преминат. Чрез новоразвитата интелектуалност той можеше да разчете този момент от природата. В древността египтяните биха усетили, че вече не могат да преминат, но все още не бяха узрели за новия вид знание; те станаха жертва на вълните, защото душевните им сили бяха изпаднали в упадък, в разпад. Така виждаме как Моисей води последователите си през отдръпващите се води чрез интелектуална дедукция и виждаме как египтяните стават жертва на наводненията, защото можеха само да усетят от древната си, инстинктивна сила, че морето отново се покачва, но вече нямаха тази инстинктивна сила.

Стоим на границата между старото и новото време, стоим на мястото, където мисията на Мойсей ясно се откроява от мисията на древния египетски народ. В такъв момент усещаме колко дълбоки и значими са описанията на религиозните документи, но е необходима духовна наука, за да се разберат религиозните документи; тя иска да служи на разбирането на тези документи. Днес мога само да скицирам, но опитайте се сами да сравните всичко, което намирате в Библията или в други документи, с казаното днес и ще видите: колкото по-внимателно се запознаете с това, което казва духовната наука, толкова повече ще откриете, че това, което днес може да се скицира само с няколко реда въглен, е истина, защото съответства на реалността навсякъде.

Нека сега да видим по-нататък: Виждаме как специалното разположение, което Моисей трябва да предаде на своя народ като негова мисия, е свързано с опазването на чистотата на кръвта. Особено с този народ тя не трябва да се смесва, трябва да се държи отделно от другите народи, така че една и съща кръв да се предава през поколенията. Защо е така? Можем да разберем и това, ако си представим промените в състоянието на ума. Ясновидството – независимо дали е старият, образен вид или видът, който често се описва тук, който съвременният човек може да постигне, като премине през подходящи упражнения – ясновидството винаги е свързано с това духовната част на човека да може да стане независима от физическото си тяло, че той може в известен смисъл да извлече духовната си част от физическото си тяло. Това, което ясновидецът преживява, той преживява само чрез инструмента на душата, която се освобождава, така да се каже, излиза от физическата телесност. Съвременният материалист ще сметне това за глупост от самото начало; той не може да повярва, че цялата дейност на душата му е обвързана с физическия мозък. Но ясновидството не е обвързано с мозъка, а случва в живота на душата без мозък. Само опитът може да потвърди това и всеки, който няма този опит, може да го опровергае с хиляда привидно достатъчни причини, подобно на това как спял човек може да опровергае съществуването на

цветовете. Но това не е въпросът. Според принципите на днешните изследвания, човек трябва да признае, че само опитът може да реши. Така че ясновидството зависи от духовната част на човешкото същество, която се освобождава от инструментите на физическото тяло.

Трябва да разглеждаме всички древни култури по такъв начин, че те са били основани, по определен начин, на пътищата на въображението, вдъхновението и интуицията, които са се вливали в душата. Следователно тези култури са имали нещо, което е било независимо от физическото тяло и просто се е вливало надолу във физическия свят. Ето защо останките от древните култури са толкова трудни за интерпретация, защото в момента, в който станете независими от физическото тяло чрез съзнанието, можете да живеете само в по-пластични форми от физическото тяло. В ясновидството човек няма толкова рязко определени контури, както във физическото; човек има нещо образно, което не се отнася толкова директно към физическия свят, както е иначе при интелектуалното разбиране; човек има нещо, което се отнася по-символично към външни неща. Можем да кажем тогава, че ясновидските култури - и това включва египетската в цялото ѝ величие - трябва да ни бъдат дадени по такъв начин във всичките им традиции, че да използват образи, вместо външни, остри концептуални контури. Митовете, старите легенди, в които са потопени тайните на света, са образни представяния на тайните на света; те са отгласи на старото образно ясновидство. В известен смисъл предаването на културата все още е било свързано с духовни процеси.

Но сега именно мисията на Мойсей беше да даде на душите такава конституция и да положи основите на култура, която беше обвързана с интелектуалността, но по този начин и с външния инструмент на тялото. Защото това е особеността на [интелектуалната] мисъл: тя концептуализира нещата по същия начин, както нашето нормално, будно съзнание, и това съзнание е изцяло обвързано с инструментите на мозъка и останалата част от тялото. Интелектуалността е обвързана с инструментите на физическото тяло. Не е чудно, че този специален интелектуален дар е бил обвързан със специална конфигурация, със специални органични предразположения на един народ и е трябвало да се предава от поколение на поколение чрез физическата кръв, докато мисията на древния еврейски народ не бъде изпълнена. По този начин физическият инструмент за интелектуалност е трябвало да бъде обвързан с физическата особеност на този народ чрез кръвта, течаща от поколение на поколение, и е трябвало да се усъвършенства все повече и повече, докато не стане толкова усъвършенстван, че физическият проводник за тази духовна сила, която след това се излива в много по-висока степен от Божествената сила в човешкото „Аз съм“ - в много по-висока степен, отколкото се е случило чрез старата сила на Яхве. И в това отношение мисията на Мойсей наистина е била подготовка за делото на Христос. Но първо външните инструменти е трябвало да бъдат обучени по подходящ начин. И така разбираме също, че това дело на Мойсей е било

свързано с много специфичен народ, чиято кръв е трябвало да се пази чиста, защото тази специална сила, която е свързана с инструмента на външното тяло, е трябвало да се влее в човешкото културно развитие.

Така, деянието на Мойсей се вписва изцяло хармонично и еднообразно в цялостното развитие на човечеството. Ние го възприемаме като велик знаменосец на интелектуалността – в цялата ѝ своеобразност, която се изразява дори в мистицизма, тоест в човешката духовна дейност, която иначе е най-чужда на разбирането и разума. Дори в мистицизма, например в еврейската Кабала, ни е ясно, че тази култура има мисията да внесе разбиране и разум, комбинаторно осмисляне на външни събития в човешката култура.

И когато погледнем назад към културата на Хермес в древен Египет с нейната прекрасна, стара ясновидска култура, виждаме как тя е призвана да носи в пазвата си вече не ясновидската Моисеева култура, но че самата тя трябва да загине, защото часовникът на световното развитие сега е настроен на интелектуалността. И това е значението на Христовото събитие, че с Него и Мистерията на Голгота, такъв мощен духовен тласък е дошъл в интелектуалното развитие – такъв мощен духовен импулс – че малко по малко, докато човечеството, станало интелектуално, все повече се запознава с Христовото събитие, интелектуалецът също може да бъде погълнат от този мощен духовен импулс и може да бъде уловен от това, което от своя страна води в духовното, в ясновидската сфера и носи интелектуалността в тази сфера. Ние все още се чувстваме толкова трогнати от значението на Моисеевото събитие днес, защото самите ние все още сме потопени в епохата на интелектуалната култура и само зърваме нова духовност и нова мисия в далечината. И така, с няколко щриха успях да нарисувам за вас, скъпа публика, този образ на Мойсей, такъв, какъвто се представя пред духовното изследване в ясновидското съзнание, което има просветляващ ефект върху външния, исторически разказ. Това е единственият начин да се направи разлика между историческото и символичното представяне на вътрешните процеси в самия Мойсей. И така Мойсей стои пред душата ни като живо същество и ние чувстваме колко неоправдано е да се твърди, че такъв импулс би се образувал от само себе си. Днес има хора, които не разбират, че следствията също трябва да имат причини и че следствията, които сочат обратно към личното, също предполагат личност.

Въпреки това, днес има хора, които се съмняват в съществуването на такава личност като тази на Мойсей. Това със сигурност е знак за нашето време. Може да се каже, че критичното библейско изследване се затруднява с тези неща. Запознатите с него изпитват голямо уважение към него, най-вече защото може би в никоя друга област на науката, дори в естествените науки, не е вложено толкова много старание и всеотдайност, колкото в областта на критичното библейско изследване. И все пак, в много отношения виждаме, че днес то е достигнало точка, в която вече не знае как да си помогне пред най-великите фигури и импулси на човечеството, където знае

само как да ги отрича, точно както днес вече се отрича историческото съществуване на Исус. Но въпреки това, човек трябва да има цялото си уважение към трагедията на това изследване, което в нашата материалистична епоха, водено от материалистически идеи, иска да намери вътрешната стойност на разказите в Библията или в други документи. Но ако човек подходи към фигура като Моисей от духовно-научна гледна точка и покаже, основавайки се на тайните на човешкото развитие, какво е трябвало да бъде вложено в душата на Моисей, за да може човечеството да достигне нивото, което имаме днес, тогава изглежда най-абсурдно да се предположи следствие без причина, тоест лично творение без личност. В контраст с това, можем да кажем, че само чрез представянето на духовната наука детайлите на Библията се осветяват по чудесен начин и Библията придобива нова стойност. Защото сега ние подхождаме към Библията така, както човек, запознат с математическите закони, подхожда към математически проблем. Тези, които не познават математическите закони, не виждат в тях нищо друго освен неразбираеми знаци, точно както виждат и в проблемите. Тези, които не познават езика на Библията, също виждат в нея днес само неразбираеми неща, може би детински образи, които праисторическият човек е измислил. Но всеки, който се запознае с основите, които духовната наука предоставя, и с нейна помощ дешифрира религиозните документи, усеща нещо от това, което се е случвало толкова величествено през вековете. Той усеща езика на народите, на хората, в чиито души живеят духовните импулси за прогреса на човечеството, този хор от водещи духове на човечеството, които общуват през хилядолетията. Прекрасно явление е, когато духовният изследовател надникне в духовните светове и след това погледне Библията и осъзнае от Библията, че тя ни казва нещо, което и ние самите можем да открием чрез духовно изследване. Така че не можем да не кажем: Който и да е написал това, трябва да е знаел какво се случва в духовните светове и какво има там, ако изобщо е възможно да се случи такъв човешки прогрес, какъвто имаме сега пред себе си.

И така, чрез духовното изследване, ние гледаме на Моисей като на велик водач на човечеството. Тези водачи на човечеството стават все по-ценни за нас, докато проникваме в дълбините на техния дух чрез духовно изследване. И ние се чувстваме все по-блажени, когато гледаме с такова изострено мислене и чувство на тези водачи на човечеството, за които с право може да се каже: Те осветяват душите ни с духовната си светлина, за да укрепят душите ни с могъщата си духовна сила.

Х. Свръхестествено знание и ежедневието

Скъпи възлюбени! Темата на днешната лекция може да ви се стори малко странна, защото тя се стреми да съчетае две неща: свръхсетивното познание, духовното изследване – или, както сме свикнали да казваме, теософията – и ежедневието. Може да изглежда, че нищо не е по-отдалечено едно от друго от това, което преживяваме в ежедневието, и към което се стреми душата, когато говорим за свръхсетивно изследване – за прозрения за света, който се намира отвъд нашия физическо-сензитивен свят, отвъд света, който сетивата ни възприемат и умът ни може да схване, който е обвързан с инструмента на мозъка. Но при по-внимателно разглеждане тези неща не са толкова далеч едно от друго, колкото изглеждат на пръв поглед. Бих искал да ви напомня, че дори философът на песимизма Артур Шопенхауер е направил странно твърдение, което първоначално трябва да се разглежда само във връзка с неговата гледна точка по нашата тема. Той е казал: „Животът е нещастно нещо и аз се опитах да го направя поносим за себе си, като се опитвах да го разбера.“

Искаме напълно да пренебрегнем факта, че тази поговорка се основава на абсолютен песимизъм, на убеждението, че животът не си струва да се живее, и вместо това да насочим вниманието си към другата страна. Въпреки факта, че Шопенхауер смята живота за недостойно за живеене, въпреки факта, че той разглежда съществуването като страдание и болка и въпреки факта, че според него не може да намери нищо утешително в света, той все пак смята, че ако се издигне до просветление, ще може да намери нещо, което ще му позволи да се справи с живота по правилния начин и по този начин да се примири с него. Така дори песимистът говори за възможността един миоглед, който ни отвежда отвъд света на сетивните възприятия, да ни доведе до нещо, което прави този живот възможен в правилния смисъл.

Теософията не ни води до песимистичен светоглед, а до духовен живот, който ни показва, че това, което се представя като материална външност, е възникнало от духовен произход. И също така показва, че човешките същества, които преминават през материалния свят, когато са обучавани от преживявания в този материален свят, трябва отново да се издигнат до духовен свят. А това означава: произходът и целта на целия световен опит трябва да се търсят в духовното. Само това показва, че гледайки към великата духовна цел, чрез която физическият живот за първи път придобива своята стойност и достойнство, човек не може да бъде погълнат от песимизъм, ако е способен да направи този светоглед свой.

Въпреки това, теософията все още е нещо, което предизвиква не само противоречие, но дори подигравки в най-широките кръгове на нашето съвременно човечество. Или се разбира по такъв начин, че тези, които я изповядват, са само мечтатели. Теософията също все още среща омраза и презрение в широки кръгове.

Отново и отново може да се наблюдава, че някои хора, които вярват, че са голяма част от хората на днешния ден, се чудят, когато научат един прекрасен ден, че някой познат, когото са смятали за сравнително разумен човек след всичко, което е направил досега, е станал теософ: Как може един разумен човек да се обърне към такива глупости? Те мислят, че всеки, който се занимава с теософия, вече не живее в реалния свят, вече не е способен на нищо разумно и се опитва да направи живота си възможно най-неприятен. Те мислят, че такъв човек вече не изпитва никаква истинска радост, че преследва всякакви празни мисли и се изключва от всичко, което дава радост на другите хора. Може би на всичкото отгоре не ядат месо и не пият – тогава бедствието е пълно и човек се чуди само, че не са навели глави и не гледат света с мрачно изражение. В края на краищата, човек може да има подобни преживявания всеки ден.

Но друг случай е случван достатъчно често и в никакъв случай не е анекдот. Една дама чува, че нейна приятелка изповядва теософия и си мисли, че това я отчуждава от живота, защото теософите не се забавляват по обичайния начин и т.н., и че приятелката ѝ трябва да бъде защитена от такава жестока съдба. Затова тя отива и казва: Как можеш да изповядваш теософия? Тя те отчуждава от живота, опасна е; теософите не само са мечтатели, но и полулуди са. Преди приятелката дори да успее да каже нещо по въпроса, този, когото е предупредила, се замисля и пита: Какво всъщност е теософията?

Случва се така, че когато става въпрос за неща като теософията, които в известен смисъл би трябвало да си проправят път в културата като нещо ново, човек често не си позволява да си формира мнение за материята и съдържанието, а по-скоро съди въз основа на второстепенни обстоятелства. Следователно може да е полезно да се разгледа как теософията се отнася към това, през което трябва да преминем в обикновения живот. Всъщност ще видим дори колко ценно може да бъде за живота да се правят някои наблюдения върху него. Теософията, признавам, няма да каже нищо за това как да се храним „теософски“, как да приготвяме храна и как чисто външният живот иначе трябва да се осигурява чрез теософията. Но тъй като тя трябва да ни донесе знанието от свръхсетивните светове, ще видим как тя може да повлияе на душевния ни живот, на настроението ни, на радостта и страданието ни, на желанията и болката ни, как може да се намеси в житейската ни практика.

Една от най-важните истини в тази област е тази, която днес се гледа с враждебност от много хора и сякаш никой разумен човек не би могъл да повярва на подобни неща. Тази истина вече е била засягана в по-ранни лекции, но тъй като е една от фундаменталните истини, тя трябва да бъде споменавана отново и отново. Това е истина, която ще се утвърди в интелектуалния живот в не толкова далечно бъдеще, както друга [истина е направила в миналото]. Още през XVII век все още е съществувало мнението, не само сред миряните, но и сред естествените учени, че нисшите животни и дори рибите могат да се развият от речна кал. Франческо Реди

е първият, който формулира изречението: Живите същества могат да произлязат само от живи същества. И за тази истина, която се е осмелил да изрече, той почти е бил изгорен. Днес няма рационално мислещ човек - независимо дали е получил образованието си от трудовете на Хекел или от най-радикалните му противници - който да не признае, че живо същество не може да възникне от неживото.

Духовните изследвания сега показват, че подобна истина може да се говори и в сферата на духовната душа, а именно, че човек не просто ни показва качествата, които е наследил от своите родители, баби и дядовци и т.н., а че ние истински го разбираме само когато разпознаем в него духовно-душевно ядро. Животът, който човек води сега, не е първият и е отправна точка за много животи в бъдеще. И живата същност на човек абсорбира и прониква с това, което може да абсорбира под формата на наследени черти, точно както живият зародиш на червей абсорбира материята около него. Трябва да правим разлика между [чисто духовен живот] между смъртта и ново раждане на живот между раждането и смъртта, където отново обгръщаме духа в материята. По този начин цялото съществуване е верига от земни животи и чисто духовни етапи на съществуване.

Ако това се твърди днес, се счита за фанатизъм. Казват, че [теософите] не знаят нищо за науката и т.н. И въпреки това това е също толкова твърд резултат от духовното изследване, колкото е теорията на Дарвин от научна гледна точка. Но така е с всички истини. Това, което днес се счита за реалност, се е смятало за ерес, когато е било предложено за първи път преди години. По-късно човек не може да разбере как е могъл някога да мисли различно. А що се отнася до истината за повтарящите се животи на земята, човек вече няма да може да разбере как е могъл някога да мисли различно.

Друга истина е свързана с това - доктрината за Кармата. Кармата означава законът на нашата човешка съдба. Ако искаме да характеризираме този закон, ще го открием не само в човешкия свят, където е развит по специален начин, но и навсякъде, където погледнем. Трябва само да помним, че например еделвайсът може да расте само по планините. Всяко същество е тласнато в средата, към която принадлежи. Всяко същество се стреми, сякаш привлечено от магнитни сили, към собствената си среда, където принадлежи. Човек трябва да се научи да разбира, че човекът, в зависимост от това как се е развил в предишни животи или как е придобил недостатъци, е така устроен, че е тласнат там, където се вписва по отношение на средата и съдбата. Това, което преживява, всъщност не му е чуждо, но чрез общите закони на природата той се вписва там. Този закон вече е разпознат за нечовешките същества. В бъдеще човекът ще се научи да разпознава: Когато ме сполети добър или лош късмет, това беше необходимо за мен и аз го търсех по определен начин, защото положих основите за него в предишни животи, поради което се вписвам в тази среда. Този закон ще стане очевиден в не толкова далечно бъдеще.

Когато хората говорят за причините за добрия и лошия късмет, за талантите и способностите, криещи се в минали животи, може да се каже, че това е далеч от нашия ежедневен начин на гледане на живота и ни отвежда в далечни светове. Но въпросът е: наистина ли този закон важи само от един живот в друг, или не трябва да важи и в по-тесни кръгове, за нашия обикновен живот между раждането и смъртта? Чрез свръхсетивното изследване ние се доближаваме до разбирането на този закон и по отношение на настоящия ни живот. Хората обикновено виждат само най-кратките периоди от време и имат известно отвращение към свързването на по-дълги периоди от време. Но човек може да разпознае причината и следствието само ако се опита например да свърже случилото се в детството с това, което се случва в по-късна възраст, или по подобен начин да свърже другите епохи помежду си. Накратко, ако човек се постарее да изследва стъпка по стъпка - по начина, по който учен изследва в своята област - как [идеята за] кармата става плодотворна за живота.

За да получим по-задълбочено разбиране, можем да започнем от обстоятелства, които са очевидни за всички, и да ги разгледаме от гледна точка на кармата. Разбира се, външните обстоятелства ще променят закона на кармата, но ако погледнем на живота сериозно и достойно, винаги ще се връщаме към основния закон. Просто не трябва да измисляме всякакви възражения и да цитираме изключения и т.н. – те не важат и в науката. Съществува закон, че камък, хвърлен в определена посока, пада, но порив на вятъра може да дойде и да промени тази посока – затова законът важи. Животът може да стане истински и плодотворен само когато разпознаем закона на кармата и когато той се превърне в начин на живот, както законите на физиката са във физиката. Теософията може да се превърне в нещо, което се намесва в живота ни, както законите на физиката се намесват във външните процеси и дейности на живота.

Нека преминем към нещо много конкретно. Да предположим, че човек в младостта си, да речем до 15 или 16-годишна възраст, ни показва, че се ядосва, когато вижда несправедливост в обкръжението си. Лесно е да го направиш, когато си млад. Това, което вълнува душата, не бива да се смята за безполезно, защото ако човек в младостта си може да се ядоса много на несправедливостта и по-късно успее да преодолее този гняв, да се пречисти от него и да го усъвършенства чрез подходящо самообразование, тогава от него ще се получи нещо съвсем различно, отколкото например от флегматик. Гневът е афект, част от страст и когато се трансформира, той става нещо съвсем различно и колкото по-късно става, толкова по-рано се е случила гневната сила в детството. Истинският ученик на живота ще разпознае това навсякъде. При флегматика тази трансформация никога няма да се види. Но как се трансформира гневът? Това, което имаме като сляп гняв към несправедливостта [в младостта], ние прилагаме като помощ за нашите близки в по-късен живот: гневната сила в младостта се трансформира по такъв начин.

Днес в училище ни учат, че топлината се трансформира в движеща сила. Подобен закон, който действа по същия начин като този за трансформацията на природните сили във външния живот, съществува и за нашия вътрешен живот, за това, което може да се преживее и почувства в душата. Не е случайно, че човек като Гьоте е казал: Това, което човек желае на младост, има в изобилие и на старост. Не е казано, че на младост човек трябва само да желае, но Гьоте е мислил: човек, който е гневен, би искал да помогне, но не може на младост; това желание да помогне се трансформира и сега на старост човек има в изобилие. Днес хората все още не вярват, че това е така. Смята се, че имаме достатъчно възможности в напреднала възраст да развием любов и добронамереност по собствено желание. Но ако се вгледате по-внимателно, ще откриете, че именно тези, които са били гневни на младост, са най-склонни да помагат на своите близки.

Друг пример показва как кармата навлиза в живота ни. Ако като дете сте имали възможността да гледате на роднините с благоговение и страхопочитание, не можете да бъдете достатъчно благодарни, ако се замислите върху себе си с достатъчно самоанализ. И ако човек е имал възможността не само да се покланя на хората, но и да се издига в преданост пред великите факти на живота, тогава това е нещо, към което да си спомняме с най-дълбока благодарност. Инстинктивно усещане е, че чувството на благоговение, което човек може да изпита в младостта, има причини, които имат последици в по-късен живот. Основният принцип може да се изрази чрез образа на скръстени ръце и преклонени колене. Може да се каже – и животът го доказва като истина – че тези, които са могли да скръстват ръцете си много в младостта си, могат образно да вдигат ръцете си много в напреднала възраст, за да благославят и по този начин да станат благодетели на околните. Има хора, които влизат във всеки кръг и човек усеща, без да казват много, самото им присъствие като благословия. Те благославят самото си съществуване, защото са придобили съответните душевни сили. Такива сили се появяват в по-късен етап от живота, когато в младостта кармичните причини са били положени чрез плахо гледане към нещо достойно за почит. Предаността се трансформира в благотворни сили.

Можем да стигнем много по-далеч в подобно разглеждане на ежедневните преживявания до нещо, което повечето хора много мразят и от което се плашат, не на ниско, а на най-високо ниво на образование - лъжата и завистта. И все пак никога не срещаме тези качества, преплетени в характера. Те могат да бъдат проследени до по-ранни преживявания, но когато ги видим да се случват, можем да кажем, че лъжите и завистта са причините за нещо, което вече се преживява между раждането и смъртта. Знаем как човек презира себе си, така да се каже, когато трябва да си каже: „Аз завиждам“ или „Имам склонност да лъжа“. Той е убеден от самото начало, че това не са добри качества. Гьоте например казва в самонаблюдението си, че се радва, че няма завист като един от пороците си, а

Челини казва, че се чувства особено щастлив, че не осъзнава никакви лъжи. Хората се опитват да се отърват от тези неща, когато ги открият в себе си. Да предположим, че човек осъзнава, че е завистлив; той иска да се отърве от нея, но не е достатъчно силен, за да изкорени завистта. Не можеш просто да изкорениш нещо подобно, а само да го трансформираш, като външни сили. Човекът се бори със завистта, за да не мисли вече: Не искам това или онова за този човек. Така с интелекта той е преодолял завистта, но в дълбините на характера си не може и завистта се появява отново в трансформирана форма.

Съществува легитимна връзка между завистта и нейния продукт на трансформация, един вид пристрастяване към критиката. Той критикува всичко, в което може да намери недостатъци, и такъв човек често е много доволен от себе си. Той вече не забелязва завистта, а критикуването - това е правилно и уместно, защото човек трябва да посочва недостатъците на хората! Разбира се, че трябва, но зависи дали го прави, за да подобри хората, или просто да ги критикува. В последния случай това е трансформирана завист. Това е много често срещано в живота. Много разговори за чай и кафе и сутрешни и вечерни разговори не биха съществували, ако завистта не се беше трансформирала в критика. Там виждаме как едно качество се трансформира под влиянието на самата устременост на човешката душа. Нека сега проследим какво се случва по-късно в човек, когато развие завист и критика, особено когато те са бушували в младостта. Той се превръща в това, което бихме могли да наречем зависимо същество, човек, който се нуждае от съветите и помощта на други хора дори за най-малките неща, който не знае как да се справи с живота. Човек може да се съмнява в такива неща, но ако се вгледа в живота, ще види, че те важат също толкова, колкото и физическите закони в естествената наука. От това могат да се извлекат добри образователни принципи за живота. Трябва да се уверим, че завистта и заяждането не се разпространяват. Не можем да ги изкореним, но можем да ги трансформираме по правилния начин. Учителят трябва да използва всички средства, с които разполага, за да гарантира, че тези качества не се израждат в нестабилност, а се превръщат в това, което би могло да се нарече определен копнеж за потапяне в ума, така че човек да получи усещането, че вътре в мен има нещо, което усещам като слабо предчувствие, нещо, което спи в мен. Това е един от най-красивите плодове, които могат да възникнат от правилно трансформирани лоши качества, когато те се насочват по подходящ начин. Като цяло, най-лошите качества, когато се насочват по подходящ начин, могат да имат най-красиви последици. Например, лъжите и нечестността. Трябва да им обръщаме внимание, когато се появяват в младостта. Тук не се има предвид само казването на неистини, но човек трябва да си припомня отново и отново колко е трудно винаги да бъдеш честен. Лесно е да си изградиш идеали в живота, но винаги да бъдеш честен не е толкова лесно и дори може да доведе до това най-добрите намерения и най-благородните умове да бъдат неверни в някои отношения. Учител,

който казва на малко дете, което измъчва червей [и го разрязва на две], да не измъчва този червей, защото той чувства болка точно като теб, казва неистина и въпреки това може да е вдъхновен от възвишени идеали. Когато червей се разреже на две, едното парче може да продължи да живее. Ако кажете на дете нещо подобно, което то може да пренесе върху себе си, тогава насочвате вниманието му към нещо, което не е правилно, защото то не би могло да продължи да живее, ако същото нещо му се случи. Ще трябва да му кажете нещо съвсем различно, за да го предпазите от убиване или измъчване на червея.

Детето може да забрави неща като „Червеят чувства болка като теб“. Но къде се случва забравянето? В съзнанието му. В човешкото същество обаче има по-дълбока сърцевина и ние може отдавна да сме забравили нещо с ежедневно си съзнание – но то се намира в астралното и продължава да има ефект. Нещо подобно, което не съответства точно на реалността и не се контролира от съзнанието, въпреки това има същото последствие като по-директна лъжа. [Чрез тази неистина] детето развива това, което можем да наречем срамежлива природа. Такова дете става срамежливо и не смее да погледне хората в очите. Всяка неистина има ефекта на физически закон, дори такъв, имплантиран под маската на висок идеал. От този пример можем да видим как духовната наука може да бъде полезна.

Духовната наука ни учи колко внимателни трябва да бъдем с всяка дума. Можем да видим как изучаването на духовната наука като такава влияе върху живота на човек като цяло. Ето един конкретен пример: Много хора страдат от лоша памет, с която самите те не са доволни и която твърдят, че се влошава все повече и повече.

Резултат от свръхсетивните изследвания е, че колкото повече човек поглъща само материалистични идеи, тоест само това, което може да чуе, види или схване с ума си, толкова по-лоша трябва да става паметта му. Такива идеи изпълват живота на повечето хора днес, но те са най-малко подходящи за генериране на силите, които наистина да поддържат паметта жива. Ние също така отнемаме определени душевни сили от човек, когато изпълваме само с материалистични идеи.

Това, което ние, от друга страна, поглъщаме в резултат на свръхсетивното изследване, това, което навлиза в душата като духовно-научно познание, това, което ни принуждава да схващаме много ясни и много взаимосвързани мисли, това снабдява душата със сила. Със сигурност не е лесно да се схванат такива мисли, където едната не стои до другата, а едната расте от другата, както в растение.

Последицата от такива мисли е, съвсем отделно от факта, че ни предават истини, че нашият вътрешен живот става по-концентриран. Дори ако самият той не може да вижда във висшите светове, човек, който се занимава с такива мисли, многократно ще има определени основни понятия пред душата си, стига да не се отегчава от тях. Това държи заедно това, което наричаме етерно съзнание, което не се разпознава от външната наука. То се засилва и резултатът е, че човек запазва паметта си в много по-добро състояние от обикновено.

Разбира се, не е трудно да се опровергае това. Достатъчно е само един човек да дойде и да каже: Вижте, този теософ е прекарал целия си живот в работа със свръхсетивни идеи, а сега почти няма памет. - Човек просто трябва да погледне в какво би се превърнал без духовната наука. Такива неща не могат да се сравняват помежду си чрез статистика и т.н., а само по това, което човек може да преживее в себе си. Когато паметта започне да се колебае и когато човек започне да се занимава със свръхсетивното, му става по-лесно да я възстанови. Паметта ще придобие различен характер. От това можем да заключим колко много е ползата за нашето ежедневие, когато го наторяваме и пропиваме със свръхсетивни идеи. И още: От какво се нуждаем като човешки същества за това, което трябва да постигнем? Радост от живота и удовлетворение, интерес към заобикалящата ни среда. Това, което съдбата ни отрежда, често не може да бъде източник на радост, а източник на недоволство, на болка. Животът лесно може да стане мрачен. Но за тези, които са наистина способни да се стремят към истините на свръхсетивния свят, не може да има пълно опустошение в живота. Защото дори външният свят да носи нещастие след нещастие, свръхсетивното познание извиква радост и наслада и ни просветлява със съзнанието: Където и да се намира, човек принадлежи към целия духовен живот, той има своята съдба, своята задача и достойнство, а също и своя източник на радост от съществуването и любов към живота, които никоя външна съдба не може да му отнеме.

Материалистичната епоха трябва да има това предвид, защото много хора намират радост само в това, което може да се хване с ръце. След това идва пренасищането и алчността за получаване на все нови впечатления. А когато те не идват и животът винаги носи едни и същи, тогава идва пустота, защото човек познава източник на щастие само в това, което идва отвън. Но ако е схванал понятията за свръхсетивния свят, тогава те действат отвътре и така можем да създадем радостта от живота в себе си от това, което извикваме отвътре, дори и да нямаме стимул отвън. Най-малките неща в живота могат да станат източник на неизразима радост от живота и голямо щастие. Това е разликата между двата вида понятия: външните понятия задоволяват само нашия интелект и само за кратко нашите чувства; след това спира. Пътеводителите в материалистическата област могат да имат радостта от изследването, но скоро ще се почувстват опустошени в душите си. Но това, което черпим от източниците на свръхсетивното познание, предлага безкраен източник на радост и силата на битието.

Човек би искал отново и отново да се позовава на нещо, което Фихте, който не е живял в хуманитарните науки, но въпреки това се е стремил към тях, е казал на своята публика. Веднъж той е казал: Това, което имам да ви дам, говори за фактите на свръхсетивния свят, но за това е необходим друг, нов смисъл. Той подчертава връзката между човека и този свръхсетивен свят със следните думи: Ние гледаме на това, което ни заобикаля в живота, като съдба, удоволствие и страдание, радост и

болка, само с правилното разбиране и в правилната мярка и получаваме правилния поглед върху нашата съдба само когато видим връзката между човека и божественото. Когато човек осъзнае тази връзка, тогава, казва Фихте, той може да каже: „Вие, облаци, слезте и се излейте върху мен на потоци; вие, планини, паднете върху тялото ми и ме погребете; вие, гръмотевици, вие, светкавици, ме смачкайте.“ Аз се противопоставям на вашата сила, защото съм схванал съдбата си и тя е вечна, както е вечен духът.

Предчувствие за подобно чувство на сигурност може да обхване всеки, който по някакъв начин се запознае със свръхсетивните изследвания. За човешката природа е необходимо тези неща да навлязат в ежедневието ни. Как се проявява това? Вземете човек, който живее на село, в район, до който все още достигат малко вестници и просветителска литература, и го сравнете с градски жител, който е в центъра на съвременното образование, чете вестници и списания от всякакъв вид и т.н. Този селски жител по своята природа не може да се задоволи със съзнанието, което му дават старите традиции. И тъй като няма какво друго да чете, той се задълбочава в Библията. Често се случва думите на Библията да се харесат на ума на такъв човек, но като завладяват не само съзнанието, но и подсъзнанието, те потъват във вътрешното същество, което е свързано с нуждата от нещо свръхчовешко. Това е източникът на много вредни суеверия. Например, въпросните хора се смятат за пророци, след което основават секти и т.н. Защото стремежът към свръхсетивното се крие в най-дълбокия източник на душата, ако не може да намери правилния път, търси нещо друго, а това може да се окаже вредно. Такъв човек само доказва колко дълбоко е вкоренено в човешката природа да намира връзката със свръхсетивния свят.

Градският жител, от друга страна, няма възможност да позволи на свръхсетивното да окаже влияние върху него. Но стремежът към него е налице и човек изпълва обикновеното съзнание с всякакви неща: със спиритизъм, със „световни загадки“ и т.н. Много хора ходят на „напреднали“ светогледни срещи и също изповядват такива възгледи, и не знаят, че подсъзнанието им копнее за нещо съвсем различно. Там то продължава да действа и по-късно ефектът се проявява не като суеверно сектантство, както на село, а като безпокойство, мрак; това или онова, всякакви идеи ги обземат, те стават нервни, губят душевното си равновесие и ако имат пари, ходят от санаториум в санаториум. Те се питат: Какво всъщност ми е? Без да го осъзнават, те пропускат връзката със свръхсетивните истини.

Някои хора днес са лишени от свръхсетивните истини, защото те се смятат за полет на фантазията. Те са лишени от това, което дава психическо здраве и емоционално равновесие. И тъй като физическото е следствие от духовното, те са лишени и от физическото си здраве. Тук виждаме как резултатите от свръхсетивните изследвания намират своето място в ежедневието. Често имаме възможност да видим как се допускат най-тежките грешки, защото хората не знаят как работи

свръхсетивното. Например, родителите и възпитателите вярват, че не могат да направят нищо по-добро, отколкото да наложат наказание веднага след като „престъплението“ е извършено; те не знаят, че наказанието, което настъпва едва след известно време, може да бъде много по-леко и, второ, много по-плодотворно. Детето никога не трябва да остава с впечатлението, че наказанието на учителя е вид отмъщение; никога не трябва да го вижда ядосано. Когато мине известно време, това едва ли вече ще е така и възпитателят също ще вижда много неща по различен начин, когато погледне трезво на грешката, с ежедневния си разум. Макар че не вярва, че може да се справи без телесно наказание, когато наказва веднага, по-късно ще може да приложи по-леки средства. Освен това, съзнанието за неправомерното му деяние има съвсем различен ефект върху психиката на детето, ако то не бъде наказано веднага за него.

Истинска светлина пада върху този въпрос едва когато човек се издигне над съдбата си, която често му се струва като нещо тъмно, пред това, което прозренията от свръхсетивния свят могат да му открият. И това е нещо, което не е просто въпрос на мисъл и интелект, а нещо, което подобно на кръвта тече през цялото ни тяло. Свръхсетивните мисли се изливат в нашата съдба. Човек, който е неумел, може дори да стане умел чрез тях. Когато това, което пониква от свръхсетивния свят, премине във физическия, се постига физическа мобилност. Ето защо това, което идва от свръхсетивното, е облечено в такива изречения, че може да бъде изследвано чрез логика, така че човек да може да приеме истините на свръхсетивния свят с ума си. Тогава те могат да се влеят в живота ни, оплождайки го и правейки ни сигурни в живота, който трябва да водим в рамките на нашата съдба.

Прилагането на тази истина ни показва повече от всякакви спекулации, че човекът е призван да пренесе духовните сили и факти от духовния свят във физическия. И когато човек се стреми да направи това, той ще стане напълно сигурен във връзката си със свръхсетивния свят, защото ще осъзнае, че е духовно същество и е вкоренено не само във физическия, но и в свръхсетивния свят, и от тази сигурност ще черпи все по-сигурно чувство и по-голяма надежда в живота. Колкото и външният живот да го измъчва с непроницаемата му съдба, колкото и неразбираеми да са за нас могъщите вълни на съдбата или дребните детайли на ежедневието, ние знаем, че има скрити сили, които могат да отворят духовните ни очи и да ни осветлят тъмната ни съдба, за да можем да се изправим със силна, вътрешна енергия срещу всичко, което ни идва в бурята на живота - за благословията на света, за работата върху себе си, за развитието на цялото човечество.